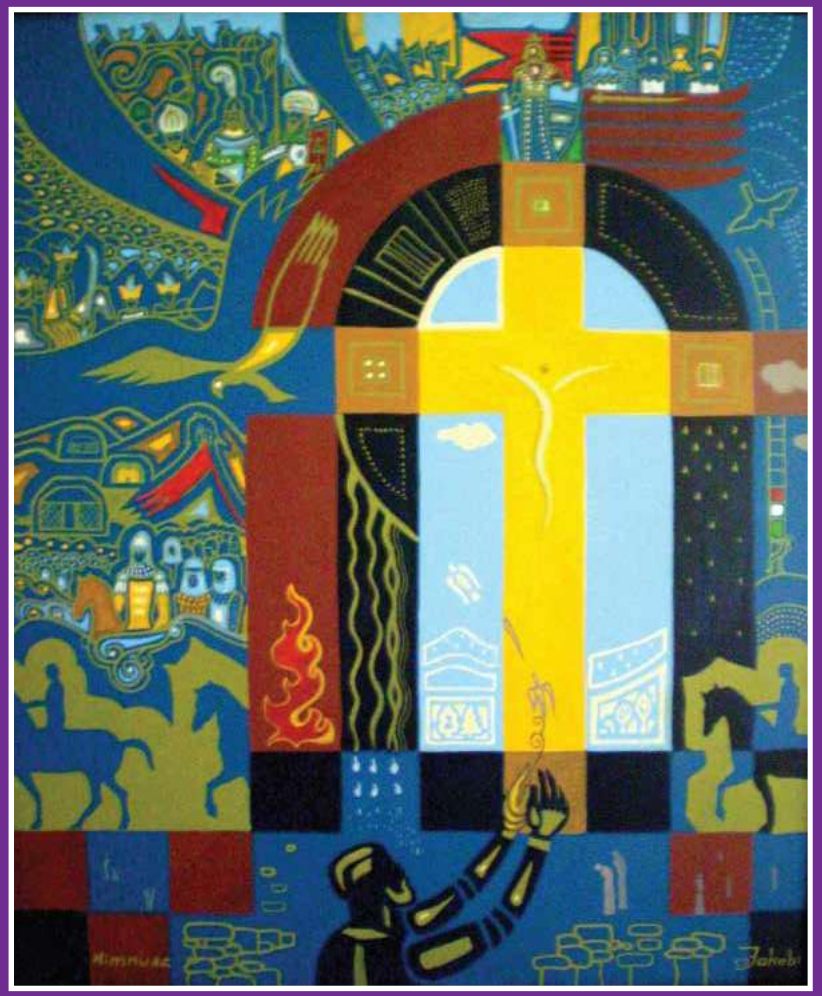

ARACS 2023/4. (91. SZÁM)

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. október 23.

XXIII. évfolyam, 4. sz.

ISSN 1451-1762

„Sárból és napsugárból”

Egy különleges színészi pálya
képekben és emlékekben

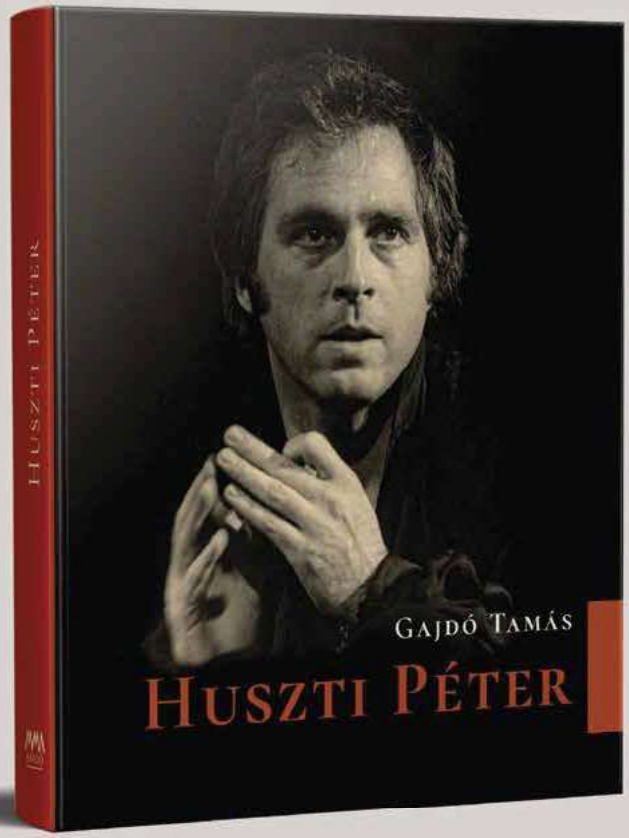

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

MMA
KIADÓ

érték minden oldalon

mmakiado.hu

Októbertől
a könyvesboltokban!

Lipcsey György: Zene I.

Rieger Tibor:
Magyarok Nagyasszonya

Lipcsey György: Zene II.

M. Kiss Katalin: Magyar Himnusz

Madarassy István: Himnusz

Ifj. Hidi Endre: Oltalom

A kisgyőri kilátó kicsiben

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. október 23. XXIII. évfolyam, 4. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka
Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)
Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos
Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)
Olvasószerkesztő: Gubás Ágota
Lektor: Kulhanek Edina
Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor
Számítógépes tördelés: Harangozó Attila
Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka
Nyomdaigazgató: Özvegy Károly
Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő
A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.
Telefon/fax: (+381)-24/542-069
E-mail: gubasagi@gmail.com
A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs *honlapon.*

E számunkban a Józsa Judit Galéria Magyar Himnusz című kiállításának anyagából közlünk válogatást. A képzőművészek alkotásairól és a kiállításról a fotókat Gedai Csaba és Vogt Gergely készítették.
A címlapon: Józsa Judit: Himnusz
A hátlapon: Jakobi Anna Mária: Himnusz

Támogatók:

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY TÁMOGATÁSÁVAL
MINISZTERELNÖKSÉG NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG
BETHLEN GÁBOR ALAP
Nemzeti Kulturális Alap
Petőfi Kulturális Ügynökség

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata / főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) – . – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. – Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Hascák Mária Kárpátalja 600 5

Váradi Natália A kárpátaljai magyarság küzdelmei 7

Konrad Sutarski Hamarosan én is hozzád halok 18

W.-Nemessuri Zoltán Ajándék 19

Bertha Zoltán A magyar lét vagy nemlét dilemmái 29

Cseresnyés Magdolna A délvidéki magyarirtás eltitkolt tényeinek feltárása 34

Stanyó Tóth Gizella Szólaljanak meg lelkünkben az aracsi pusztatemplom harangjai! 35

Mezey Katalin Naplójegyzetek XXIII. 41

Gutai István Kis költségvetésű történetek 44

P. Maklári Éva Csata előtt, csata után 50

Makkai Béla 1848 üzen 51

Borsányi Katinka Egy zászló története 53

Julesz János Szonettek 57

Tráser László Cédulák XXXVII. 58

Kondor Katalin Boldogság, hogy megértem 62

Mezey László Miklós Sorok Budán 66

Ország György A radír 69

Volford Éva Versek 71

Ferencz Orsolya Lehetőségek a közoktatásban az iskolapadtól a világűrig 72

Sági Zoltán Gondolkodva érezni vagy érezve gondolkodni? 76

Gyémánt Richárd Kevevára és környéke népesedésének évszázadai – dióhéjban 80

Fuchs Tibor Magyarok Nagyasszonya-homília 93

Perjés Klára Isten, áldd meg a magyart! – beszélgetés **Józsa Judit** kerámiaszobrásszal, a Magyar Himnusz című kiállítás megálmodójával 95

Színes melléklet 113

E számunkban a Magyar Himnusz című kiállítás képeit mutatjuk be.

Lőrincz Zsuzsa: Fohász

Hascák Mária

Kárpátalja 600

Visszatekintés. 2020 októberében Ukrajnát meglegyintette a változás szele – az ország elnökválasztásra készült. Október 25-én le is zajlott nagy sikerrel, az új elnök Volodimir Zelenszkij lett. A hírközlő csatornák új eszmékről, jobb létről, szebb jövőről harsogtak. 2022. február 24-én Vlagyimir Putyin orosz elnök elrendelte a „különleges katonai művelet” végrehajtását a Donyec-medencében, és kezdetét vette egy lassan kontrollálhatatlanná váló eseménysorozat, mely az „orosz–ukrán háború” névvel ékelődött be a modern történelembe. A háború közel 600 napja tart végeláthatatlanul. Olykor felkerül a világhálóra egy-egy tanulmány, esélylatolgató cikk vagy javasasszony látomása a háború kimeneteléről és befejezésének dátumáról, ám a kijelölt nap elteltével is minden folytatódik tovább. Ukrajna keleti része vérben fürdik, aki csak teheti, Nyugatra vonul, első megállóként Kárpátalját érintve. Van, aki továbbhalad, de bizony sokan itt maradnak, a többség már házat is vett, munkába állt, esetleg vállalkozását tette át a kárpátaljai régióba. Az idetelepülő menekültek legtöbbször tágra nyílt szemekkel figyelnek bennünket, kárpátaljaiakat, azon belül is a magyarokat, ugyanis az ő elképzeléseik szerint a magyarok a mai napig úgy néznek ki, mint Attila, szőrén ülik meg a lovat, mindenhova felajzott íjjal és nyilakkal járnak, valamint nyers húst esznek. Ezzel szemben a háború kitörése óta a legtöbb segítséget a helyi és anyaországi magyaroktól kapták a Kárpátalján posztoló keleti ukrán menekültek. A politikai propaganda hatalma sajnos határtalan. Viszont elkezdődött egy folyamat, igaz, minimális sebességgel, igen szűk körben, de az ukránok közül egyre többen „ábrándulnak” ki a háború által hirdetett eszmékből. Kezdetben önkéntesek tömege zúdult a keleti frontra, hogy majd ők megállítják az orosz katonákat, és felszabadítják Ukrajnát. Mára szinte mindenki menekülni próbál a hadkötelezettség elől. Rengeteg katona szolgál és harcol a mai napig azok közül, akiket 2022 február–márciusában vittek el. Ezek a katonák nem tudnak leszerelni, nem engedik el őket a hadseregtől. Egyre inkább apad az ukrán katonák száma. Ezért van Kárpátalján szinte kéthetente úgynevezett razzia. Sokszor a frontról jönnek katonák „vadászni” és pótolni a harcoló katonák számát. Kárpátalján ez jelenti a legnagyobb veszélyt. Ha az utcán egyedül találnak egy katonaköteles korú férfit, annak nagyon oda kell figyelnie, mit tesz és mond, mert néhány perc alatt már az egészségügyi kórlapját intézik az illetőnek.

Mindemellett egy másik problémával is meg kell küzdenünk szeretett térségünkben. Az egészségügyben hatalmas számú leépítések történnek. Mivel az államnak nincs tartaléka, nem tudja biztosítani az egészségügyi alkalmazottak fizetését, ezért a kisegítő személyzetet, portásokat, beteggondozókat és a nővéreket is elbocsátják. A klinikákon összesen két nővér maradhat: egy, aki a különféle analízisekkel járó vérvételeket és az adminisztrációt intézi, és egy a sürgősségi feladatok ellátására. A kórházban pedig a változó igények szerint lesznek leépítések az osztályokon. Sajnos az orvosok közül is egyre többen kapnak behívót. Ez hatalmas problémát jelent a helyi lakosságnak, főleg az időseknek, mert a kórházak digitalizálása és a nagyszámú elbocsátások miatt akár több napba is telhet, míg a beteg eljut az orvoshoz. Ezzel párhuzamosan több gyermek nem kapja meg a soron következő oltást, mert nincs vakcina. Azok a magánklinikák, amelyeknek sikerül hozzájutniuk az oltóanyaghoz, vagyonokért kínálják az oltást, és természetesen azok a szülők, akik megtehetik, ezt meg is fizetik, hiszen a gyermek egészsége az első.

Az oktatásügyben is folyamatos hiányokkal kell megküzdeni – nincsenek szakemberek, pedagógusok. Ez nemcsak a kárpátaljai ma-

gyar iskolákra vonatkozik, hanem Ukrajnában minden oktatási intézményre. Ám míg az állami oktatási-nevelési intézményekben nincs megfelelő képzés, több helyen magánóvodák nyíltak. Ide megint csak azok a gyermekek járhatnak, akiknek a szülei ezeket a szolgáltatásokat meg tudják fizetni. A magyar oktatási intézmények helyzete Kárpátalján a helyi önkormányzatok vezetőitől és az oktatásügyben tevékenykedő tanfelügyelőktől függ. A hírekből értesülhettünk a Munkácsi 3. Számú II. Rákóczi Ferenc Középiskola szomorú esetéről, igazgatójának meghurcolásáról. Nem minden kárpátaljai városban követik ezt a keserű példát, sőt ez egy kivételes helyzet, az intézmény a politikai események áldozata lett. Beregszászon és Ugocsában nem észlelhető ilyen jellegű megtorlás, a tanárok és igazgatók végzik a dolgukat, természetesen itt is nagyon sok nehézséggel kell megküzdeniük. A tanárhiány mellett sok iskolaépület rossz állapotú, vagy a működését szolgáló különböző egységekkel akad gond (áram, fűtés, vízvezetékek...). Pozitív hatás, hogy továbbra sem szűntek meg a magyarság körében a hagyományőrző és -ápoló tevékenységek, a nemzeti ünnepeink megtartása, a megemlékezések kapcsán a néma koszorúzások. Néptánc- és népdaloktatás is zajlik, valamint különféle hagyományőrző eseményekre is sor kerül, melyeknek főszereplői a gyermekek (szavaló- és mesemondó versenyek, kézműves-foglalkozások...). Jelenleg talán még nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk a felnövekvő generációra, annak lelki-szellemi fejlődésére és örökségünk továbbadására. Mindenki belefáradt ebbe a háborúba, minden napért meg kell küzdeni, ami egyre több ráncot mélyít az emberek arcára. Az arcokon megjelent ráncok pedig nem az öregedés jelei manapság Kárpátalján, hanem a lelkekben tátongó sebek felületi hegei. Mindennap imádkozva a csodáért, abban bízunk, hogy hamarosan pontot tehetünk modern történelmünk vérrel írt fejezetének végére.

Mecseki Hargita: Balsors

Váradi Natália

A kárpátaljai magyarság küzdelmei

Az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesületének szabadkai 27. Nyári Akadémiáján 2023. augusztus 14-én elhangzott köszöntőbeszéd szerkesztett változata, valamint a szerző előadásának témájában, az Aracs felkérésére megírt tanulmány

„A nevelés teszi az embert, s az ember a hazát!” – a pedagógusok ennek az elvnek a nagykövetei

Tisztelt világi méltóságok! Tisztelt pedagógus-kollégák, határon innen és határon túlról! Kedves barátaim!

Nagy szeretettel köszöntöm Önöket a magam és a Kárpát-medencében tevékenykedő pedagógus- és tehetséggondozó szervezetek nevében a 27. Szabadkai Nyári Akadémia alkalmából. Mindenekelőtt szívből köszönöm a megtisztelő felkérést, s hogy jelen lehetek e színvonalas rendezvényen, és együtt ünnepelhetem Önökkel a pedagógusszakmát, annak fontosságát, a Kárpát-medencében dolgozó pedagógusok kiváló munkáját és elkötelezettségét az oktatás és a nevelés terén! Ez a nemes találkozó kivételes alkalom, hiszen lehetőséget nyújt arra, hogy megünnepeljük közös eredményeinket, és erősítsük az egymás iránti tiszteletet, megbecsülést.

Az oktatás hivatását választani nem csupán munka, hanem életre szóló küldetés. A Kárpát-medencében dolgozó pedagógusok kiemelkedő szerepet játszanak abban, hogy generációk növekedjenek fel, fejlődjenek, hogy kultúránk, hagyományaink tovább öröklődjenek. Önök nemcsak oktatnak, hanem értékeket közvetítenek, mentorok és inspirációk a fiatalok számára. Az Önök támogatása, bátorítása segít abban, hogy a fiatalok felfedezzék és kibontakoztassák igazi potenciáljukat. Önök azok, akik nap mint nap meggyújtják a tudás és a kreativitás lángját, elősegítik, hogy a jövő nemzedékei megállják helyüket a világban.

Olyan lesz a jövő, mint amilyen a ma iskolája (Szent-Györgyi Albert). A gyermekek jövője függ attól, milyen életszemléletet közvetítünk feléjük. A legjobban felszerelt iskolák is csak épületek, lényeges, jövőt formáló tartalommal a pedagógusok töltik meg, ők adják a gyermekek kezébe sorsuk kulcsát, mivel legtöbbször egy-egy kedvenc tantárgy kiválasztásakor a gyermek tanítót, tanárt választ, és csak később érti meg, hogy valójában a tudományterületet választotta, ami a szakmáját jelenti. Ugyanis *„minden érdeklődés az érzelmekben gyökerezik”.* (Platón) A gyermekeknek szükségük van példaképre, így a pedagógus legfontosabb munkaeszköze saját személyisége! Hiszen Brunszvik Teréz szavait idézve: „Amit az ember gyermekként lát, az erősíti egész életében, hogy a jó felé orientálódjon. A nevelés teszi az embert, s az ember a hazát!” Pedagógusaink ennek az elvnek a nagykövetei.

Önök, pedagógusok megalkuvást nem ismerve a tisztességes, becsületes, keresztény elkötelezettségű élet melletti kiállást közvetítik, megtéve mindent a magyar nemzet felemelkedéséért. Önök ösztönző erő, szikra, amely lángra gyújtja a kíváncsiságot, érdeklődést, segít az önmegvalósításban, a gyermek jövőjének építésében. Szárnyakat adnak, amelyekkel a gyermekek elérhetik álmaikat, vágyaikat. „A nevelés egyet jelent azzal, hogy segítünk a gyermeknek valóra váltani lehetőségeit.” (Kosztolányi Dezső)

Nagy a felelősség az Önök vállán: Önök alakítják a világot. Egy jól működő országnak és egy fejlett világnak nagy szüksége van Önökre, pedagógusokra! Semmilyen számítógépes szoftver, digitális eszköz nem helyettesíti a gyermekeket átölelő szeretetet, odafigyelést, törődést, a kedves, elismerő, dicsérő szavakat, a bátorító vezetését, a szerető intést, a tanítás türelmét. Az ember minden évszázadban, generációban

kitalál világmegváltó megoldásokat, aztán rájön, hogy előrelépés csak együttműködve, összefogva, figyelmünket a jövőbe vetve lehet! A jövő pedig maga a gyermek! Egy ország, egy nemzet reménysége! Boldogulásának záloga és kulcsa. Mikor megfogják a gyermek kezét, valójában a jövő kezét fogják! „Egy tanár munkája az örökkévalósággal vetekszik, mert sosem tudni, hány generáción keresztül hat, és hány országot jár be a világon.” (H. Adams) Kedves Pedagógusok, minden egyes sikeres pillanat, amit a diákok elérnek: az Önök munkájának ékes bizonyítéka.

Önök számtalanszor kiállták a próbát, minden körülmények között megállják helyüket: világjárvány, migráció, háború közepette is, és sajnos igen gyakran békeidőben sem könnyű, de akik ezt a pályát választják, elhivatottak, a gyermekek szeretete vezérli őket.

Bár más-más helyzetben vannak a délvidéki, erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, a Kárpát-medence egy-egy területén élő magyar pedagógusok, kihívásaik, céljaik mégis ugyanazok: nemzetiségi iskoláinkat megtartani és fejleszteni!

Itt szeretném megköszönni a Magyar Kormánynak az emberi, szakmai és anyagi támogatást! Nálunk háború zajlik, sok időt töltöttünk óvóhelyeken, zúgnak a légiriadók, gyakran a tanév során nem volt villanyáram vagy fűtés, de tanáraink olyanok, mint a gyertya a sötétben – irányt mutatnak, melegséget adnak, és előzik a félelmet a gyermekek szívéből. Kedves Kollégák, az Úr a kitartásunk erőforrása, amely által megerősödünk, és győztesek lehetünk a nehézségek közepette. Ahogy a Bibliában meg van írva: „Ti pedig, testvéreim, ne fáradjatok bele a jó cselekvésébe” (Thesszalonika 3:13), mert „… akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem fáradnak el, járnak, és nem lankadnak meg” (Ézsaiás 40:31).

Köszönjük, hogy nap mint nap elkötelezetten állnak az oktatás és a nevelés szolgálatában. Legyenek büszkék arra, hogy a pedagógusok közösségének tagjai, mert Önök nélkül nem lenne fejlődés. A Kárpát-medence kulturálisan gazdag, sokszínű hely, az Önök munkája segít megőrizni és továbbadni ezt a gazdagságot a következő generációknak, a gyermekeknek megérteni és megbecsülni a különböző kultúrákat, identitást, akik az Önök munkája által egy olyan társadalmat építhetnek, ahol a megértés, az elfogadás általános érték.

Kívánom, hogy e nagy jelentőségű pedagógustalálkozó hozzon emberi és szakmai kapcsolatokat, azok elmélyítését, lelki feltöltődést, a megszerzett új ismeretek birtokában pedig tisztább jövőképet. Ne feledjék: a gyökerek nem látszanak, de tudjuk, hogy azok tartják a fát!

Isten áldja, óvja Önöket, és adjon sok kitartást, örömöt, sikert nemes munkájuk végzéséhez!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Gedai Csaba: Madonna

A kárpátaljai magyarság küzdelme 1944 után a nemzeti megmaradásáért

A Vörös Hadsereg megjelenésével Kárpátalján 1944 őszén megkezdődött a szovjet rendszer áldozatokat nem kímélő kiépítése, ami az itt élő magyarságnak a 20. század legnehezebb időszakát jelentette. Létrejöttek a tanácsok, önkényes módon rendezték a földkérdést[1], terménybeszolgáltatást, erőszakos kolhozosításba kezdtek, mindent államosítottak[2], üldözték a történelmi egyházakat[3], a másként gondolkodókat.

1944. november 19-én megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot[4], a terület neve Закарпатська Україна, azaz Kárpátontúli Ukrajna lett. 1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elfogadta a Kárpátontúli Ukrajna alkotmányát, ami teljesen megegyezett a szovjet alkotmánnyal.[5] Egy sor rendeletet adtak ki a különböző hivatalok felállítására megyei, járási, városi, falusi szinteken.[6]

A helyi magyarságot etnikai alapon üldözték. 1944 novemberében málenkij robotra hurcolták a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosságot, aminek következménye a mai napig kihatással van a közösség lélekszámának alakulására. A kárpátaljai magyar közösséget lefejezték, az értelmiséget, tisztségviselőket, egyházi vezetőket, papokat megfosztották vagyonuktól, koncepciós perbe fogták, sztálini lágerekbe hurcolták. A kárpátaljai málenkij robotra hurcolt internáltak számát 25–30 ezer főben lehet megállapítani.[7]

1944 októberétől több, a szovjetek által felállított bíróság, ügyészség és ítélőszék működött.[8] Az 1944. december 18-án elfogadott 22. számú dekrétummal felállították a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett működő Rendkívüli Bíróságot.[9] Ez az intézmény gyorsított eljárással ítélkezett mindenki felett, aki az előző rendszerben valamilyen tisztséget töltött be. Az 1944 decemberében létrehozott népi milíciák szintén nem válogattak az eszközökben.[10]

1945. június 29-én a csehszlovák és szovjet kormány Moszkvában szerződést írt alá, amelynek értelmében Kárpátalja átkerült a Szovjetunióhoz.[11] 1945. november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése, november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége ratifikálta a dokumentumot. Kárpátalját a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1946. január 22-től az Ukrán SZSZK tipikus szovjet megyéjévé alakította át, Kárpátontúli terület (Закарпатська область) néven beolvasztva a vidéket a szovjet közigazgatási rendszerbe[12], ahová a Szovjetunió összeomlásáig, azaz 1991-ig tartozott.

1944 után, a számos megpróbáltatást, etnikai tisztogatást, deportálást követően az értelmiség utánpótlása nehéz kihívás elé állította a kárpátaljai magyar közösséget. Vezető beosztásban csak ritkán akadt magyar, az is csak ellenőrzött párthűséggel. Szinte minden politikai, állami vezető Kárpátalja múltját, történelmi helyzetét nem ismerő káder volt.

A szovjet elnyomás nem adott lehetőséget a Kárpátalján maradt magyar nemzettöredék szel-

---

[1] Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'., KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 22. 1–25.
[2] KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 5.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 23. 1–17.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 122. 1–5.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 1–33.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 124. 1–50.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 126. 1.; KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ‚a'. 3., 7–8.
[3] KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 3485. 97–99.
[4] Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Ofcinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernicskó István: *Kárpátalja évszámokban. 1867–2010. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány.* Ungvár, 2011. 119.
[5] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 12. 1–2.
[6] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 55. 1–55.
[7] Dupka György: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946).* Ungvár–Bp., 1993. 286.
[8] KTÁL, F. P-14. op. 1., od. zb. 1. ‚a'. 4–13.
[9] KTÁL, F. P-14. op. 1., od. zb. 1. ‚a'. 15.
[10] KTÁL, F. P-14. op. 1., od. zb. 1. ‚a'. 16–19.
[11] KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2. p.; Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. In: *Külügyi Szemle.* Szerk. Kosáry Domokos – Kiss J. László. 2004. tavasz–nyár. 1. sz. 252.
[12] Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: *Kárpátalja 1919–2009 – történelem, politika, kultúra.* Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Bp., 2010, 217.

lemi életének megszervezésére, tehetségének kibontakoztatására. Megszűntek a kisebbségi intézmények és érdekvédelmi szervezetek.[13] A regionális intézményrendszer működtetése lehetetlenné vált, a különböző irodalmi, értelmiségi fórumok nem alakultak újjá.[14]

Sztálin halálát követően a hruscsovi időszak több területen enyhülést hozott, megnyíltak a magyar tannyelvű középiskolák, több százan hazatérhettek a Gulagról, a XX. Pártkongresszus számos pozitív változást irányzott elő. 1956 őszén, talán ennek az enyhülésnek köszönhetően, több településen a kárpátaljai magyarok szolidaritásukat fejezték ki a forradalommal, ami ismét megfélemlítésekhez vezetett, elrettentő példát statuáltak a legkisebb szimpátiamegnyilvánulásokért kirótt többéves börtönbüntetéssel.[15]

Az 1957-től 1965-ig tartó „olvadás" korszak után az országot teljesen a markában szorító monolit ideológiai hatalom a '70-es évek végére kifárasztotta a több rendszert is kipróbált nemzedéket. Azonban ahogy a politikai helyzet engedte, időnként határozottabban, máskor bátortalanul, de azért egyre több jelét adta a nemzeti ébredés.

Nagy összefogásnak, elszántságnak, a magyarság érdekeit érvényesíteni vágyó, kitartó küzdőerő köszönhetően az értelmiségi körökben megfogalmazódtak a köztudatban csak beadványokként ismert dokumentumok, amelyek közül az első 1963-ban került el a hatóságokhoz, egyfajta jelzésként, hogy ez a közösség a retorziók ellenére sem adta fel a jogaiért vívott harcot.

1963. január 8-án a beregvidéki értelmiségiek – Kis Kovács János, Drávai Gizella, Bíró Bertalan, Nagy József, Huszti József, Bodnár István és társaik – egy beadványt fogalmaztak meg az SZKP KB-hoz, Hruscsovnak, a dokumentum másolatát megküldték Nyikolaj Podgornijnak, az UKP Központi Bizottsága első titkárának. Ebben feltárták a kárpátaljai magyarság sérelmeit, és azok orvoslását kérték.[16] A többi között hangsúlyozták, hogy a magyar fiatalok csak egy elenyésző hányada végezhet főiskolát. Ennek oka, hogy a felvételi vizsgákon túlontúl magasak az orosz és az ukrán nyelv ismerete iránti követelmények. Bárhol is helyezkedjenek el a fiatalok, hátrányt jelent számukra, hogy gyakorlatilag nem beszélik az ukrán nyelvet, helyzetüket az is nehezíti, hogy számukra a megye területén ritkán akad munkalehetőség, ezért kénytelenek szétszóródni az oroszok, illetve ukránok lakta megyékben. Sérelmezték, hogy a kárpátaljai magyar középiskolákban leginkább ukrán nemzetiségű tanítók és tanárok dolgoznak, akik igen gyatrán beszélik a magyar nyelvet. Ráadásul a magyartanárok sem beszélik az irodalmi magyar nyelvet – annak ellenére, hogy magyar anyanyelvűek –, mivel ukrán és orosz filológia szakon végeztek az egyetemen, sőt orosz vagy ukrán középiskolába jártak.

A beadvány megfogalmazói úgy látták, hogy a problémák orvoslására az egyik megoldás az lehetne, ha a vidéken lenne magyar nyelvű felsőfokú tanintézet, ezért kérték, hogy az Ungvári Állami Egyetemen már 1963 szeptemberében nyíljon meg egy magyar tanszék.[17]

A Szovjetunióban 1963-ban már léteztek különféle autonómiaformációk. Ebből erőt merítve született meg az első beadvány. A megfogalmazás résztvevőit az UKP KB titkárának, A. Szkabának utasítására kihallgatták, megdorgálták, eljárást azonban nem indítottak ellenük.[18]

A történészek egy része szerint a beadvány eredménye lett az, hogy létrejött az ungvári egyetemen a Magyar Filológiai Tanszék, a területi rádió és televízió magyar szerkesztősége, a Kárpáti Igaz Szó önálló magyar szerkesztősége stb. A kollektív jogok megadásáról viszont mélyen hallgatott a hatalom, kérelmezése továbbra is szovjetellenesnek számított.[19]

---

[13] Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon… Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből. 1918–1991.* h. n., 1991. 58.

[14] S. Benedek András: *Tettenérhető történelem. Történelmi-kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról.* Bp., 1993. 93–94.

[15] Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській Області (Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata Kárpátalja Megyei Igazgatóságának Levéltára), F. 43., op. 1., delo Nr. 1–22.; F. 2558., op. 1., delo Nr. 3395.; F. 2558., op. 1., delo Nr. 3385.; F. 2558., op., 1., delo Nr. 3429.

[16] KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 25–28. (A továbbiakban 1963-as beadvány)

[17] 1963-as beadvány. 26–27.

[18] KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 30.

[19] Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991).* Ungvár–Bp., 2014. 143.

A kárpátaljai magyarok polgárjogi mozgalma az Ungvári Állami Egyetemen alakult ki és zajlott, ahol 1963-ban a Filológiai Karon megnyílt a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, azaz megindult a magyar filológiai oktatás, ami a kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőségű volt.[20]

1966-ban az egyetem tudtával – azzal a céllal, hogy publikálási lehetőséget nyújtson a magyar költőknek, íróknak – fiatal egyetemisták független csoportja megindította az *Együtt* című gépiratos irodalmi folyóiratot S. Benedek András szerkesztésében, akinek a munkáját többek között Balla Gyula, Györke László, Punykó Mária segítette. Szamizdatként (maximum 36 példányban) füzetlapokon sokszorosították gépelt formában, az illusztrációkat pedig képzőművészek készítették. Ezt azonban nem sokáig nézte jó szemmel az egyetemi pártbizottság, 1967-ben betiltotta, szerkesztőit felelősségre vonta.[21] Ennek legfőbb oka az volt, hogy a lap szerkesztőbizottságának tagjai megtagadták a felsőbb pártkörökből érkezett *„kérést”*, hogy szakmai, elítélő kritikával illessék Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényét[22].

Az egyetemen 1967. szeptember 1-jén a munkáját megkezdő fiatal óraadó magyar nyelvész, Fodó Sándor megalapította, egyetemistákból verbuválva, a Magyar Népi Együttest (énekkar, férfi- és női kamarakórus, tánckar, kis népi zenekar és szavalókórus), a csoport Kárpátalja számos településén tartott előadásokat. Mindenütt hihetetlen lelkesedéssel fogadták a magyar szóra és dalra kiéhezett emberek[23], amiről a sajtó is beszámolt.[24] Az együttes tagjai voltak például Pál Lajos, Czébely Lajos, Kadét Pál, Árpa István, Vári Fábián László stb.[25] Az együttes az egyik zápszonyi előadás után elénekelte a Kossuth-nótát, emiatt az egyetemi pártbizottság nacionalizmussal vádolta meg, megtiltották a további fellépéseket. Az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt parancsával Fodó Sándort elbocsátotta állásából,[26] csak 1976-ban térhetett vissza a munkahelyére,[27] annak ellenére, hogy diákjai levélben is kérték a visszahelyezését.[28]

1967. november 16-án jött létre a magyar nyelv és irodalom szakon tanuló magyar érzelmű egyetemistákból fiatal költők és írók közreműködésével a Kárpátontúli Ifjúság című területi lap szerkesztőségében a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió, amely publikálási lehetőséget biztosított a fiatal értelmiségieknek. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett működött.[29] Elnöke Zselicki József, ismertebb tagjai Kovács Vilmos, Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Fábián László, Fodor Géza, Füzesi Magda, Punykó Mária voltak.[30]

---

[20] Orosz Ildikó*: A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005).* Ungvár, 2007. 254.

[21] Botlik–Dupka, 1991. 99.

[22] Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Uzsgorod, 1965

1965-ben jelent meg Kovács Vilmos a sztálinizmussal szembehelyezkedő, a kárpátaljai magyarság 1944 utáni helyzetével számot vető regénye, a *Holnap is élünk*, mely úgy került a köztudatba, mint *„a kárpátaljai magyarság regénye”*, és már a kiadói előkészületek során éles vitákat és indulatokat váltott ki, mivel először mutatta be a magyarság elleni fellépésként a málenkij robotot, azaz a kárpátaljaiak 1944-es tragédiáját. Ezzel a hatóságok figyelmének központjába került. A *Holnap is élünk* című regény nagy hatású, öntudatfelrázó és öntudatra ébresztő, ezáltal pedig sorsformáló jelentőségű lett. Balla László, a Kárpáti Kiadó vezető szerkesztője Ungváron 1964. augusztus 20-án így ír a regényről: *„Az egyik legsúlyosabb ideológiai hibának számítom azt a tényt, hogy a regény egyes részei egyenesen a nemzetiségi ellentétek szítására irányulnak, torzított tükörben mutatják be a kárpátontúli magyarság életét […].”* Így éltünk Kárpátalján – Vezető szerkesztői szakvélemény Kovács Vilmos Holnap is élünk című regényéről. (Kovács Vilmosné szül. Teke Éva bevezetőjével, fordította Kovács Éva) In: *Kortárs irodalmi és kritikai folyóirat*. 2002/2–3. sz. 46. évf. http://epa.oszk.hu/00300/00381/00055/kovacs.htm. Letöltve: 2021. július 20.

[23] Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről. Tanulmányok, cikkek, emlékbeszédek válogatott gyűjteménye.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 280. Ungvár–Bp., 2019. 67.

[24] *„Nagy sikert aratott a Fodó Sándor művészeti vezető irányítása alatt álló énekkar.”* In: *Vörös Zászló.* 1970. május 16. 26. évf. 57. (3395). sz. 4.

[25] Czébely, 2019. 66–67.

[26] Czébely Lajos levele S. Benedek András özvegyéhez. In: *Együtt. Irodalom, művészet, kultúra.* A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata. Szerk. Dupka György. 2013. 15. évf. 5. sz. 89.

[27] Fodó Sándor: A Forrás: a KMKSZ előképe (Tóth István köszöntőjével). In: *Kárpátaljai Minerva.* II. köt. 1–2. f. Szerk. Lator László – Soós Kálmán – S. Benedek András – Udvari István – Vári Fábián László. Bp.–Beregszász, 1998. 52–54.

[28] A dokumentum a Viski Fodó Sándor Közösségi Ház tulajdona.

[29] Botlik–Dupka, 1991. 87.

[30] Fodor Géza: „Száraz, kopár hátán a sziklakőnek.” In: *Kárpátaljai Minerva.* II. köt. 1–2. f. Bp.–Beregszász, 1998. 34.

Kovács Vilmos és Benedek András 1970-ben a Szegeden 1947-től megjelenő *Tiszatáj* irodalmi folyóiratban publikáltak írásokat Kárpátalja akkori helyzetéről. A legnagyobb figyelmet a *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában I. és II.* című írás váltotta ki, amely a *Tiszatáj* 1970. októberi és decemberi számában jelent meg.[31] A párt utasítására ukránra és oroszra is lefordították a tanulmányt. Ezt követően Kovács Vilmost rágalmazni kezdték a munkahelyén, a Kárpáti Kiadóban, végül 1971-ben felmondott, mások szerint elbocsátották. A kettő között nem igazán volt jelentős különbség, szerzőként ugyanis indexre került, nem publikálhatott.

A Forrás Stúdió költőinek versei, amelyek a magyar kultúrát, nemzeti identitást tükrözték, kihívás elé állították a hatóságokat, ezért nagy kritikával figyelték munkájukat.[32] Az ellenzékinek tartott Forrás Stúdiót végül 1971 végére megszüntették azzal a fő váddal, hogy *„elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a nacionalizmus sem állt távol tőlük”*.[33] A Stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.[34] A tagok viszont a Forrás Stúdió szétverésével és még megannyi más rombolással, megosztó tevékenységgel vádolták Balla Lászlót, aki Ungváron, 1971. május 22-én létrehozta a *Kárpáti Igaz Szó* napilap szerkesztősége keretében a József Attila Irodalmi Stúdiót[35] – vagy ahogy ők fogalmaztak: *ellenstúdiót*, a Forrás Stúdió helyett –, amelybe a Forrás tagjainak egy részét is meghívta,[36] de azok mindnyájan távol maradtak.[37] A József Attila Irodalmi Stúdió a következő évtizedben, 1981 végéig a hatalom elvárásainak megfelelően, a szovjet pártfőtitkár, Leonyid I. Brezsnyev és a főideológus, M. Szuszlov által megkövetelt művelődéspolitika jegyében fejtette ki tevékenységét. A publikációik igen „fegyelmezettek” voltak, egyik magyarországi méltatójuk *„ünneplőbe öltözött”* költőknek nevezte őket.[38]

A brezsnyevi pangás a gazdasági, társadalmi és politikai ellehetetlenülés kora volt vidékünkön. A hatvanas–hetvenes évek fordulóján, többek között az 1968-as csehszlovákiai reformfolyamatok, a prágai tavasz eseményei és a gazdasági nehézségek miatt a polgári szerveződésektől betegesen tartó Brezsnyev egyre keményebb döntésekkel, fellépésekkel állt ellen mindennemű reformkísérletnek, és eltávolította a reformok szorgalmazóit.[39]

A Kárpáti Igaz Szó hasábjain Balla László és mások tollából több, a fiatal értelmiségieket bíráló cikk látott napvilágot, melyek közül a legsúlyosabb a Balla Lászlónak tulajdonított írás volt, amely 1971. augusztus 20-án jelent meg *Elidegenedés? A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió*[40] címmel. Ebben sértegette, rágalmazta, politikailag vádolta a Kárpátontúli Ifjúságnak (amely tulajdonképpen szovjet ifjúsági lap, a Komszomol-bizottságnak a sajtószerve volt) a szerkesztőségét, és az egyetemistákat, mivel *„elidegenedtek”* a rendszertől.[41] Elmarasztalta az Ungvári Állami Egyetem pártbizottságát is, mert úgymond politikailag nem irányította, nem nevelte a hallgatókat, nem kísérte figyelemmel közéleti szereplésüket, publikációikat.[42]

A cikk közfelháborodást keltett, és szándékával ellentétben a közvéleményt a fiatal írók oldalára állította.[43]

---

[31] Kovács Vilmos – Benedek András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában II. In: *Tiszatáj*. Irodalmi és kulturális folyóirat. A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja. Szerk. Havasi Zoltán. Szeged, 1970. december. XXIV. évf. 2. sz. 1144. 1144–1150.

[32] KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 26–27.

[33] KTÁL, F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

[34] Botlik–Dupka, 1991. 99.

[35] Az 1971-es beadvány megfogalmazói így vélekednek róla: *„a József Attila Irodalmi Stúdió, […] az eltemetett és halottnak vélt Forrás Stúdió helyébe, annak ellenpólusaként összetákolt, mint a szocializmus mellett elkötelezett kezdő tollforgatók mintafóruma”*. 1971-es beadvány. 3.

[36] 1971-es beadvány. 5., valamint KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 662. 17.

[37] Nagy Zoltán Mihály: A gondolat szabadsága. Beszélgetés Fodor Géza költővel. In: *Hatodik Síp*. 1989. 2. 23.

[38] Botlik–Dupka, 1991. 100.

[39] Tóth István: *A peremvidék világbirodalma*. Bp. 2003. 65.

[40] KTÁL, F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. Elidegenedés?! A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

[41] 1971-es beadvány. 3.

[42] KTÁL, F.-, op. 1., od. zb. 631 „3”. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

[43] 1971-es beadvány. 3.

Mivel a szerzője a névtelenség mögé rejtőzött, nyilvános támadásnak tekintették a stúdiótagok, és mert nem volt más módjuk becsületük megvédésére, véleményük kifejtésére, 1971 szeptember–októberében beadvánnyal fordultak az Ukrajnai KP Kárpátontúli területi bizottságához, J. Méheshez, az Ukrajnai Írók Szövetsége kárpátontúli szervezetének felelős titkárához, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságához, Lengyel Lászlóhoz, a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőjéhez és Fejes Jánoshoz, a Kárpátontúli Ifjúság magyar kiadását irányító szerkesztőhelyetteséhez. A beadványban visszautasították az őket ért politikai, erkölcsi és szakmai vádakat, ismertették a magyarság problémáit, tényekkel alátámasztva bizonyították a kárpátaljai magyarságot ért hátrányos megkülönböztetések sokaságát, és kérték az igazságtalanságok, a sürgető problémák mielőbbi orvoslását a vezetőktől.[44]

A beadvány megfogalmazói úgy vélték, hogy a területi szervek nem ismerik a problémákat. Annak ellenére, hogy az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt a magyarok is egyenjogúak, mégis:

– nincs magyar óvoda;[45]

– egyetlen önálló politikai napilap van, amelyet Balla László szerkeszt, aki hátráltatja, akadályozza a publikálni vágyók munkáját;[46]

– számos magyar faluban van olyan kolhozelnök, pártszervezeti titkár, klubvezető és könyvtáros, aki nem tud magyarul;[47]

– még mindig érvényben van a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottsága első kongresszusának 1944. november 26-án kelt 52. sz. határozata, amely kimondja, hogy a németek és magyarok a kárpát-ukrajnai nép örök ellenségei, annak ellenére, hogy a magyarok nem tartoznak felelősséggel a Horthy-kormányzat bűneiért, mint ahogyan az 1848–49-es magyar szabadságharc vérbe fojtásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős;[48] Stb.

A felsoroltak nem megfelelő kezelése nagy méreteket öltő tömeges kivándorlásra kényszeríti az itteni magyar lakosságot – húzták alá a beadvány készítői.[49]

Ebben a később 71-es beadványként ismertté vált dokumentumban – mely indigóval gépelve, sokszorosítva röpiratként terjedt Kárpátaljaszerte – először fogalmazták meg egy magyar érdekvédelmi szervezet létrehozásának igényét. A dokumentumot házról házra járva több ezer emberrel íratták alá, akik támogatásukról biztosították a kezdeményezőket. A beadványban tehát nemcsak a stúdió sérelmeit vetették fel, hanem a kárpátaljai magyarság súlyos nemzetiségi jogi, anyanyelv-használati és művelődési problémáit is, sőt a magyarokat és a németeket sújtó kollektív bűnösség megbélyegezése ellen is szót emeltek.[50]

A beadványra a válaszreakció a megszokott maradt: megfélemlítés, zaklatás, katonai behívás, munkahelytől való megfosztás.

1972-ben a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulóját méltatták. Brezsnyev örömmel konstatálta, hogy létrejött a *„szovjet nép”* mint a nemzetek új történelmi közössége. Ezen ideológia szerint a nemzetiségek közötti különbségek fokozatosan csökkenek, a nemzetek közelednek egymáshoz, így erősödik a nemzetek új közössége: *a szovjet nép*.[51]

Ezeket az állításokat vidékünkön azonban cáfolták – kihasználva a lehetőséget, hogy a Szovjetunió fennállása 50. évfordulójának és egyben a lenini nemzetiségi politika diadalának nagy ünnepére készült a szovjet hatalom –, 1972 tavaszán megfogalmaztak és a Szovjetunió vezetőségének megküldtek egy másik beadványt.

Ebben a kisebbségvédelmi dokumentumban, amelyben a kárpátaljai magyarság jogfosztottságát, a másodrendű állampolgárként való bánásmódot sérelmezték, összefoglalták a legégetőbb problémákat, amelyekre mielőbbi gyógymódot,

[44] 1971-es beadvány. 5.
[45] 1971-es beadvány. 6.
[46] 1971-es beadvány. 7.
[47] 1971-es beadvány. 13.
[48] 1971-es beadvány. 14.
[49] 1971-es beadvány. 5.
[50] Botlik, 2003. 134.
[51] Brenzovics László: A ’70-es évek Szovjetuniója. In: *„A 72-es beadvány”. Nemzetiségi és oktatáspolitika a ’60–’70-es években a Szovjetunióban*. Szerk. Darcsi Karolina – Dobos Sándor. Ungvár, 2013. 32.

megoldást kértek. *„Ezúttal egy kicsit átgondoltabban, a lenini nemzetiségi politika elveire való hivatkozással. Ebben több volt az adat, körültekintőbb az ideológiai alapozás. A címzett ez alkalommal az SZKP Politikai Bizottsága, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának elnöksége volt”* – emlékezett vissza Fodó Sándor.[52]

A szerzők és a beadványt aláírók sérelmezték, hogy Kárpátalján akadályozzák a párt lenini nemzetiségi politikájának, az egyenlőségnek és a barátságnak gyakorlati megvalósítását, így a SZKP nemzetiségi politikájának lenini elvei itt nem érvényesülhetnek. Bizonyítékul említik, hogy az elmúlt évek folyamán számos panasszal és kéréssel fordultak különböző állami és pártszervekhez, kérve az alkotmány által biztosított jogok sorozatos megsértésének orvoslását, a kérések, panaszok nemcsak hogy süket fülekre találtak, hanem elkezdődött egy magyarellenes kampány, melynek több áldozata is van.[53] Úgy vélték, a problémák gyökere abban rejlik, hogy az alkotmány által biztosított egyenlő jogok mellett nincsenek egyenlő lehetőségek.[54] Ezután ismertették a főbb gondokat, amelyekkel a helyi magyar társadalomnak szembe kell néznie, együtt kell élnie:

– az anyanyelvi oktatás megoldatlansága;[55]

– a magyar tannyelvű iskolák számára a megfelelő pedagóguskáderek utánpótlásának hiánya, hogy a magyar nyelv és irodalom szakos tanárokon kívül szaktanárok képzése a magyar tannyelvű iskolák számára nem folyik, pedig az Ungvári Állami Egyetem különböző karain ehhez megvolna minden feltétel;[56]

– nincs magyar tannyelvű szakközépiskola, zeneiskola és egyetlen szakközépiskolába sem lehet magyarul felvételizni, annak ellenére, hogy itt csaknem 100 magyar tannyelvű iskola működik[57];

– nincs megoldva a magyar irodalomtörténet oktatása, a magyar társadalom kulturális élete, nincs magyar színház vagy más hivatalos kultúrlétesítmény;

– nincs magyar nyelvű irodalmi folyóirat és a vidék magyar lakosságának szellemi igényét nem tudja kielégíteni az egyetlen napilap, a Kárpáti Igaz Szó, továbbá nincs önálló magyar ifjúsági és gyermekújság sem;

– a Területi Rádióstúdió magyar osztályának napi 5-10 percnyi terjedelmű önálló adása és a tévéstúdió heti egyszeri hírkommentárja nem elégíti ki a szellemi igényeket;[58]

– az adminisztráció ukrán nyelvű még a színmagyar községekben is;[59]

– jogellenes, az egyenjogúság lenini elvével összeegyeztethetetlen a helységnevek, utcanevek megváltoztatása, szlávosítása;[60]

– hiányoznak a magyar feliratok a középületekről, intézményekről és üzlethelyiségekről, még azokban a helységekben is, ahol a magyarok többségben élnek;[61] Stb.

A beadvány készítői szerint a felsorolt problémák abból erednek, hogy nincs megfelelő magyar képviselet, nincs olyan szerv, amely védené a magyarok jogait, és biztosítaná az egyenlő jogok mellett az egyenlő lehetőségeket. A párt- és állami szerveknél sincs magyar képviselet: a Területi Pártbizottságnak és a Területi Tanács VB-nek, a Területi Ügyészségnek egyetlen magyar nemzetiségű felelős funkcionáriusa sincs. Csakúgy, mint a párt- és tanácsi apparátusnak, a bíróságoknak, ügyészségeknek még azokban a járásokban sem, ahol magyarok kisebb vagy nagyobb számban, de tömegesen élnek (ungvári, munkácsi, nagyszőlősi, huszti és técsői járásokban).[62]

---

[52] Olasz Tímea: *Volt egyszer egy beadvány. Fodó Sándor: „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszsákon”.* In: ***Kárpátalja***. 2002. június 7. https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany. Letöltve: 2021. június 10.

[53] Beadvány a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének. 1972. A dokumentum egy példánya a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának külön gyűjteményében fellelhető (a továbbiakban 1972-es beadvány). 1–2.

[54] 1972-es beadvány. 5.

[55] 1972-es beadvány. 7.

[56] 1972-es beadvány. 10.

[57] 1972-es beadvány. 11., 14.

[58] 1972-es beadvány. 16.

[59] 1972-es beadvány. 18.

[60] 1946. július 25-én megjelent rendelet értelmében közel száz település nevét változtatták meg *„abból a célból, hogy megőrizzék a meglévő elnevezések történelmi eredetét”*. Emellett az utcaneveket is megváltoztatták, elsősorban orosz hősökről nevezték el az utcákat. KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 239.

[61] 1972-es beadvány. 17.

[62] 1972-es beadvány. 5.

A tizenkilenc oldalas dokumentumot titokban fogalmazták meg több helyszínen, mint például az erdőben, a nagyszőlősi vasútállomáson, Milován Sándor raktárában, mivel a lakásokban nem mertek összegyűlni, hiszen a KGB, a *beszpeka* árgus szemekkel figyelte őket.[63] A véglegesített szöveget Kovács Vilmos fordította orosz nyelvre, néhány nap alatt 1660-an – Fodó szerint 2000-en – írták alá, köztük az első három helyen Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Stumpf (S. Benedek) András.[64] A beadványt Fodó vitte Moszkvába.

A hatás most sem maradt el. A válaszreakció még határozottabb és keményebb volt, mint a 71-es beadvány esetében, főként mert amellett, hogy nem akarták, nem is tudták orvosolni a beadványban megfogalmazott kéréseket, ugyanis ebben az időszakban zajlik a társadalom homogenizálása: a szovjet nép és szovjet ember tanával, szlogenjével. A moszkvai vezetőség a probléma kivizsgálását, megoldását kiadta feladatul a helyi megyei vezető szerveknek, azaz azoknak, akik ellen leginkább a sérelmek felsorakoztatása történt, így a nyilvánvaló válaszreakció a retorzió volt.[65]

Habár nem volt látványos hatása, de hosszú tárgyalásokat követően a minisztérium gyakorlatilag a beadvány minden pontjára reagált. Beszüntették az iskolák internacionalizálását, valamivel könnyebb lett a magyar iskolát végzettek egyetemi felvételije. A beregszászi járási pártbizottság élére magyar ember került, Veres Gábor személyében, a megyei tanács elnökhelyettese pedig Molnár Bertalan lett. A területi filharmónia magyar nemzetiségű zenészei egy, a pártbizottság által jóváhagyott műsorral kezdték járni a terület magyar falvait, községeit, iskoláit. A szereplőgárda folyamatosan változott, de általában magyar klasszikusokat és magyar népzenét játszottak még a ’80-as évek közepe-vége felé is.[66]

A magyar értelmiségiek beadványa akkor született, amikor a Szovjetunióban felgyorsult az oroszosítás, és a nemzetiségeknek a „szovjet népbe” történő beolvasztása volt a cél. Így különösen nagy jelentőséggel bír, hogy a dokumentum nyomán a kárpátaljai magyarság beolvasztására irányuló törekvések mellett a szovjet hatalom több engedményt is tett.[67] Azonban Fodónak a tartui egyetemet is ott kellett hagynia, kazánfűtő lett, majd később a Kárpáti Igaz Szóhoz került.

A Kárpátaljai Megyei Pártbizottság a Moszkvába írt jelentéseiben azt hangsúlyozta, és a legfőbb magyarázatnak azt tartotta, hogy az SZKP Központi Bizottságához érkezett levél szerzői nacionalista szempontból elemzik a magyar kisebbség társadalmi, politikai és kulturális életét: mesterségesen hoztak létre számos problémát, és politikai színezetet adva neki, Kárpátalja teljes magyar lakosságának problémájaként ismertették azt, ráadásul minden felhozott sérelmük már rég orvosolva lett.

A hivatalos szervek válaszaiból egyértelműen látszik, hogy szerintük a kárpátaljai magyar lakosság életében nincsenek sürgős megoldást igénylő problémák. A magyar nemzetiségű lakosság, valamint a régió összes lakosa számára az alkotmányos jogok az élet minden területén teljesülnek. Tehát: semmin nem kell változtatni.

Emellett meg voltak győződve arról, hogy a kárpátaljai *„nacionalista gondolkodású”* embereket a Magyar Népköztársaság értelmiségének egyes képviselői bujtogatják. Kiss Ferenc irodalomtörténészt tartották például az egyik *„bujtogatónak”*, aki Kovács Vilmossal találkozott Kárpátalján. A levéltári jelentésben az áll, hogy Kiss Ferenc a Szovjetunióba vezető munkaútja előtt az MSZMP KB titkárától, Aczél Györgytől azt az utasítást kapta, hogy mérje fel a kárpátaljai magyar lakosság problémáit, és a gyűjtsön

[63] Olasz Tímea: *Volt egyszer egy beadvány. Fodó Sándor: „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszsákon”*. 2002. június 7. https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany. Letöltve: 2021. június 10.

[64] Fodó egykori évfolyamtársa, barátja, Gabriel Szuperfinn tagja volt a Szaharov és Szolzsenicin körül csoportosuló rendszerellenes körnek. Fodó számos tiltott irodalmat kapott tőle, és ő is írt a Szuperfinn által jegyzett Rákovij korpusz (Rákos osztály) című szamizdat folyóiratba. Ezen a szálon indult el a KGB.

[65] Tóth István: Szempontok a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség önszerveződésének történetéhez. In: *REGIO – Kisebbségtudományi Szemle.* Szerk. Dobossy László. Bp., 1991. 2. évf. 2. sz. 140.

[66] Olasz, 2002. június 7. https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany. Letöltve: 2021. június 10.

[67] Fogalmazott Brenzovics László a 72-es beadvány 40. évfordulójára, a II. RFKMF által szervezett tudományos konferencián. https://karpataljalap.net/2012/10/05/72-es-beadvany. Letöltve: 2021. július 1.

információkat a Magyar Népköztársaságon kívül élő magyarok helyzetéről, mivel hamarosan napirendre kerül a határon túli kisebbség kérdésének megvitatása az MSZMP Központi Bizottságában.[68]

A megyei pártbizottság mindebből megfelelő következtetéseket vont le, mégpedig, hogy a megoldás a *„magyar lakosság körében az ideológiai-nevelő és kulturális munka javítása”.*[69]

A Forrás gondjai nem oldódtak meg, és a hangulat is még feszültebbé vált. Kovács Vilmos és Benedek András távozott a Kárpáti Kiadó szerkesztőségéből. Még az egyetemisták önképzőköre sem működhetett önállóan, csak az ukrán Jurij Hojda Irodalmi Stúdió magyar szekciójaként, ennek elnöke Dupka György lett, a szekció felügyeletével, irányításával a magyar tanszék docensét, Gortvay Erzsébetet bízták meg. Eleinte közösen tartották üléseiket az ukrán fiatal költőkkel és írókkal, közös író-olvasó találkozókon vettek részt, együtt szerepeltek az ungvári rádió és televízió magyar adásában.[70]

A Forrás Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai, mint például Fodor Géza, Vári Fábián László, Zselicki József stb. csak egy évtized után térhettek vissza az irodalmi életbe.

A hetvenes évek második fele a kárpátaljai magyarság szempontjából fülsüketítő csendben, eseménytelenül telt. A magyar szellemi kibontakozáson munkálkodó csapat szétszóródott. A József Attila Irodalmi Stúdió több költővel, íróval működött, akiknek rendszeresen jelentek meg munkái a Kárpáti Igaz Szó Lendület és Neon című mellékleteiben.[71] A ’70-es évek végén azonban a Forrás Stúdió jó néhány tagja már ismét író-olvasó találkozókat szervezett, ahol ismertették a valóságot.

Az 1980-as években a kárpátaljai magyarság a magyar állami televízió és rádió adásaiból tájékozódott, közép-európai időzóna szerint élt, a szovjetnél jóval nyitottabb magyarországi kulturális életet szemlélte, és egyre gyakrabban fogalmazódott meg a nemzetiségi jogok igénye.

A szovjet időszak második felében a magyar családok otthonában rendszeresen tartottak baráti és rokoni összejöveteleket, ahol többek között a magyar és az egyetemes kultúra egy-egy kérdéskörével, az azokat érintő problémák felvetésével foglalkoztak. Számos elképzelésük volt – főként az értelmiségieknek – a kulturális élet, a társadalom javítására. Ekkor és ezekből alakultak meg a különböző körök és klubok – Beregszászi Irodalmi Kör (1947),[72] Ungvári Irodalmi Kör (1951)[73], Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub (1984)[74], Móricz Zsigmond Irodalmi Klub (1986)[75], II. Rákóczi Ferenc Magyar Irodalmi Kör (1987)[76], Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre (1987)[77], Kovács Vilmos Kör (1988),[78] Petőfi Sándor Anyanyelvi Művelődési Kör (1989)[79] stb.–, amelyek jelentős honismereti és hagyományápoló tevékenységet fejtettek ki.

Fodó Sándor és Kovács Vilmos mellett Balogh Balázs, S. Benedek András, Györke László, Vári Fábián László, Fodor Géza, Kecskés Béla, Zselicki József stb. voltak azok, akik irodalmi,

[68] KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 797. 60–61.
[69] KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 11–13.
[70] Botlik–Dupka, 1991. 100.
[71] Tóth, 1991. 140.
[72] Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez.* Bp, 2000. 290.
[73] Botlik József – Dupka György: Kárpátalja magyar irodalmából. Hetven év kisebbségben. 1910–1989. In: Papp Lajos (főszerk.): *Napjaink. Irodalmi és művelődési lap.* A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Irodalmi és művelődési lapja. XXVIII. évf. 1989. szeptember 9. 8–10.
[74] S. Benedek, 1993. 103.
[75] Botlik–Dupka, 1991. 103.
[76] Lajos Mihály: A II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör története a KMKSZ megalakulása előtt összefogta Munkács magyarságát. In: *Kárpátalja*. 2021. március 28., 1050. szám. https://karpataljalap.net/2021/03/28/ii-rakoczi-ferenc-irodalmi-es-muvelodesi-kor-tortenete. Letöltve: 2021. július 20.
[77] Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.* Ungvár–Bp. 2017. 120., valamint Horváthné Somogyi Ilona: Kultúra-centrikus közösségépítés. Szemelvények a Drávai Gizella Irodalmi és Művelődési Kör történetéből. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 2011. július 23. VII. évf. 107. (1164.) sz. 5.
[78] S. Benedek, 1993. 104.
[79] Záhonyi Lóránt: Magyar szavalóverseny – Rahón. In*: Nyelvünk és kultúránk*. 2000. július–szeptember. Szerk. Beke György. Bp., 2000. 139.

kulturális és irodalomszervezői munkájukkal egy polgárjogi mozgalom kibontakozását segítették elő. Így irodalmi tetteik, tevékenységük révén elindítói lettek annak a folyamatnak, amely a nyolcvanas-kilencvenes években teljesedett ki Kárpátalján, és az itt élő kisebbség önszerveződéséhez vezetett.[80]

A leírtakból látható, hogy Kárpátalján a háborút követő negyven év alatt nem jött létre magyar érdekvédelmi szervezet, így az 1989 elején megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), mint a kárpátaljai magyarság kulturális, politikai érdekeit védő nemzetiségi társadalmi szervezet, előzmények nélkül való. Létrejöttéhez azonban adva volt a Szovjetunióban egyre mélyülő válság és a gondolati-szellemi közeg.

1989. január 21-én Ungváron megtartotta alakuló gyűlését az ukrán Sevcsenko Anyanyelvi Társaság területi szervezete. Az eseményre meghívást kapott több magyar értelmiségi, akik számára az ukrán kulturális szövetség megalakulása bizonyítékul szolgált arra, hogy az aktuális politikai helyzet lehetővé teszi a nemzetiségi alapon nyugvó társadalmi szervezet létrehozását, ráadásul pártközreműködés nélkül.

Ebből erőt merítve 1989. február 26-án Ungváron, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság nagytermében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megtartotta alakuló ülését. A történelmi eseményen – Kárpátalja szinte valamennyi magyarlakta településéről – mintegy 500 képviselő volt jelen, ahol egyhangúlag elfogadták a szövetség Alapítólevelét.[81] A KMKSZ hatóságok általi elismerése, az Alapszabály bejegyzése újabb hosszas huzavona eredményeként 1989. június 20-án történt meg,[82] ezt követően számos településen annak alapszervezetei is létrejöttek.

A KMKSZ jelenleg is Kárpátalja magyarságának legfontosabb, leghatékonyabb politikai szervezete. Nagy erőket fejt ki a nemzetiség kultúrájának, hagyományainak, anyanyelvének megőrzése, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése érdekében. Továbbá meghatározó ereje a magyarság érdekképviseletének a legmagasabb politikai szinteken is, megragad minden adódó lehetőséget az itt élők boldogulásának, a terület gazdasági, kulturális fejlesztésnek érdekében.[83] Alakulásakor elnöke Fodó Sándor lett.

A Magyarországon 1989-ben indult pluralizálódás a határokon túl élő magyar kisebbségek kérdésében is gyökeres fordulatot jelentett. A szabad választások után a pártok szinte mindegyike állást foglalt a magyar kisebbségek kérdésében. A szabadon választott magyar parlament pedig páratlan gesztust tett: ünnepélyes megnyitására meghívta a külföldön, így a szomszédos országokban élő magyarok kiemelkedő képviselőit is. Kárpátaljáról Fodó Sándor vett részt az új országgyűlés megnyitásán.[84]

Kárpátalja geopolitikai helyzete miatt a szovjet vezetők nagyon odafigyeltek erre a régióra a teljes szovjet időszakban. A terület közlekedési szempontból is stratégiai jelentőségű volt, *„nyugati kapunak”* számított. Ma sincs ez sokkal másképp: Ukrajna útja Európába és az Európai Unióba Kárpátalján, a nyugati kapun keresztül vezethet, vezethetne…

A sokat szenvedett, elnyomott, jogaitól megfosztott soknemzetiségű nép jó példája lehetne az emberséges, többnyelvű, multikulturális európai együttélésnek…

[80] S. Benedek, 1993. 94–103.
[81] Dupka György (szerk.): *A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989–1993.* Ungvár–Bp., 1993. 118.
[82] A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választási platformtervezete. A dokumentum a Krüzsely Erzsébet-emlékszoba tulajdona.
[83] A KMKSZ honlapja: https://kmksz.com.ua/magunkrol/. Letöltve: 2021. július 20.
[84] Tóth, 1991. 140.

Konrad Sutarski

Hamarosan én is hozzád halok

Apám, Bogumił Sutarski hadnagy emlékére,
akit 1940-ben Harkovban gyilkoltak meg

Hamarosan én is hozzád halok
ahogy anyám belehalt
utánad a várakozásba
ki emleget majd
téged apám utánunk
tán holmi fuvallat
tán a nap kósza sugara
csatlakozik hozzájuk fiam is
tán unokáim kara
a nemzet egésze maga

A bűn lekopik az emlékezet lapjairól
vízcsepp módjára
tengerbe enyészik
mondattá porlad
mit történész illeszt
tanulmánykötetébe
sóhajként szakad fel hazafiak lelkéből
kiknek szerettei szintúgy odavesztek

Az Időfeletti viszont örökké emlékszik
az égbekiáltó tömegmészárlásokra
Auschwitzban Katyńban Szmolenszkben
égen ragyogó szupernóvák robbanásai
üstökösök csóvás tűzijátékai
napkitörések pusztító lökéshullámai
kitartóan rázzák tépázzák a kozmoszt
míg e vérrel locsolt föld
vértől lucskos föld marad

Fordította: Sutarski Szabolcs

W.-Nemessuri Zoltán

Ajándék

Waldheim-Nemessányi Mihály karpaszományos őrmestert a Károly király laktanyából elsők közt küldték ki Ukrajnába. A fiatal orvos számított rá, mivel a katonák közt egészségügyiekből volt a legkevesebb. Családjától alig volt ideje elbúcsúzni. A tisztek, a doktort egymás közt tegezve, borúsan mondogatták:

– Misikém, nézz a térképre! A távolság irdatlan. Ha beáll a tél, az utánpótlás nem jut el idáig.

Darnay ezredes csak annyit tett hozzá:

– Akármilyen hosszú, a mi dolgunk a megszállt területek pacifikálása a brjanszki erdőben, a Pripjaty-mocsaraknál. A front odébb van.

– Süppedős, szúnyogos? – kérdezte egy őrnagy.

– Fene tudja. Télen befagy fenékig.

Több szó nem esett, az ezredes az imbolygó vasúti fülke ajtaját halkan betéve távozott. A többiek meglepődtek, mert Darnay erős kifejezéseket sosem használ. Cingár, szemüveges külsejére, választékos modorára nézve inkább tudósnak vagy tanárembernek látszik. Műveltsége, humánus bánásmódja az alantasokkal a szigorra nevelt ludovikás tisztek közt meglepő, de hozzászoktak, végül az ezredest kifejezetten megszerették. Következetessége nem hibázik, szakmai tudása kivált nem, de sosem emeli föl a hangját. Épp ezzel éri el, hogy hallgassanak rá, és a parancsokat kérdés nélkül teljesítsék. A törzsben alig van ellenlábasa; csupán néhányan a ranglétrán megrekedt elégedetlenek közt.

A magyar–német csapatokkal dugig telt vonat a pőrekocsin nyújtózó légvédelmi ágyúkkal átkelt a Keleti-Kárpátokon, majd a síkon négy napon át tekergett. Szétlőtt, fölégetett falvakon keresztül, frissen fektetett vágányokon araszoltak, sűrűn megálltak, szenet, vizet vételeztek, és vánszorogtak tovább. A németek a frontról érkező győzelmi hírek hallatán üvöltve énekelték a Horst Wessel Liedet, az Erikát és a Wenn die Soldatent, tábori zenekaruk meg harsogta a Preussische marchot. Ha egy állomáson áthaladtak, az emberek összeverődve, szótlanul hallgatták őket. A vonatot csak a Sztyepan Banderaféle kollaboráns ukrán hadsereg képviselői fogadták éljenezve, de a szerelvény az ő kedvükért sem lassított. A magyarok csodálkoztak – lám, a németek indulóikat nem unják –, mert nemigen volt kedvük danolászni. Néhány tiszt úgy vélte, a szövetségesi hűség miatt muszáj bekapcsolódniuk, de az ezredes fanyar mosolya láttán elhalkultak, végül abbahagyták.

1942. július közepén fullasztó hőségben megérkezett a dandár második csoportja, még kedvetlenebbül. Fogadásukra Darnay és törzskara kikocsizott az omladozó vasútállomásra – parancsnoki autójuk még nem volt, csak a Wehrmachtnak –, feszesen tisztelegtek, egy alezredes rövid, pattogó jelentésben beszámolt, végül a menetoszlop elmasírozott a táborba. A hadtáp tisztesei ordítozva elszállásolták az embereket a barakkokban és legénységi sátrakban, és kiosztották az ebédet. Szótlan befalták, de egyikük csak kibökte:

– Jó magyar gulyás!

Dúlásig ettek, a kondérokat kitörölgették, végül szétoszlottak, ki a latrinák felé, ki a sátrakba vagy egy csenevész facsoport szélére. Árnyék ott sincs, de a tábortól odébb léptek, s az idegen tájat közönyösen nézegették. Sokan eddig még a falujuk határát sem hagyták el, vagy legföljebb a szomszéd mezővároskáig jutottak.

Az ezredes másnap kora reggel összehívta a törzskart, hogy a kialakult helyzetről tájékoztasson. Egy kissé ironikusan azzal kezdte:

– Megnevezésünk a 8. határvadász-dandár. Noha a mi határunk messze nyugat felé, a front jóval keletebbre van. A másik csoport az 1. hegyi dandár, csakhogy nincs hegy errefelé. A szomszéd Vinnyica egy porfészek. Remélem, az is marad. A harcokba nem szükséges közvetlenül beavatkoznunk.

A tiszteken végighordozva szemüveges tekintetét, halkan folytatta:

– Érkezéskor jelentést kaptam a környéken bujkáló orvlövészekről és a helyiek rokonszenvéről. A németek azt akarják, hogy szervezzek partizánvadász-alakulatokat. Nem mondtam nemet, de kérésüket nem fogom teljesíteni. Uraim, az ilyesmi elaknázással, lesből támadással, a sínek fölrobbantásával jár. Nincs terepismeretünk, nem beszéljük a nyelvet, de a lakosságot magunk ellen hergelnénk. Fölös emberveszteséget nem vállalok. A mi feladatunk a vasútbiztosítás. A létszám több száz kilométerre kevés, de őrjáratozással megoldható.

Egy tiszt fölállt, és szót kért, Darnay bólintott, a százados belekezdett.

– Ezredes úr! Ha a német elképzelést szabotáljuk, hogy magyarázza meg? A hadbíróság önt és közvetlen alárendeltjeit lefokozhatja.

– A döntés ódiumát vállalom.

– Még egy fölvetést megenged?

– Mondja.

– Taktikailag német alárendeltségbe tartozunk. A magyar hadvezetőség csak fegyelmi és ellátási ügyekben illetékes. Kérdés, hogy reagál a tábori csendőrség és a Wehrmacht.

– Százados úr, hadd hívjam föl újfent szíves figyelmét: folyamatosan őrjáratozunk. A szakaszokat partizánvadászoknak nevezzük, de a falvakban nem szervezünk házkutatást. A parasztok kihallgatását igyekszünk kerülni. Puszta gyanú vagy megalapozatlan föltevések nyomán letartóztatást nem foganatosítunk. Másképp a dandárnak egy perc nyugta sem lenne. Önök és én elsősorban a saját embereinkért vagyunk felelősek. Kérdés?

A törzstisztek mélyen hallgattak. Darnay válasza nemcsak kielégítőnek, hanem megnyugtatónak is tűnt. Senki sem akart az erdős mocsárvidéken rejtőző lesipuskásokkal, robbantókkal, láthatatlan ellenséggel hadakozni. Más a támadás és ellentámadás, megint más felvenni a küzdelmet a lappangó partizánokkal. Helyismeretükkel, családi-rokoni kapcsolataikkal, elszántságukkal minden esély az ő oldalukon áll.

Darnay kivárt, végül a tiszti gyűlést feloszlatta, és borús lélekkel távozott. Nem táplált illúziókat, mert tudta, lesz, aki besúgja a németeknek. Bár az is lehet, az életösztön és a bajtársiasság erősebbnek bizonyul.

A PÁRÁS-SZÚNYOGOS HŐSÉGBEN a napok eseménytelenül múladoztak. A német hadosztálykörzetből néha odáig hallatszott egy-egy robbanás, elszórt fegyverropogás, de a táborban a zsibongást csak a gulyáságyúk fortyogása, pattogó tűz, parancskiadás, gyakorlatozás, a tisztek és a katonák tereferéje verte föl. Nemessányinak legföljebb gyomorrontással, hasmenéssel, zúzódásokkal és kelésekkel volt dolga. Sebészkését nem kellett használnia, egészen addig, míg a hevenyészett kórházba hordágyon becipeltek két német katonát. Egyikük taposóaknára lépett, a másikat hátba lőtték. A doktor kirakosgatta az eszközeit, a szanitéc vizet forralt, kicsomagolta a tampont és a gézt, végül szolgálatkészen a műtőasztalok mellé állt. Nemessányi tudta, az orvoshiány a németeknél is nyomasztó. Pár egyetemi évét Heidelbergben végezte – kisgyerek kora óta jól beszél németül és franciául –, így hát a hörgő sebesültek kísérőivel könnyű volt szót értenie. Nem mintha magától nem tudta volna, mi a teendő, de a németeket úgy-ahogy megnyugtatta. A két katonába altatót fecskendezett, majd ide-oda lépkedve lázasan operált. Az aknarobbanás sérültjét térdből csonkolta, a másikból csak a golyót kellett csipesszel kiemelni és a sebet összevarrni. Kísérőik közönyösen várakoztak, végül pattogva elköszöntek. Arra sem voltak kíváncsiak, mikor jöhetnek értük.

– Megvan a gondjuk… – morogta a szanitéc.

– Mire gondol, tizedes?

– Rettegnek a partizánoktól. Magukra hozták a bajt.

– Minket is utolérhet.

Darnay döntése a szanitéchez is eljutott, de a választól az eszméletlen, holtsápadt katonák látványa elvette a kedvét. Nemessányit pár napja ismerte. Még nem alakult ki köztük bizalom. Parasztgyerekként a tisztektől, a diplomásoktól, az összes feljebbvalótól idegenkedve jobbnak látta hallgatni. Az orvos megérezte ezt, s nem szorgalmazta a beszélgetést. Tudta, orvos-műtőssegéd szoros kapcsolatához idő kell, kivált, ha a jóember gyakorlatlan – ahogy maga is.

– A németeket kétóránként megvizsgálom – közölte. – Takarítson, fertőtlenítse a műszereket, azután távozhat!

A barakkból kilépve, dolga nem lévén a körlet felé ballagott, fölnézett az égre, meglátott egy

száguldó Messerschmitt vadászgépet, legyintett, és továbbállt. Majd belebotlott az ezredesbe.

– Bocsánatot kérek – motyogta.

Darnay kesernyésen mosolygott:

– Ne nézegesse, őrmester! Lesz alkalma eleget látni. A műtét sikerült?

– Ezredes úrnak alázatosan jelentem…

– Túlélik?

– Holnap megmondom.

– Attól tartok, sok munkája lesz.

– Számítok rá.

– Békeidőben doktor úrnak nevezném. A hadseregben bizalmaskodás. A feleségem ezredesnek szólít. Otthon és barátnői közt is akként emleget. Idővel hozzászoktam. A családban csak az unokaöcsém hív Kálmán bácsinak. Furcsa, nemdebár?

Nemessányi éktelen zavarba jött. Efféle, mármár bizalmas közlésre nem számított, csakhogy Darnay szemüvege kíváncsian szegeződött rá. Válaszolnia kellett, így hát megkockáztatta:

– Ezredes úr rangja is, személyisége is tekintélyt parancsol. S ha megengedi, nem sok ilyen törzstiszthez volt szerencsém. Hadd tegyem hozzá: ön felettébb emberséges.

– Inkább észszerű. Itt a humánumot luxusnak tartják. Én pedig úgy vélem, némi jóakarattal katonáink éppúgy, mint az ellenséges lakosság, megnyerhető. Végtére is nem polgári személyek ellen harcolunk. Na, menjen, és végezze a dolgát!

Biccentett, és merev léptekkel távozott.

Kisvártatva a doktorhoz lépett egy unatkozó főhadnagy:

– Mit akart az öreg?

– Arról beszélgettünk, hogy a neje is ezredesnek szólítja.

– Nem csodálom. Csak azon, hogy veled is közölte.

– Úgy tűnik, magának való.

– Az, de háborúban az orvos nagyhatalom. Érdemes veled jóban lenni.

– Nekem a sérültek egyformák. Ezredes vagy baka, mindegy.

A főhadnagy erre nem tudott válaszolni, boszszúsan elvigyorodott, és odébbállt.

A német hadosztálykörzetben az embervesztesség egyre szaporodott. Nemessányi segélyhelyére három-négy naponta szállítottak katonákat, lőtt sebbel vagy taposóaknáktól, kézigránátoktól, házilag eszkábált robbanóeszközöktől roncsoltan. A partizánháború mind veszedelmesebb méreteket öltött. A Wehrmacht a halottakra a falvak fölégetésével, csoportos kivégzéssel, bombázással válaszolt. Brjanszk környéke csatatérré vált, mintha a fronton lennének. Pár hét után a magyar körzet nyugalma a németek gyanakvását nemcsak fölkeltette, meg is erősítette. Darnaytól dühödten követelték, hogy az őrjáratozást szaporítsa, és adjon ki lőparancsot. Az ezredes a tábornokot és tisztjeit higgadtan hallgatta. Egy szót sem vetett közbe. Ahogy az ordítozás abbamaradt, a csoportot a falra szögezett nagy léptékű térképhez vezette, és tanárosan rámutatott:

– Uraim, önök is tudják, a vasút beláthatatlan. A földutak nemkülönben. A mi létszámunk és fegyverzetünk csak annyit tesz lehetővé, amennyit naponta kétszer bejárunk. Javaslom, bocsássanak rendelkezésünkre néhány teherautót, hajtányt és páncélozott járművet. Az őrjáratozást összehangolva egyeztessük.

– Szó sem lehet róla! – üvöltötte a tábornok. – Támaszkodjanak a saját gépkocsizó lövészeikre!

– Eszközeinket és létszámunkat nem áll módomban bővíteni. Ebben az ügyben a magyar hadvezetőséghez kell fordulniuk. Vegyes alakulatokat sem ajánlok, mert bakáink és tiszthelyetteseink nem tudnak németül. Vészhelyzetben a meg nem értés a vérveszteséget fokozná, ami eredménynek semmiképp sem nevezhető.

A németek dérrel-dúrral távoztak, Darnay a tábornokot és kíséretét megkülönböztetett udvariassággal a kapuig kísérte, tisztelgett, és kifürkészhetetlen arccal bámult az autó és az oldalkocsis motorok után. A kiszáradt dűlő hosszan porzott. Nem is ülepedett le, míg az erdőbe kanyarodtak.

Tisztjei összesúgtak:

– Mi a fenére vár?

Hamar kiderült. Elhalkultak a madarak, egy varjúraj az égre kavargott, majd pár kilométerrel odébb a tájat robbanás, fegyverropogás verte föl. A katonák dermedten hallgattak. Egyikük tétován rákérdezett:

– Ezredes úr, nem kellene egy alakulatot kiküldeni?

– A németeknek a rövid összecsapásból ítélve végük van. Az erdei út csapda is lehet. Elég, ha a partizánok visszavonuláskor leraknak pár aknát.

– S ha sebesültjeik is vannak?

– Azokat lelövöldözték. A foglyul ejtett tiszteket elhurcolták. A partizánokat reguláris szovjet parancsnokok irányítják. Tervezett útvonalon haladnak. Mindazonáltal ha szükségét érzi, Nemessányi őrmesterrel vonuljanak ki. Fokozott óvatossággal.

– Parancsára!

A százados szögletesen megfordult, s máris a kórházbarakkba igyekezett. Az orvos a sebesülteknél vizitált, lecsapta a sztetoszkópot, majd a szanitéchez fordulva közölte:

– Tizedes, maga is jön. Kötözőszert, tampont, fájdalomcsillapítót, amit tud, szedjen össze!

A kapu előtt felsorakoztak, a százados a katonákat sorba rendezte, azzal megindultak az erdő felé.

– Na, kezdődik! – morogta a főtörzs, halkan, hogy ne jusson a parancsnok fülébe.

Az erdőben szétszóródva lopakodtak, elöl az aknakeresők, utánuk a többiek. Nem a földúton haladtak, hanem a bokrok közt. Időnként megálltak hallgatózni, majd sompolyogtak tovább, valamelyest megnyugodva, mert a környéket újfent madárdal verte föl. A falusiak tudták, a közelben senki sincs, máskülönben a fákat beterítené a csönd. Végül meglátták a halomra lőtt motorosokat, a fölrobbant autót és a véres foszlányokat. Páran félreálltak öklendezni, mások kíváncsian méregették a tetemeket. Szembesülve a háború borzalmaival, legtöbbjük tehetetlennek érezte magát. Darnay igaza hamar bebizonyosodott.

– Itt már nincs mit tenni – közölte az orvos.

A parancsnok felüvöltött:

– Század, vigyázz! Indíts vissza!

Hirtelen megláttak egy bokrok közt lapuló fiúcskát. Nyolc-tíz éves forma, lenhajú rongyos legényke. A tisztet és embereit a félelemtől reszketve bámulta. Nemessányi a századoshoz lépett:

– Javaslom, a gyereket szíveskedjen elengedni. Tán madártojást szedett.

Amaz a vállát vonogatta:

– Felőlem…

Sietősen megfordultak, és csomóba verődve megindultak. Immár nem kellett szétszóródva lopakodniuk.

MÁSNAP KORA REGGEL az őrség jelentette: gyerekével a kapu előtt egy parasztasszony álldogál. Kézzel-lábbal próbálja közölni, mit akar. Egy baka fölismerte az erdőben elengedett fiúcskát, de a helyzettel ő sem tudott mit kezdeni. A németeknél szolgálnak tolmácsok. A főtörzsőrmester javasolta, az asszonyt küldjék hozzájuk, de az őrparancsnok leintette, mondván: azok ketten úgy elpárolognának, mint a hajnali köd. Nemessányi arra gondolt, a nő szeretné megköszönni, hogy a gyereket elengedték, de nem az ő dolga. Közben fontolgatta, hogy megpróbál keríteni egy orosz–magyar vagy orosz–német szótárt. Nem csak a nyelvre volt kíváncsi; úgy vélte, előbb-utóbb hasznossá válhat.

A parancsnokság még aznap rádión közölte az ezredessel: az orvost ideiglenesen a német tábori kórházba vezénylik, legföljebb két hétre, míg Kelet-Poroszországból kiegészítik a saját állományukat. Kora délután meg is jöttek egy páncélautóval, Nemessányit sebesen betuszkolták, s a történtekből okulva a töredezett aszfalton eldübörögtek. Hosszabb, de beláthatóbb, ráadásul éjszaka nem használják. Az orvosnak csak annyi időt hagytak, hogy a holmiját magához vegye. A szanitéc halkan morogta:

– Baj van a fritzeknél… – választ persze nem várt.

Nemessányi tizenöt nap után jött vissza. Szótlanságát a tisztek kimerültségének tulajdonították. Kimerült is volt. A németek nyersen közölték, számítson rá, hogy bármikor visszarendelhetik. A doktornak nagyjából mindegy, hol szolgál, ha a Feldhospital fölösleges szigora és merevsége nem veszi el a kedvét. Orvos lévén a magyar tiszteknek az alá-fölé rendeltségi viszonyt eszük ágában sincs érvényre juttatni, de amazok úgy egzecíroztatták, mint egy műtőssegédet.

Darnay első dolga volt jelentéstételre berendelni. Röviden, velősen faggatta a viszonyokról, a sebesülések jellegéről s főképp a németek hangulatáról. Nemessányi elmondta: győzelemittas kitartásuk nem múlt el, de napról napra gyöngül. Rundstedt és Guderian tábornok páncélosainak előretörése bátorító. 1942 nyarán a szaporodó veszteség a láthatatlan ellenséggel vívott harcban főképp a bakákat és a veterán altiszteket nyomasztja, de a tisztek jelenlétében ők sem teszik szóvá. Végül az orvos közölte: öt katonát tudott megmenteni, egyikük állapota kétséges, másfél tucatnyian meghaltak nem sokkal a kórházba szállításuk után. Csak annak örül, hogy sikerült egy német–orosz nyelvkönyvhöz hozzájutnia, vaskos szószedettel.

Az ezredes biccentve elbocsátotta. Érezte, sejtése beigazolódásáról nem kell győzködnie a doktort, nem is tartozik rá. Azt is tudta, az őrmester a tapasztalatairól a többieknek aligha fog beszámolni. Darnay már kezdetben hosszan elhúzódó háborútól tartott, noha úgy vélte, az ország nincs fölkészülve rá. A hadba lépés a németek oldalán a geopolitikai helyzetnek és a revíziós törekvéseknek, magyarán a kényszernek tulajdonítható. Míg tűnődött, belépett a törzskar hadműveleti tisztje, és jelentette: a Honvédelmi Minisztérium Nemessányit táviratilag soron kívül zászlóssá léptette elő. Darnay mosolygott. Úgy látszik, köztük is vannak épeszűek. Az is lehet, a németül hibátlanul beszélő orvos rendfokozatát kevesellték. Úgy döntött, Nemessányit estefelé meghívja a tiszti kantinba, hogy beilleszkedését megkönnyítse.

A fölhorgadó kedv messze kihallatszott. Az embereket, zászlóstól az ezredesig, jócskán megnyugtatta, hogy a dandár eddig nem szenvedett veszteséget, a legénységi állománnyal nincs gond, a tábori konyhára kéthetente érkezik ellátmány, dohányt, bort, csokoládét, némi pezsgőt is beleértve. Tudták, nem tart sokáig, de háborúban jobb a mának élni. Üvöltve énekelték a bakanótát:

„Százados úr, sejehaj, százados úr ha felül a lovára.

Visszatekint, sejehaj, visszatekint az elfáradt lovára.

Ugye fiúk, szép élet a katonaélet?

Csak az a baj, sejehaj, csak az a baj, hogy nehéz a viseleeeet!”

Az ezredes válla fölött az orvosra mosolygott:

– Zászlós úr, ismeri?

– Hallottam, de a szövegét nem tudom.

– Botfülű?

– Azt nem mondanám. Tanultam zongorázni.

– Miket játszott?

– Kezdtem a Szamárindulóval, aztán Bach Wohltemperierte Klavierjével, Schumannal, Chopinnal… Egyre nehezebb darabokkal, míg nem eljutottam Bartókig. Apám utálta. Túl modernnek, afféle kakofóniának vélte.

Az ezredes a ricsajban kénytelen-kelletlen fölemelte a hangját:

– Kedves édesatyját megértem. Magam is… Hm… meglehetősen régimódi vagyok.

– Bartókot ma már zseninek vélem. Később nem volt időm játszani. Lefoglaltak az egyetemi évek.

Darnay odébb húzódott, az orvost egy intéssel magához parancsolta, és rákérdezett:

– Tud egy jó történetet azokból az időkből? Mondjuk, egy bogaras professzoráról.

Nemessányi meglepetten konstatálta, az ezredes csevegni kíván. A távolság, mely egy törzstisztet egy zászlóstól elválaszt, a személyes társalgást kizárja, mégis… Elképzelni sem tudta, a már-már családias hangvételt minek köszönheti. Frissen szerzett rangjának biztos nem.

– Ha ezredes urat nem tartom föl…

– Hallgatom.

– Az orvoskaron egyetlenegyszer buktattak meg. Nem a fölkészültségemmel volt baj. A közlönyben aznap jelent meg, hogy Pallai nevű anatómiaprofesszorunkat magyar királyi titkos tanácsossá nevezték ki. Fogalmam sem volt róla. Beléptem a szobájába: „Mély tiszteletem, tanár úr!” Mire ő: „Tanár úr? Jó, hogy nem Gyula bácsi!”

– A jóember éktelen hiú volt.

– A többiek, ahogy a proftól kiléptem, megkérdezték: „Na, milyen hangulatban van?” Mondtam, nehogy tanár urazzák. Mától kegyelmes. Ezek után mind jelest kaptak.

– Nézze, hadnagy, mivel az első világháborúban kezdtünk szolgálni, a címeket-rangokat alaposan belénk sulykolták. A Wiener Neustadt-i katonai akadémián főképp. Rendjén való, mert tekintélytisztelet híján a katonai hierarchia nem működik, de a polgári életben megmosolyogtató. Arisztokrata tiszttársainkat sem szólítottuk bárónak, grófnak, hercegnek stb. Maguk sem igényelték. Aki hadnagy, főhadnagy und so weiter, a kaszinóban is a rangjára, esetleg a beosztására büszke. Főleg a huszárok. Na, menjünk be!

Nemessányi sejtette, az ezredes valami személyeset akart megtudni, de ezzel is lelkiismeretességét igazolta. A jó parancsnok kíváncsi az alantasaira, mielőtt eldönti, milyen feladatot bíz rájuk. Akár egy főorvos a végző medikusokkal. A kórház is hierarchikus, már-már feudális, de hát sem orvosnak, sem tisztnek lenni nem kötelező.

Ahogy a kantinba léptek, a nóta abbamaradt, a jelenlévők felugráltak, és feszesen tiszteleg-

tek. Nem ittak eleget, vagy a fegyelmet jól beléjük vésték. Darnay helyet foglalt az asztalfőn, Nemessányinak a végén helyet szorítottak, egyikük poharat nyomott a kezébe.

– Ezredes úr – üvöltötte –, engedelmével igyunk az újsütetű zászlósra!

Darnay épp csak kortyolgatott, a többiek fenékig itták. A társalgás emelkedett hangulatban folytatódott. A tisztek iszogatva, egymás szavába vágva beszélgettek. Tudták, Darnay a társalgásban legföljebb egy-egy halk megjegyzéssel vesz részt. Azt is tudták, hamarosan elhagyja a kantint. Ahogy a fő mókamester, Ilkey százados trágár viccekbe kezd, föláll, és biccentve távozik. Rendes ember, jó parancsnok, de a sorban hátul állt, mikor az Úristen humorérzéket osztogatott. Persze tisztában vannak azzal, hogy az ezredesnek nem dolga beosztottjaival cimborálni, de ez egy kissé őket is zavarta. Darnay a régi iskola neveltje. Fogalmuk sincs arról, hogy a nagy háborúból miféle emlékeket őriz, beleértve a Galíciában elesett bátyját és a hozzá közel álló bajtársait. Annyit tudtak, kétszer megsebesült, majd ismét frontszolgálatra küldette magát; ezt is onnan, hogy látták Károly-csapatkeresztjét, III. osztályú Vaskorona rendjét és más kitüntetéseit. Többször vezényelték tanítani a Ludovika Akadémiára. Már rég ki kellett volna nevezni tábornokká, csakhogy a hadvezetőség rendre megfeledkezik róla. Tisztjei csöppet sem bánták, merthogy jó alatta szolgálni.

Nemsoká szótlanul távozott, az orvos is ment volna, de a többiek üvöltve marasztalták. A mulatozás pontban éjfélkor ért véget, ahogy Darnay megszabta, azt meg hajszálpontosan betartották. Segédtisztjének senkit sem kellett figyelmeztetnie.

AZ ŐSZI ESŐZÉS a tábort és a földutakat mocsárrá változtatta. Mire Botond teherautóikat megkapták, alig lehetett velük közlekedni, noha a háromtengelyes jármű terepjáró képessége az osztrák–német Steyrét jócskán felülmúlja. Hiába a csörlő, a Botond rajgépkocsival kellett vontatni, vagy tucatnyi sárral bevert baka erőlködött, hogy az elakadt kerekeket kiemeljék. Végül el sem indultak. Az őrjáratozást a nyomasztó üzemanyaghiány sem tette lehetővé, bár a Botond silány benzinnel is eljár. A németek Darnaynak átengedtek egy parancsnoki Horch személyautót, az meg üresen gubbasztott a fészerben.

November elején egyik napról a másikra beállt a tél, hóval, jéggel, viharos szelekkel. A katonák nem győztek fát vágni az erdőben. Néha Vinnyicából kaptak pár vagon szenet, de annyi mínusz tizenöt-húsz fokban édeskevés. A partizánháború alábbhagyott, a németek is visszahúzódtak, a környék elcsöndesült. A zászlós csupán fagydaganatokat gyógyítgatott, s a jégen botladozók törött karját, bokáját gipszelte. A környékbeli falvak dideregtek, a behavazott dűlőkön egy lélek sem járt. A tisztek elképzelni sem tudták, miből élnek a parasztok.

– Földjeiket elvették, a kolhozt megszokták… – mosolygott egy őrnagy.

Odavetett megjegyzésére Darnay kérdéssel válaszolt:

– Ön szerint a nélkülözés megszokható?

Az őrnagy bosszúsan felelt:

– Kinek így, kinek úgy.

– Addig, amíg éhen nem halnak. Noha errefelé vannak a legzsírosabb termőföldek. Csernozjomnak hívják. Értesült a holodomorról?

– Nem én. Ezredes úr mit tud róla?

– A háború kitörésekor igyekeztem Ukrajna történelmét megismerni. A holodomor mesterségesen előidézett éhínség, röviden népirtás. A kiszivárgott adatok szerint 1932–33-ban öt-hat millióan pusztultak bele.

A tisztek ámultan hallgatták. Darnay alapos felkészültségével addig is tisztában voltak, de hogy a német hadicélt ne csak föltételezze, számítson rá, elképesztőnek tűnt. A Molotov–Ribbentrop-paktum és Lengyelország kölcsönös lerohanása után egy német–szovjet összecsapásra senki sem számított. A Ludovikán kötelező olvasmányként betéve megtanulták Carl von Clausewitz porosz tábornagy stratégiai tanulmánykötetét, melyben óvja a hadviselő feleket a kétfrontos háborútól. Helmuth von Moltke generális írásait is olvasták. A beszélgetés ezek után az esélyek latolgatásával telt, de az ezredes abban már nem vett részt. Nemessányi maradt, de véleményt nyilvánítani orvosként és újsütetű zászlósként esze ágában sem volt. Nem akart nevetségessé válni, noha Darnayval értett egyet. De ha az ezredest visszhangozza, némelyek szolgalelkűséggel vádolhatják. Tudta, köztük is

vannak a németek sikereitől megrészegültek, de senkivel sem akart összetűzni. Stratégiai kérdésekhez hozzászólni különben sem a dolga. Elég, hogy kapcsolatuk a szanitéccel kezd fölengedni.

Az irgalmatlan tél kitartott. A katonák az összezártságot nehezen viselték. Az őrjáratok során a hóviharban tucatnyian eltévedtek, és halálra fagytak. Felkutatásukra önként alig jelentkeztek. Dideregtek a gyöngén fűtött épületekben is, nem szólva az akadozó ellátmányról. Krumplit, marharépát kaptak, kevéske dohányt, húst egyre kevesebbet. Februárban már csökkenteni kellett a fejadagot. A németek utánpótlása élelemben, téli ruházatban bőségesebb, de hogy a magyarokkal megosszák, föl sem merült. Darnay meg sem próbálta elérni ezt, sváb származású törzstisztjei sem. Tudták, mennyire hiábavaló. A Horch gépkocsi átadása felsőbb parancsra történt. Kevés kivétellel így kezdődött a németbarát tisztek kiábrándulása és a terjedő elégedetlenség. A váltás hétről hétre halasztódott, szabadságra még a családosok sem mehettek. Levelet is egyre ritkábban kaptak. A szerelvények a fölfagyott síneken meg a hótorlaszokon alig bírtak átvergődni. A jeges utakon legföljebb a páncélosok mozoghattak, de azokra a fronton volt szükség. Darnay egy ízben a zászlóssal társalogva megjegyezte: „Most tél van és csend és hó és halál. / A föld megőszült; / Nem hajszálanként, mint a boldog ember…”

Elfordult, és odébbállt.

Nemessányi csöppet sem csodálkozott. Az ezredes Vörösmarty-idézete olvasottságát igazolta, egyben szűkszavúságát, de azt a zászlósnak volt alkalma megtapasztalni. Darnay a tiszti kantint a lehető legritkábban látogatta. Inkább a szobájában olvasgatott, állig felöltözve. Sosem kérte, hogy gyakrabban fűtsék, bár a vaskályhán a bádogtál vize hajnalra befagyott. A tisztek nótázhatnékja elenyészett. Unaloműzőként kártyáztak vagy sakkoztak. Az őrjáratok megritkultak, német és magyar részről egyaránt, merthogy a sűrű hóviharban lépést sem lehet tenni. A fegyverolaj a závárzatba dermed, a német Schmeisser meg a magyar Király géppisztolyok és a Mannlicher karabélyoké ugyanúgy.

A zászlóalj szenteste felsorakozva köszöntötte a karácsonyt, erősen bizakodva. Úgy tudták, a szabadságolások újév elején megkezdődnek. Nem mellesleg meglepetésszerűen két vagon szén érkezett Vinnyicából. A bakák a barakkokba, a tisztek a kantinba vonultak el ünnepelni. Előkerültek a dugiborok és -pálinkák, Darnay saját készletéből öt üveg pezsgőt hozott – szentestére tartogatta –, így egy-egy pohárka jutott mindenkinek. Kitöltését legifjabbként Nemessányira bízták, és várták, hogy az ezredes pár szót szóljon.

– Uraim – kezdte –, isten éltesse mindnyájukat! Távol az otthonunktól az alkalom nem igazán ünnepélyes, de az áhítat itt is, ott is összeköt. Fölkérem Tóthpál tábori lelkész urat, mondja el imáját.

A lelkész színtelen hangon beszélt a Kisjézus eljöveteléről, a megváltásról, a haza és a hit megtartó erejéről meg a hűségről, utoljára a többiekkel elhadarta a Miatyánkot. A tisztek nem számítottak sokkal többre. Várták, hogy Darnay folytassa valami lelkesítő beszéddel.

Csakhogy az ezredes szárazon közölte:

– A bakák és tiszthelyettesek közt az a szóbeszéd járja, hogy nemsoká megjön a szabadságolási parancs. A vasútvonalak túlterheltek. Váltásra tavaszig nem számíthatunk. Ha az állomány kérdezősködne, feleljék azt, hogy nem tudják. Mint ismeretes, a németek ebben a farkasordító hidegben a moszkvai csatát elvesztették. A Barbarossa hadműveletnek befellegzett. A szovjetek a csapataikat háromszáz kilométerre visszavetették. Összegezve: legalább nyárig maradunk, hacsak a dandárt a hadvezetőség föl nem váltja, vagy máshová nem vezényli.

– Ezredes úr – kezdte a hadműveleti osztály vezetője –, a legénység hangulata romlani fog. Az a fegyelemre is kihat. Mondjunk valami biztatót.

– Ne keltsünk hamis reményt! A csalódás a létező legrosszabb állapot. Minket igazmondásra neveltek. Alezredes urat és az összes jelenlévőt. A válasz elől kitérni lehet, hazudni nem ajánlatos. Ami a fegyelmet illeti: fönntartásáért mind felelünk. Csapattisztek vagyunk, nem kedves nővérek.

Amazok súlyosan hallgattak. Lázongásra eddig nem került sor, de ezek után kizárni sem lehet. Az ünnepi hangulat úgy eloszlott, mint napsütéskor a köd; a pislákoló petróleumlámpák füstje nem, mert az ajtókat-ablakokat a jeges szél miatt szorosan zárva tartották, a repedéseket rongyokkal szigetelték. A huzat így is baljósan orgonált.

Január vége felé a tisztikar hangulatát tovább rontotta a Fővezérség váratlanul betoppanó vizsgálóbizottsága egy hadbíróval és három vezérkari tiszttel meg egy ismeretlennel. Utóbbi egyenruhája is katonára vallott, de beosztását nem fedte föl. Darnay sejtette, a 2. vkf. ügyosztály, vagyis a hírszerzés és kémelhárítás tagja. Azt is tudta, a szervezetben egy német összekötő szolgál, akivel minden értesülést kötelesek megosztani. Nyilvánvaló: valaki vagy valakik följelentették. A bizottság három Csaba páncélgépkocsival jött. Az emberek megcsodálták, de a csikorgó hidegben nem sokáig nézegették.

A jövevények bezárkóztak a kantinba, az ebédet is bevitették. A vizsgálat kora estig tartott. Másnap hajnalban távoztak, anélkül, hogy a tisztekkel egy szót is közöltek volna. Darnay hadműveleti osztályvezetője végig jelen volt, de hallgatott ő is. Az ezredes délután összehívta a törzskart, és szűkszavúan bejelentette:

– Uraim, a Fővezérség vizsgálatot indított. A vád a partizánháború szabotálása. A németek az őrjáratozást kevesellték.

Darnay kivárt, a tisztek feszülten hallgattak.

Az ezredes higgadtan folytatta:

– A tárgyalás szóbeli megrovással végződött. Minden marad a régiben. A szolgálatból nem mentettek föl. Végezzék a dolgukat! Kérdés?

A fölhorgadó vidám hangzavar, megkönnyebbült sóhajok, a vaskályhában ropogó tűz a feszültséget úgy eloszlatta, mintha Darnay szabadságolást jelentett volna be. Ezek után senki sem akart kérdezősködni. Attól tartottak, az ezredest leváltják, és olyasvalakit állítanak a helyébe, akinek nem számít a csikorgó fagy, sűríti az őrjáratot, bármekkora veszteséggel jár. Istennek hála nem így történt.

Darnay azzal fejezte be:

– Ha újabb fejleményekre kerül sor, idejében közlöm.

A két törzstiszt elsőként lépett ki, s a havon ropogó léptekkel távozott.

Az alezredes, a többiektől kellő távolságra, rákérdezett:

– Nem kíváncsi arra, ki vagy kik lehettek a besúgók?

– Nem igazán. Csak arra lenne jó, hogy a bizalmatlanságot szítsa. Ha rájönnék, lennének mások. Minden hadseregben vannak elégedetlenek. Békeidőben is, hát még háborúban.

AHOGY VÁRTÁK, KORA TAVASSZAL a partizánháború újrakezdődött, egyre elszántabban és véresebben. A németek a Wehrmacht alakulatait Waffen-SS-csapatokkal egészítették ki, az erdei utakat elaknásították, és túszokat szedtek. A vágányokat hetente kellett javítgatni vagy újrafektetni. A váltókat éjjel-nappal őrség vigyázta, ennek ellenére a rádión leadott helyzetjelentés egyre ijesztőbbé vált. Már a németek is kezdték belátni, ekkora területen a hajtóvadászat hiábavaló. A parasztoknak megtiltották, hogy falvaikból kilépjenek, akit pedig napnyugtakor a határban kaptak, felszólítás nélkül agyonlőtték. Darnay az éjszakai őrjáratozást megtiltotta, mondván, sötétben a baráti tűz, az, hogy a Wehrmacht a magyarokat nem ismeri föl, kiszámíthatatlan veszélyforrás. A váltóőrséget megerősítette – ezzel sikerült a németeket megnyugtatnia –, ennél többre nem vállalkozott. A többi között azért sem, mert végre megkezdődtek a szabadságolások. Közben a dandárt zöldfülű újoncokkal töltötték fel. A láthatatlan ellenség a magyar tábor közelében nem próbálkozott, de jelenlétéről egy pillanatra sem lehetett megfeledkezni. A partizánok szakadó esőben, jeges szélben is türelmesen várakoztak, hogy aknáikat lefektessék, s a hazatérő alakulatokat lerohanják.

Tavasz elején a tábori kórházba kéredzkedett egy ukrán parasztasszony siheder fiával. Nemessányi többé-kevésbé megtanult oroszul. A tisztek nem győztek csodálkozni ezen, mire a zászlós közölte:

– Novembertől júniusig bőven volt időm rá – tiszttársait csak arra kérte, újsütetű nyelvtudását ne terjesszék. – Orvos vagyok, nem tolmács – mondta.

Kisétált a kapuhoz, s a kétségbeesetten hadaró asszonnyal szóba elegyedett. A kamasz alig állt a lábán. A hadnagy nem tehetett mást, a nőt az őrségre bízta, a kölyköt betámogatta a rendelőbe, a szanitéccel levetkőztették, és fölfektették a műtőasztalra. Az ifjonc válla alatt vérző seb vöröslött, holtsápadtra vált, végül elájult.

– Golyó – közölte Nemessányi. – Fertőtlenítőt, tampont, szikét, sebkanalat, gézt!

Ahogy a műtéttel végeztek, máris indult Darnayhoz jelentéstételre.

Az ezredes rögtön fogadta:

– Mi történt?

– Egy helybeli asszony a kapuba hurcolt egy súlyos sérültet. Meg kellett operálni.

– A sérülés jellege?

– Vállba lőtték. A golyó kilenc milliméteres parabellum. A Waffen-SS-csapatok Schmeisser géppisztolyhoz használják.

– A sebesült kora?

– Tán tizenhét-tizennyolc éves. Nincsenek papírjai.

– Gondolja, hogy partizán?

– Ezredes úr, fogalmam sincs. Föltehetően az, vagy megszegte a kijárási tilalmat, ezért lőttek rá.

– Melyiket valószínűsíti?

– Ha partizán, nagy bátorság kellett ahhoz, hogy a nő idecipelje.

– Maradjunk annyiban: parasztgyerek, aki sötétedés után a németekbe botlott. Végezze a dolgát! Leléphet.

A hadnagy feszesen tisztelgett, és elindult kifelé. Darnay utánaszólt:

– Attól tartok, lesz dolga hasonló esetekkel.

Tíz nappal később a táborba újabb sebesültet hoztak. Az asszonyok arra hivatkoztak, kisbaltával véletlenül megvágta a lábát. Sírva könyörögtek, a doktor úr lássa el, áldja meg az isten, s majd ők is meghálálják. A sérülést lövedék okozta. A fickónak szerencséje volt: a golyó térd fölött roncsolt, csontot nem ért. Pár nap után érte jöttek, és zokogva elcipelték.

Ha gyanakodtak is a tisztek, erről és az ehhez hasonló esetekről mélyen hallgattak. A vizsgálat óta nem próbáltak a németekkel közösködni, azoknak meg kisebb bajuk is nagyobb volt annál, semhogy újabb hadbírósági tárgyalást szorgalmazzanak. A fronton a helyzet egyre romlott. A magyar 2. hadsereg a munkaszolgálatos zsidókkal és 30-40 éves póttartalékosokkal közeledett a doni szovjet hídfőállásokhoz. A papírvékony arcvonalra nem volt elég ember, lőszer, élelem és hadfelszerelés. A német–magyar hadosztályok Kurszkból indulva sorra elfoglalták a kiürített orosz területeket, de a vezérkar tudta, az óriási térség, a szovjet tartalékok és az erősödő ellenállás nyomán a helyzet egyre kilátástalanabb. A Wehrmacht Sztálingrád ostromára összpontosított, közben újra beállt a tél.

A kórházba kéthetenként hoztak sebesülteket. Darnay, a tisztikar és a legénység rég nem volt kíváncsi rájuk. A front magyar vesztesége elkeserítően gyarapodott, a gyászjelentések nyomán a levertség nőttön-nőtt. Horthy István kormányzóhelyettes halála, a megsemmisítő sztálingrádi vereség, a szovjet csapatok doni áttörése és a temérdek áldozatot követelő visszavonulás után az embereket már csak a túlélés foglalkoztatta.

Nyár elején megjött a parancs: az alakulatot fölváltják. Két hosszú év után ez tartotta a lelket a katonákban. A lázas készülődés napokig folyt, közben a zászlós még egy műtétet elvégzett. Kutya sem törődött vele. Csak az ezredes közölte:

– Ugye tudja, hogy a maga és tiszttársai életével játszott?

– Megbocsásson, de ön is.

– Nem vagyok rá büszke, de mi mást tehettünk?

– Orvosként én nem, de ezredes úr…

– Én sem.

Ebben maradtak.

Utolsó nap megpakolt teherautók, púpozott szekerek közt kezdtek felsorakozni a katonák. Az ezredes, tisztjei, a tiszthelyettesek és a legénység megkönnyebbülten várakoztak. Darnay nem szándékozott búcsúbeszédet tartani, az alezredessel megkerülték a személyautót, és az oszlop élére álltak. A menetparancs előtt lihegve a táborba esett pár ukrán parasztasszony, tekintetük Nemessányit kereste, meglátták, és a katonákkal mit sem törődve odafutottak. Egyikük letérdelt, és elfúló hangon hadarta:

– Isten áldja meg, doktor úr! Amit a fiainkért tett, hálásan köszönjük. Csak ezt a kis ajándékot adhatjuk, hogy emlékezzen ránk.

Fölállt, és a zászlós kezébe nyomott egy újságpapírba tekert csomagocskát.

Nemessányi zavartan átvette, s a hátizsákjába suvasztotta, az asszonyok odébb léptek, Darnay bólintott, egy főtörzsőrmester felüvöltött:

– Indulás!

A vinnyicai vasútállomás zsúfolásig telt. Az érkező-induló szerelvények, az izgatottan toporgó katonák, a csoportokba verődő tisztek, a kíváncsi helybeliek, a málha meg az egylovas szekerek áttekinthetetlen zűrzavarán a tábori csendőrség sem tudott úrrá lenni. Az emberek úgy várták a bevagonírozást, mint fuldokló a mentőövet. Páran a horizontot bámulták, hátha feltűnik egy szovjet bombázókötelék, de az ég felhőtlennek, tisztának látszott. Az állomásépület

kezdett kiürülni. Egy parancsőrtiszt Darnay elé toppant, és vidáman közölte:

– Ezredes úr, az önök szerelvénye a kettes vágányon áll. Öt perc múlva indul. Kérem, sorakoztassa az embereit.

– Értettem.

Darnay intett, a tiszthelyettesek a legénységet századokba rendezték, és futólépésben megindultak. Az ezredes Nemessányi mellé sodródva rákérdezett:

– Elárulná, mivel lepték meg az asszonyok?

– Fogalmam sincs. Majd otthon megnézem.

– Maga nőtlen, de a feleségem máris firtatná: ezredes, mi van abban a csomagban?

Elindultak a vagonhoz. Darnay a bakákat előre engedte, hogy utolsóként szálljon föl a tiszti kocsiba. Megállt, körbenézett, majd hirtelen megtántorodott, és a szénporos földre roskadt. Szemei fölakadtak, mellén vérfolt vöröslött. A dörrenést igen, de a baljósan fütyülő golyót senki sem hallotta. Csak azt látták, az ezredes kiszenvedett. A távolság mesterlövészre vallott. A szemtanúkat megbénította a tehetetlenség. Darnay tetemét döbbenten bámulták, míg a szerelvény meglódult, és zötyögve-csattogva elhagyta az állomást.

Az ajándékcsomag egy ősrégi ikont tartalmazott. Az asszonyok a vörösök elől soká rejtegették, majd évtizedeken át a doktor fiókjában lapult. Huszonnégy éve függ a falon, abban a szobában, ahol Nemessányi fiúunokája alszik.

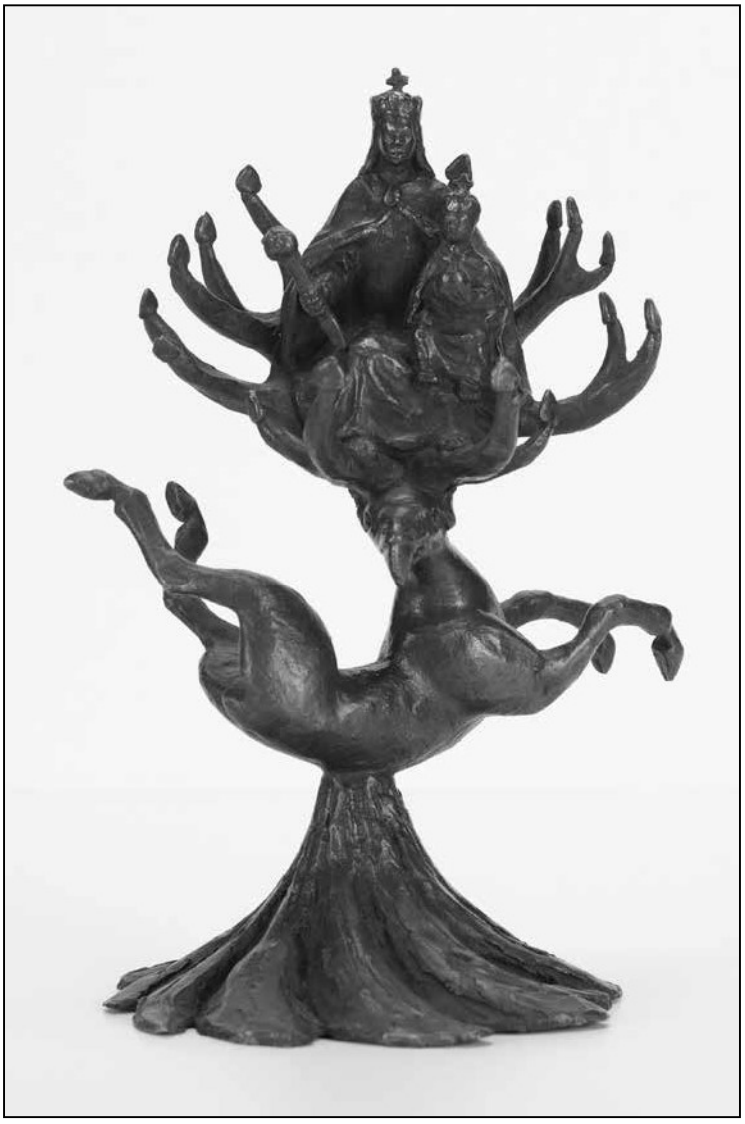

Raffay Dávid: Nagyboldogasszony

Bertha Zoltán

A magyar lét vagy nemlét dilemmái

„Hajh, de bűneink miatt” – A bűntudat gyökerei a Himnuszban

„Hajh, de bűneink miatt” – halljuk a katartikus önbírálat (sóhajos keserűségében is lélektisztító) igazságát felhangzani az idén kétszáz éves nemzeti imádságunk igei vétetésű és mélységű szentenciájában. A személyes bűnvallás és bűnbánat költői kifejezésének (Balassitól Adyig – amiként azt Makkai Sándor ékesen bizonyította) és a kollektív önostorozásnak (a tatárjárás kori siralmas énektől Adyn át Szilágyi Domokosig és tovább) egészen kolosszális (és világkulturális kontextusokban is unikális) hagyománya tornyosult fel a magyar irodalomban egy ezredév alatt. A méltó emberi és magyar létezésre, otthonosságra, a népek közötti elemi egyenjogúságra és önelvűségre vágyakozás lelki konvulziói a gyakran végletes önmarcangolás és a kivívandó dignitás szét- vagy összehullámzó érzelmi örvényeit kavarják föl. Ennek morálantropológiai lényegét Németh László úgy foglalta össze, hogy az önkritikus „kiválóbb magyar a nemzeti bűnök feltépésével, egy kollektív sebszaggatással kezdi”. Annak a gyökeres keresztény szellemiségnek a jegyében, amelyről Erdélyi János azt állította, hogy „nemzetiségünk valaha mélyen egybe volt forrva a vallással”, és Szerb Antal, hogy „kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett”, Mécs László, hogy „[e]gy legyen a magyar s egy a keresztény”, Czine Mihály pedig, hogy „kereszténység és magyarság – a katolikusok kereszténynek, a protestánsok keresztyénnek mondják magukat – már több mint ezer esztendeje szinte teljesen egyet jelent”. Kölcsey *Hymnus*ának biblikus veretű önvizsgálati, szigorú bűnbánati vallomása „gyónás-mélységű, *»mea culpa«* értelmű, döbbenetes intonáció”, amely „kimondja: a magyarság nem tudott méltón élni az Úr ajándékaival, a kereszténység erényeivel”; azaz „racionálisan is megragadhatóvá teszi, büntetésként értelmezi a kollektív személyként felfogott magyarságot sújtó történelmi szenvedést”. Ugyanakkor „a bűnt és a szenvedést a bűnbocsánat fényébe állítja. A bűnbocsátás reményében ad értelmet a szenvedésnek” (állapítja meg összegzően a *Hymnus* jelentésvilágát gazdagon feltáró, *„Nyújts feléje védő kart...” – Kölcsey Ferenc: Himnusz* című nagymonográfiájában [2020] Cs. Varga István).

„Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / S elsújtád villámidat / Dörgő fellegedben: / Most rabló mongol nyilát / Zúgattad felettünk, / Majd töröktől rabigát / Vállainkra vettünk” – sorolja a traumatikus sorscsapásokat az intelmes költői igazságbeszéd, s a történelmi kataklizmákhoz vezető okok közül a legfőbb nemzeti bűnök közé tartozó gyűlölködő (bel)viszálykodást és háborúskodást, a széthúzó ellenségeskedést domborítja ki: „Hányszor támadt tenfiad / Szép hazám, kebledre”; „Bújt az üldözött s felé / Kard nyúl barlangjában, / Szerte nézett s nem lelé / Honját a hazában”. Azt sugalmazva, nyomatékosítva, „hogy a magyarság legfőbb vétke a hazaszeretet hiánya” (Vitéz Ferenc). A „magyar sorsra és jövőre vonatkozó logikai összegzés igénye” (Jánosi Zoltán), históriai tágassága és maga a nemzeti közösség legbelső vágyából fakadó summázatos fohászkodás az áldásért, a kegyelemért és a szánalomért: megrendítő planctus és imádságos könyörgés e nép mindenkor zivataros századaiból. Kortalanul és fakulhatatlanul érvényesen – arra a tatárjárásos időszakra vonatkozóan is, amelynek kínszenvedéseit (és az azokat megelőző vagy tetéző bűnöket, a folytonos gyűlölködés és hatalmi, testvérharcos marakodás – és elgyengülés, anarchia, társadalmat szétziláló anómia – gyötrelmes következményeit) már a XIII. században oly érzékletesen részletezte az ismeretlen magyar szerzetes költő feltehetőleg 1242-ből származó műve, a *Siratóének Magyarországról, mikor a tatárok pusztították* (*Planctus destructionis regni Hungariae per Tartaros*) című

megrendítő poémája (latinból Vas István műfordításában): „Istene a mindenségnek, / Ki megítélsz minden vétket, / A jó duskál javaidban, / S nem tűrsz bántást bosszulatlan / Igazságod mérlegén. // Már apáink bűnben éltek, / Mi is vétkeztünk előtted, / S bűneinknek sokasága / Mi fejünkre visszaszálla / Nyomorúság idején. // Mind hanyatlunk a halálba, / Híres harcosok levágva, / Népünkön a rabság járma – / Mért is jöttünk a világra, / Ennyi bajra, gyászra itt?" Miközben pedig másfelől: „Erős voltál, Magyarország, / Jó szerencse ragyogott rád, / Hatalmasabb mindeneknél, / Dicsőségben tündököltél, / Ékességben, gazdagon. // Birodalmad nagy volt, tág volt, / Derekas volt sok királyod, / Bajnokaid vitézsége, / Tenger néped volt és béke / Mindegyik határodon." De most: „Így jártál, mert bűnbe estél, / Úgy aratsz, amint vetettél, / Más jutalmat ne keress." S aztán a Jeremiás siralmaihoz hasonlítható áradással megjelenített irgalmatlan szenvedésrengetegben megrázóan halmozódik fel az „ős káoszba" visszahulló világ látványának minden rémsége: a vérontás, a kardra hányt, felkoncolt, majd temetetlen, oszladozó, „elrohadó" halottak „vadmadarak" széthordta csontjainak iszonyata, a „gyász-sötét" szenny és fájdalom, a sárba, porba tiportság, a védtelen meggyalázottság, a rabság és szolgaság, az elűzetés, a jajgatva menekülés összes naturális gyötrelme és borzalma. (A tomboló éhség odáig fokozódik, hogy sok „[sz]ülő gyermekét levágja"; „Foguk, ajkuk belekékül, / Mert már emberhúst harap".) A kíméletlenül kirabolt, bemocskolt, felégetett templomok, lerombolt falvak, kastélyok mindmind a hajdan „édeni" virágzásban bővelkedő és most vérszomjasan letarolt, kifosztott, végínségre jutott s a megsemmisítő döghalál martalékává vált nép tengernyi kínjáról árulkodnak. A pusztuló magyarok szörnyű sorsának fő oka pedig (mint Kölcseynél is) a temérdek bűnben való tobzódás: „Nem csoda, hogy leverettek, / Halálnak prédái lettek, / Mert a köznép s a nagyobbak / Jó erkölcsöt megrontottak / S bűnben éltek mindenütt. // Kemény nyakú népség, konok, / Nem tekintett törvényt, jogot, / Esküszegők és hazugok, / Rablók, epikúreusok, / A hordó az istenük." Az „igazság hóhéraiban", az álnok „fennhéjázókban" és romlott „dorbézolókban" felgyülemlő és megáradó gazság, gonoszság elnyerte tehát büntetését – a bűnhődés keservét. De a végítéletesnek látszó sorscsapások özönéből végül mégis az isteni megszánásért sóhajtozó imádságos hang szakad és száll föl a siralom költőjéből (megint mint a *Hymnus*ban: „Szánd meg Isten a magyart") – a „királyi hatalommal" bíró Pantokrátort, a mindenség urát, az ellenséget elűző, könyörülő „üdvösség reményét", Krisztust szólítva: „Mentsd meg hát Hungáriánkat, / Kit halálos vészek hánynak, / Fojtogat a tatár nemzet – / Tedd, az égi kegyelemnek / Áradjon ránk balzsama." S esdekelve az istenszülő Máriához is a közbenjárásért: „Kérd fiadat, szánjon minket, / Bocsássa meg bűneinket, / Hogy már több gyászt meg ne érjünk, / Engeszteld meg őt, miértünk / Könyörögj te, Szűzanya!" Hogy a békés magyar élet még egyszer földerülhessen: „Vad ellenség porba hulljon, / Ez az ország fölviduljon, / Nyíl és kopja kettétörjön, / Igaz békét magyar földön / Adjon nekünk szent fiad. // Kérésünket halld meg, Isten, / Pusztítsd ezt a rontást innen, / Tedd, hogy gyászunk véget érjen, / S fölnézzen rád jókedvében, / Ki e népből megmarad."

S ugyancsak a XIII. században (közvetlenül az apokaliptikus események után, 1243 körül) festi le Rogerius mester *Siralmas éneke* is ezeket a vészterhes időket – szintén az önemésztő, acsargó gyűlölködést emelve ki az összeomláshoz vezető okok közül. (S őt idézve az első világháborús katasztrófát is elénk vetíti Emőd Tamás *A régi és az új Rogerius* című – s gyűjteményes kötetében a *Bújt az üldözött* című ciklusban közölt – versében: „alattam lenn a síkon / felperzselt tartományok / vad pusztasága pírlik / a naplementi vérben"; „mi volt itt és miféle / pokol szánkája szántott / dűlőt e vad vidéken?") S amely „tatárbőgéstől" hangos, tatárdúlásos korszak meganynyi historikus, lélektani, morálbölcseleti vetületét olyannyira vérbő epikai gazdagsággal, aprólékos és átfogó, önmagát élve boncoló és létértelmező, analitikus és sorsfilozófiai mélységeket és magasságokat bejáró távlatossággal jelenítik meg a huszadik század krónikás regényremekei is – Makkai Sándor dilógiája (*Táltoskirály*, *Sárga vihar*), Kodolányi János monumentális trilógiája (*Julianus barát*, *A vas fiai*, *Boldog Margit*) vagy Pusztai János *Tatárjárás* főcím alatt közreadott regényfolyama (*Futótűz*, *Hamu*, *Parázs*). (Vagy említhető újabban Benkő László nagyszabású

történelmi-rekonstrukciós vállalkozása, olvasmányos regénymonumentuma, *Tatárjárás*-trilógiája is: *Dzsingisz szürke szolgálója*, *Két lélek egy testben*, *A végső tenger*.) Mind-mind a magyar lét vagy nemlét dilemmái közötti őrlődés okait, okozatait, tanulságperspektíváit nyomozva s a nemzeti megmaradás reális és metafizikai esélyeit fürkészve, kutatva – megrázó szenvedélyességgel és magasrendű intellektuális erőfeszítéssel. A pusztulás, a mégis-reménység, az újrakezdés közelképein keresztül világítva rá a felfogható történések valóságára és a felfoghatatlan sorsbeteljesülések vagy sorslehetőségek ígérettitkaira. Mint amit Kölcseynél vagy Madáchnál is az isteni, felsőbb kegyelem s az emberi belső küzdelem és bizakodás transzcendentális dimenziói jelentenek.

A fohászos hevület és a himnikus lelkület itatja azután át például Gárdonyi Géza egyik főművét, az *Isten rabjai* című regényét is. A tatárdúlás utáni bűntudatos és bűnbánatos önemésztés, a feltétlen bűnhődésvállalás érzülete, a jóvátételi vezeklés (*expiatio*) elszántsága, az enthuziasztikus üdvösségkeresés, a misztikus életszentség elkötelezettsége és elhivatottsága, a történelmi kiengesztelődés és megbékélés iránti vágyakozás sugárzik belőle. A huszadik század eleji utó- vagy újromantikus átszellemültség, az esdeklő, imaszerű átlelkesültség, a lélek- és nemzetmentő szenvedély, az irgalom- és oltalomremélő bizodalom egyfajta példateremtő spirituális vagy eszményítő realizmussá nemesedik benne. A romantikus érzelmek, a nemzeti romantika üdvtani meggyőződései vegyülnek benne a finom lelki rezdülésekre is fogékony, rebbenékeny lélekábrázolás érzékletességével és szemléletességével, a szecessziósan átszínezett késő romantika és a kibontakozó lélektani realizmus határvidékén elhelyezkedő elbeszélésmód övezeteiben.

A tatárjárás tehát az első hatalmas történelmi trauma a már berendezkedett apostoli magyar királyság történetében – s máris felfoghatóvá, sőt kézzelfoghatóvá vált, hogy a kilábalás csakis az Istenbe vetett bizodalom által lehetséges. A bűntudat, bűnbánat, bűnbocsánat lépcsőin keresztül vezető úton. S ez erősítheti meg az önvédelmi stratégia hatékonyságát is (megannyi balsors közepette, külső-belső ellenséggel küzdve). Az illúziótlan örök viaskodás ez a megmaradásért. A hazaszeretetet leromboló jelenségek meglátása és kiiktatási kísérlete. Himnuszunk időtlen és aktuális üzenetei így vértezhetnek föl bennünket a jelen és a jövő további erkölcsi hadviseléseire – a magunk és a mások bűneivel számot vető józan elkötelezettség érvényesítésére. A kitartás és helytállás rendíthetetlen példamutatására. Kölcsey műve – a többi középkori előzmények mellett – az újévköszöntő egyházi énekekre is emlékeztető áldáskérésével a költő egykori debreceni professzorának, a későbbi püspök Budai Ézsaiásnak az 1806-os (és 1811-ben megjelent) énekszövegét (az új *Református énekeskönyv* [Bp., Kálvin Kiadó, 2021] 440-es számú dicséretként közli) is mintegy megidézi („Ez esztendőt áldással, / Koronázd meg, Úr Isten, / Hogy víg hálaadással / Dicsérje neved minden. / Tetőled jőnek / Kedves napjai az időnek; / Nyújts hát, kérünk, bőséget kezeddel, / Tőlünk a békességet ne vedd el; / De midőn megtartod testünket, / Ne hagyd el lelkünket!”). Együtt zeng tehát a sok évszázados, évezredes magyarság közös reményszava: hogy isteni „védő kar” és emberi „víg esztendő” testileg-lelkileg még hosszú időkre megtarthatja ezt a szegény árva népet.

Tokaj – irodalmi fényben

Ha nyár, ha augusztus: Tokaji Írótábor. S vele Tokaj napokra az „irodalom fővárosa”. Fél évszázad sorsmeghatározó üzeneteivel, törekvéseivel, élményeivel. Hegyek és vizek ölelésében, napsütötten nyújtózó ősfák lombfáklyáinak ragyogásában: a szellem jelzőfényei is évről évre fellelkesítik a megköltött szó elkötelezettjeit. Hogy megmaradjon ez a nép, ez az ország – s az örök kultúra és művészet igazsága. A Rákócziak földjén is szövetkezve: *Cum Deo pro Patria et Libertate*.

Összegyülekezve határok fölötti egyetemes magyar (és nem ritkán szomszédos vagy akár távoli) nemzetet képviselő írástudók köreiben: hogy megvitassuk, ment-é a könyvek által a világ elébb, s mi dolgunk a világon, ha nem az emberi ember létgondjának igaz és hűséges szavakkal, valóságból és képzeletből teremtett művekkel kifejezhető megszólaltatása? Ahogyan a legendás tiszaladányi találkozókon is a negyvenes években Győri Elekhez látogatva Móriczék, Veres Péterék tették, majd a hetvenes évek elejétől a tokaji tanácskozásokon Fekete Gyula „spiritus rector” vezetésével a szabad magyar gondolatot feltámasztó rendszerváltozás hírnökei, s azután is a kortárs irodalom különleges sokhangúságát, sokszólamúságát szavatoló, jellegadó kiválóságai. A borvidék „királyi” tájak övezte méltó emelkedettségét, mámorító vidámságát és léleknemesítő varázsát is átélve – mélyreható eszmecserék, színházi előadások, felolvasóestek, verses-zenés műsorok, folyóirat-bemutatkozások, kiállítások, koncertek, összművészeti programok sűrű (és persze a kedélyes beszélgetések, „mulatságok” vígságszerző alkalmait sem nélkülöző) közegében.

Az elmúlt bő három évtizedben – azaz a rendszerváltás óta – döntően bővült ki a résztvevők lélekszáma: olykor a kétszázat is elérve, de mindenképpen jóval száz fölé emelkedve évről évre. S a gyarapodó programok változatossága meg a számtalan jó alkalom a találkozásra, beszélgetésre: kiváló csalogató a részvételre. S a borkóstolásra is, hiszen Tokaj mint a világörökség része a nemes nedűivel is nemzeti kincsünk. S ilyenkor a bor fővárosa tehát az irodalom fővárosává is válik egyben. („Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél” – köszöni meg a Fennvalónak nemzeti himnuszunk is.) 1990 után kezdődött a Tokaji Ferenc Gimnázium udvarán az irodalmi park kialakítása is, s ma már számos történelmi nagyságunk, klasszikusunk emléktáblája őrzi és sugározza ragyogó szellemi-irodalmi hagyományaink értékvilágát – Balassi Bálinttól napjainkig. Egy-egy szellemóriásunk születésének évfordulóján – Németh László, Illyés Gyula és mások életművét méltatva – színes konferencia formában igyekeztünk iránymutató példaképeink jelentőségét felmérni. És nemzetközi, közép-európai összefüggésekben is kitágult a látóhatár: a 2020-as trianoni évfordulóra való megemlékezéseket például 2021-ben olyan táborozás követte, ahol környező („visegrádi”) országok jeles személyiségei is távlatos előadásokat tartottak. De a megújulások, a felfrissülések, a változások nem halványíthatják el azt a nemes tradíciót sem, amely a Tokaji Írótábort olyan különlegessé tette már fél évszázada is: hogy a legtágabb értelemben vett magyar népi írói mozgalom örökségére támaszkodva az ezeréves keresztény-nemzeti magyar kultúra, irodalom meghatározó és specifikus identitáseszményeire összpontosít minden körülmények között, s a magyarság, a magyar nemzeti kultúra megmaradásának ügyét szolgálja és képviseli folyamatosan és megingathatatlanul. S teszi ezt minden tematikus megkötöttség, megcsontosodás nélkül – hiszen a nemzeti sorskérdések tárgyalásától a legújabb stílusirányzatok, áramlatok, folyóiratok legkülönbözőbb sajátosságainak a feltérképezéséig: végtelenül széles ez a gondolati skála és a kitekintő látókör. Ezért is örvendetes a mindenkori fiatal magyar írók nagyszámú jelenléte is – az 1990-es történelmi fordulat után, immáron hosszú évtizedek óta. Örökség és újítás szép egyensúlya, a hagyományok változása és a változások hagyománya: ez jellemzi és varázsolja ma is élővé, elevenné Tokajt.

A velünk élő Trianon analógiájára a velünk élő kommunista tehertételekről is kell beszélnünk persze, mert ha – Juhász Gyulát idézve: „Istenért, hazáért éltünk ezer évet, / Miatyánk, ne hagyd el árva magyar néped, / Örök életével hadd dicsér-

jen téged!” – szüntelenül könyörgünk erkölcsi, vallási, nyelvi, kulturális önazonosságunk megtarthatóságáért, s ezért a hívó és a vészjelző harangot is sokszor kongatták íróelődeink: akkor arról is számot kell adnunk, hogy miképpen mérgeződött, fertőződött a magyar irodalmi élet is (a társadalmival együtt) az előző rendszer bűneivel. Hogyan kellett megküzdeniük az emberséget és magyarságot mindig egynek tekintő írástudóinknak azzal a szörnyű és relativizálhatatlan, bagatellizálhatatlan sorsnyomással és gonosz hatalmi törekvések összességével, amelyet a kommunista diktatúra jelentett. S még azzal is, hogy az akkor szerzett becstelen, immorális előnyök és kiváltságok – s velük a (Fekete Gyula szavával jellemezhető) „nemzetundoros” beidegződések – gyakran túlélték a rendszerváltozás fordulatát, s valódi igazságtétel híján olykor megint nemzeti elkötelezettségű gondolkodók kerülnek méltatlan (a „nacionalizmus”, a „kirekesztés” sötét rágalmait hangoztató) vádak célkeresztjébe. Azt remélhetjük ugyanakkor, hogy a lélekemelő harangzúgás (egész „harangzúgásos irodalmunkban”, ahogyan Kodály Zoltán, Czine Mihály és mások aposztrofálták) mint kulturális identitásunk magasztos kifejezője lassan mégis erőteljesebbé válik, és nem engedi eluralkodni a rosszindulatú támadásokat. A nemzeti közösség mint kultúrateremtő energiaforrás sem akkor nem apadt el, amikor a kommunisták gyalázták (hamis nemzetköziséget harsogva), vádolva tévelygéssel, elavultsággal magát a nemzeti létformát, sem pedig most nem sorvadhat el, amikor szintén meghaladott életkeretként tételezik azt a nemzetköziségre, a nemzetfölöttiségre felesküdött okoskodók és megmondóemberek.

Viszont azok, akik védelmezik mindennek ellenére a nemzeti értékek tiszteletét: a maiak közül s az ősök és hősök (hajdani regősök): együtt írják Tokajban is Magyarország hites-hiteles történelmét. Az irodalmi parkban felsorakozó emléktáblák, reliefek sugározta intelmek igézetében. Mert éltető erő minden igaz magyar költő, író, gondolkodó emléke – s az egész magyar kultúra alapüzenete: hogy „az emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk” (József Attila szerint), s hogy a „magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” (Adyval szólva). Fekete Gyula is a magyar megmaradás egyetemes eszméjének az őrálló apostola volt, a Tokaji Írótábor vezéralakja és a rendszerváltás egyik motorja. A magyar nép fokozott demográfiai zsugorodásának évadán az ő javaslatait is meg kell fogadnunk – hogy a magyar élet folytatása soha ne kerüljön veszélybe. Ezért nemcsak emlékeznünk kell rá és a többiekre, hanem azt is megfigyelni és aszerint cselekedni, amit vallottak, vállaltak és hirdettek. Antall István barátunk például a rádióban kivételes hozzáértéssel, szakadatlan hűséggel, évtizedekig, az egyetemes (s az elválasztó, szétszaggató, csonkító országhatároktól és a szétszóródástól függetlenül egységes) magyar irodalom teljes színképét szem előtt tartva annak csodálatos gazdagságát „prédikálta” – és mutatta meg elhomályosulhatatlan hitelességgel ország-világ számára. 2022-ben (az ünnepi ötvenedik, jubileumi találkozón) az ő portréjuk került a díszfalra.

A klasszikusokat Balassitól, Kazinczytól, Csokonaitól, Aranytól, Adytól, Németh Lászlótól, Illyéstől, Kodolányitól, József Attilától, Reményiktől, Dsidától, Weörestől Nagy Lászlóig, Gérecz Attiláig és tovább felvonultató domborművek mellé idén, 2023-ban pedig odakerült – születésük bicentenáriuma okán is – Petőfi és Madách arcképe, valamint a legújabb kor irodalomtörténetében kulcsszerepet betöltő Oláh János portréja, amelyet lánya, Oláh Katalin Kinga szobrász alkotott. Azé az „égtartó” literátor mindenesé, aki (Kovács Istvánnal szólva) az „ezredforduló legnagyobbjai közé tartozik”. Akinek amikor (2016-ban) az ötvenhatot idéző írótábori megnyitó ünnepségen elhangzott *A budai hegyek alatt* című verse („Vívtunk csak a szabadságért, / lyukas zászlónk igazáért”): megállt a levegő. S most az „Isten fluid hatalmát” hirdető költő emléke előtt az általa három évtizede főszerkesztőként újraalapított *Magyar Napló* folyóirat (a Magyar Írószövetség havilapja) – és az általa létrehozott, kiterebélyesített könyvkiadó – egész szellemi közössége is ilyen érzülettel tisztelgett.

A szellem fényjelzőiként tisztelhető és követendő elődök emlékezetének ébren tartása: mindenkori, létérdekű erkölcsi parancs. Annak tudatosítása, hogy (Dániel próféta szavaival) akik sokakat igazságra tanítottak, ragyogni fognak örökkön örökké, miként a csillagok.

Cseresnyés Magdolna

A délvidéki magyarirtás eltitkolt tényeinek feltárása

Előszó Botlik József *Eltitkolt népirtás a Délvidéken* című könyvéhez (Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2023)

Botlik József *Eltitkolt népirtás a Délvidéken* című kötete összefoglaló jelleggel mutatja be az 1944–45-ös délvidéki magyarirtás történetét a korábbi és a szerző által végzett igen alapos kutató, feltáró, összegző munka eredményeként. A kötet részletesen, a Délvidék korabeli tájegységeire lebontva veszi számba az áldozatokat, világosan bebizonyítja a kommunista és internacionalista történetírás által eltitkolni remélt tényeket:

1944–45 telén Tito partizánjai kivégeztek – a legóvatosabb becslések szerint is – több tízezer ártatlan, többségében élete teljében lévő magyar férfit, de nőket és gyermekeket sem kíméltek. A Mindszenty bíboroshoz eljuttatott korabeli egyházi jelentések szerint az áldozatok száma a 40 ezer főt is elérte. Az áldozatok között egyházi személyek, országgyűlési képviselők, a magyar kulturális és szellemi élet akkori vezetői is megtalálhatók.

A különös kegyetlenséggel megkínzott, saját sírjukat megásó áldozatokat tömegsírokba ölték. A megmaradt lakosságot, gyerekeket és öregeket koncentrációs táborokba hajtották. A munka és haláltáborok száma elérte a 80-at, és még 1948-ban is léteztek.

Az 1944–45 telén elkövetett partizánakció nem az 1942-es újvidéki razzia, a *hideg napok* megtorlása, hanem előre megtervezett népirtás volt a magyar és a német lakosság ellen, és a könyvből választ kapunk arra is, hogy az 1942-es, háborús körülmények között végrehajtott katonai túlkapásnak mik voltak az előzményei.

Az 1944–45 telén kivégzetteket utólag, mindenféle bírósági tárgyalás nélkül háborús bűnössé nyilvánították, és minden ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztották. A leszármazottaknak kell(ett) hosszadalmas és megalázó pereskedés során bizonyítaniuk felmenőik ártatlanságát.

Három falu (Csúrog, Zsablya, Mozsor) teljes magyar lakosságát (az újszülöttektől az aggastyánokig) kollektív háborús bűnössé nyilvánították. A kollektív bűnösség elvét kimondó határozatot a szerb törvényhozás példaértékű módon eltörölte (2011), de az érintetteknek továbbra is egyénileg kell lefolytatniuk a rehabilitációs eljárást.

A kárpótlási kérelmek beadásának határideje lejárt, a folyamatban lévő ügyeket pedig a törvényes lehetőségek határain túl is akadályozzák.

A megfélemlítés olyan mértékű volt, hogy sokan máig sem mernek beszélni a borzalmakról.

A hivatalos történetírás és a politika is megpróbálta elhallgatni az 1944–45-ös délvidéki magyarirtás történetét, és még a 2009-ben létrehozott Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság – Glatz Ferenc vezetésével – sem igyekezett elmélyült kutatásokat folytatni.

A néhány példaértékű emlékhelyet (Csúrog, Szabadka, Temerin, Martonos) leszámítva nincsenek a tömegsírok megjelölve, és egyetlen tömegsírfeltárás sem történt.

A Makovecz Imre által tervezett (2001) a *40 ezer magyar férfi emlékhelye* helyett Újvidék egy eldugott helyére létesítendő minimalista emlékhely is komoly ellenállást vált ki a szerb radikalista (pl. Antifa-) körökben.

Az 1942-es újvidéki razzia áldozatait megnevezték, több lépcsőben kárpótolták. A magyar állam akkori és mindenkori vezetői bocsánatot kértek az áldozatok hozzátartozóitól (legutóbb 2013-ban Áder János köztársasági elnök), hasonló gesztus ez idáig nem történt meg a szerb állam vezetőinek részéről.

Az 1944–45-ös délvidéki mártírok tömegsírjai nagyrészt jeltelenek, és vértanúságuk mementó nélküli.

Az áldozatok emlékének ajánlott kötet kiadójaként és szerkesztőjeként remélem, hogy azok is elolvassák, akik megoldást tudnak adni a továbbra is a napi/aktuálpolitika fogságában vergődő népirtás ártatlan áldozatai emlékének méltó ápolására, és a történet elfoglalhatja helyét a magyar és az európai történelemben, része lesz a tananyagnak Szerbiában és Magyarországon is.

Budapest, 2023. augusztus 20.

Stanyó Tóth Gizella

Szólaljanak meg lelkünkben az aracsi pusztatemplom harangjai!

Az aracsi pusztatemplom látványa ragadta meg a figyelmemet az első pillanatokban, majd a felcsendülő megzenésített költemény a Duna Televízió kisfilmjében, amelyre véletlenül bukkantam rá a világhálón. A kellemes meglepetés megsimogatta lelkemet. A szívbe markoló éneket a pusztatemplomnál vették fel… A lanyha szél szárnyán keringve fonták át a múltunkra, jelenünkre utaló, dallammá lett szavak a romtemplom falait, amelyek az időtlen időkkel és minden mással mementóként dacolnak, s szálltak fel a magasba, az eget hasítva a menny végtelenségébe. A zene, az ének előadója az óbecsei A Prima Vista együttes, illetve Szerda László volt, akinek a kezdeményezésére jött létre ez a formáció 1997-ben, és 2008-ig működött aktívan. Még az élmény hatása alatt állva felkerestem telefonon Szerda Lászlót, és ő elmondta, az együttes nem bomlott fel teljesen, egykori tagjai: Stefaniga Otília, Kisimre Szerda Anna, Dessinger Ferenc Hajnalka, Stefaniga Csaba, Sándor Tivadar és Szerda László tizenöt év után alkalomadtán együtt zenélnek, énekelnek, szólóénekesük, vezető hegedűsük Stefaniga Olga. Szerda Lászlót a versek megzenésítése, a pusztatemplom legendái napjainkig foglalkoztatják. Szavaiból kiérződik, mit jelent számára az összetartó családi szeretet, a megörökölt hagyományok. Korábban is kifejtette, kisgyermekként ő is a családjában szerette meg a zenét. Szépkort megélt édesapja hegedűn játszott, szinte a haláláig. Ő sokféle hangszerrel próbálkozott, a doboktól a gitáron át a kobozig. Az utóbbin életre kelhetnek a meseszerű legendák is, mint amilyen a pusztatemplomé is. Az egyik szerint: *„Szent István királyunk van a romos falak alagsorában eltemetve. Egy jó tündér Vicuskát, a libapásztorlányt egyszer nagyon régen levezette a nagyszakállú királyunkhoz, akinek el is panaszolta, milyen rossz a sorsa a családjának és a magyarságnak. A király megszánta a kislányt, és azt ígérte, hogy amikor megszólalnak újra a templom harangjai, akkor feljön a mélyből, és megsegíti a Délvidéken árván maradt, szenvedő magyarságot. De addig is őrizzék meg a templomot!”* Egy másik legenda arról szól, hogy a templom környékén kincs van elásva, annak helyére csak az deríthet fényt, aki önös érdekek nélkül, csakis a templom felújítására használná a kincset. Mivel ilyen ember még nem indult a kincs kutatására, a hiedelem alapján az mindmáig a föld alatt van… S talán ott is marad az örökkévalóságig. A lelkünkben mégis megszólalhatnának pusztatemplomunk harangjai mindannyiunkért! Értünk – családunkért, a többgenerációs családokért, gyermekeinkért, unokáinkért. A leginkább azért, hogy nyújtson a nagybetűs Szülőföld biztonságot megmaradásukhoz/gyarapodásukhoz, lehetőséget itthon maradásukhoz. Vagyis emberhez méltó életet!

Ha képesek lennénk meghallani, még inkább megérteni a lelkünkben megkonduló, sokszólamú harangok játékát, rálelhetnénk azokra az olykor kacskaringós ösvényekre, amelyek jelzik az összetartozásunk megszilárdításához vezető utakat. A megannyi jelenleg – sokszor egymás ellenében – forrongó gondolat, elképzelés talán „kiforrhatna”, kiengedve a bennünket is mérgező gőzöket, a „párlatát” pedig valamennyien ízlelhetnénk. Még ha másként vélekednénk is a „nedűjéről”, hiszen különbözőek vagyunk, eltérő lehet ízvilágunk, mégis talán elismernénk, *van benne valami, ami jólesik, visszhangként járja át lelkünk, megszólaltatva ismét pusztatemplomunk harangjait…* Merő ábránd? Oly távol lehet

Szerda László kobozjátéka a mementóként álló romtemplom falainak tövében – Mikus Csaba fotója

megtépázott jelenünktől? Másfelől miért is ne lehetne legalább megpróbálni, éppen nemzeti közösségünk megmaradása, gyermekeink itthon maradása érdekében? S ha kétkedően megtorpannánk, zarándokoljunk el pusztatemplomunkhoz, merítsünk erőt romos falainak kisugárzásából. Bata János főszerkesztőnk szavaival élve (amikor alkalma van rá, elmondja), mindennek ellenére vagy éppen azért: *„Úgy áll a pusztatemplom Aracson, ahogyan a délvidéki magyarság. Egyedül, magányosan. Körülötte semmi, csak a pusztaság, de ott van fölötte az ég, és ott van fölötte az Isten."* A *Hit* – hitünk egy emberibb, jobb életben. A pusztatemplom a meglétével erősítheti ezt a hitünket. A tordai Vajda János, az 1999. február 7-én megalakult Aracs Hagyományápoló Társaság (AHT) elnöke, az alapító tagokkal együtt, a megpróbáltatások éveiben – amikor a *menni vagy maradni?* kérdés sújtotta a délvidéki magyarságot – hitt a pusztatemplom nemzetünket tömörítő, összetartani képes kisugárzásában. Vezetésével, ahogyan a közelmúltban is mondta: *kibontották az ismeretlenség homályából.* Jelképesen és szó szerint, hiszen a gazzal benőtt romtemplomot és környékét először meg kellett tisztítani mindentől…

Az idén, július vége táján, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy három évvel a világjárvány kitörése után megtartják a szentmisét és a megemlékezést a pusztatemplomnál, szervezőként csak a tordai Torontáltorda Településfejlesztési Alapítványt és a Magyar Nemzeti Tanácsot tüntették fel. Többször próbáltam hívni Vajda Jánost, de nem sikerült elérnem. Hiányoltam, hogy a nevét, illetve az Aracs Hagyományápoló Társaságot nem is említik… Ennek a szövegemnek az írása közben újra próbálkoztam, ezúttal a vonal végén megszólalt az ismert hang. A családját ért gyászt az idén az ő súlyos betegsége is tetézte, de – mint megjegyezte – jólesett volna neki egy meghívó, s az is, ha a médiában arról is szó esett volna, hogy huszonegy alkalommal ők szervezték a szentmise bemutatását, az ökumenikus megemlékezést: *„Köszönöm, hogy az Aracs szerkesztősége gondolt rám, és elmondhatom, hogy a három célunkat, amelyet megalakulásunkkor kitűztünk, sikerült megvalósítanunk. Ezek: felhívtuk a világ összmagyarságának a figyelmét a rom-*

templom létezésére, amely ezeréves ittlétünknek a bizonyítéka, és egyetlen a Délvidéken. Az itt élő magyarság történelmi múltjának tárgyi, szellemi jelképe. Ezért mindannyiunk kötelessége lenne megőrizni a jövő századok nemzedékeinek. Továbbá: a pusztatemplom ápolása, környékének rendezése munkaakciók szervezésével hagyományozódjon tovább. A harmadik pedig: évente a templom napján, augusztus elsején hálaadó ünnepi szentmisét, megemlékezést tartsanak. Ezen a napon, 1888-ban Vránovát Aracsra keresztelték. Amikor augusztus 1-je nem vasárnapra esik, július utolsó vasárnapján tartsák meg az ünnepet." Vajda János számos könyvet megjelentetett a mesetitkú pusztatemplom történetéről, mondáiról, emlékköveiről, a helyén álló korábbi templomokról, altemplomának sírjairól: *„Sokszor leírtam és el is mondtam, hogy ez a rom Törökbecse, Torda, Beodra ölelésében az itteni magyarság egyetlen megmaradt emléke. Olyan, mintha zászlóhordozója, záloga lenne megmaradásunknak itt, a Délvidéken."* Ezt igazolja Vajda Gábor néhai főszerkesztőnk napjainkban is időszerű megállapítása: *„az emberek számára mindinkább zarándokhellyé, nemzeti öntudatot erősítő központtá válik a bánsági romos templomvár."* Többszöri telefonbeszélgetésünk során Vajda János halkan megjegyezte, a fentiekhez hasonló gondolatok vezérelték, amikor jóval a járvány előtt krónikába foglalta össze, mintegy kévébe gyűjtve a pusztatemplomról megjelenteket, a dokumentumokat. A szöveggyűjtemény kinyomtatásához szükséges anyagi feltételeket az Aracsi Harangok Alapítvány (időközökben megszűnt) biztosította volna: *„Tudomásom szerint a nyomdakész kézirat Ricz Péternél van. Én mindent átadtam: a kézzel írtakat, a mellékelt anyagokat a Magyarországról kapott dokumentumokkal együtt; még jóval a koronajárvány előtt. A többszöri halogatások után úgy tűnt, hogy a XX. szentmisére, az ökumenikus megemlékezésre, 2018-ban mégis megjelenhet. Nem így történt. Ismét újabb ígéret hangzott el a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség részéről, miszerint a következő évben, a XXI. ünnepi megemlékezésen kezünkbe vehetjük az aracsi pusztatemplom krónikáját… 2019-ben is elmaradt a kötet megjelenése, és az összegyűjtött anyag azóta valahol »szunnyad«. Azon a tavaszon más is elszomorított. Nagybeteg fiam visszaadta lelkét a Teremtőjének. Hiszem, hogy a 2015-ben jobblétre szenderült édesanyja/feleségem oltalmában örök megnyugvásra lelt. De akkor úgy éreztem, nem tudom megszervezni a megemlékezést, és kissé elsietve vissza is küldtem a szerény céladományt Magyarországra. A gyászomban osztozó AHT-tagok nem hagytak magamra, biztatásukra, összefogva – lehetőségeink szerint – mégis megtartottuk a pusztatemplomunk ünnepét. Akik ott voltak, bizonyára magukban hordozzák a felemelő pillanatok emlékét. A járvány után sok minden mintha megváltozott volna, de éppen azért kellene még jobban a cselekedeteinkkel bizonyítani összetartozásunk fontosságát. A pusztatemplom ennek a jelképe is lehetne, megmaradt falaival és legendáival együtt. Összefoglaló krónikámmal ehhez kívánnék hozzájárulni, ha nyomára bukkannék a kéziratnak."* Telefonon sikerült elérnem Ricz Péter nyugalmazott régészt, főmuzeológust, a Bácsország egykori főszerkesztőjét, ő megerősítette: elvégezte Vajda János krónikajellegű szöveggyűjteményének korrektúráját. Szerinte van annak már egy évtizede is. A teljes anyagot átadta a szabadkai Grafoprodukt nyomdának. Emlékezete szerint Gönczöl Róbert tördelte be számítógépen. A hallottak valamelyest megnyugtattak Vajda Jánossal együtt engem is. Nem veszhet el nyomtalanul valakinek a sokéves munkája, gondolom. Emlékeztetőül: az AHT számos munkaakciója előzte meg a megemlékezéseket, tucatnyi könyv, monográfia jelent meg a kiadásában a mesetitkú pusztatemplom történetéről, legendáiról. A megalakulása óta eltelt negyed évszázad alatt folyamatosan gyarapodtak az ünnepi megemlékezések, az időszakonkénti szentmisék, ökumenikus szertartások, az esküvők, a hagyományápoló rendezvények, a rendhagyó történelemórák, a különböző zarándoklatok, családi kirándulások. A járvány miatti kényszerszünet után újra és újra benépesül a pusztatemplom és környéke. A viszszajárók igyekeznek ott folytatni programjaikat, ahol a világjárvány miatt kénytelenek voltak szüneteltetni. A tömeges érdeklődések, részvételek azontúl, hogy jelzésértékűek, kifejezik a többszörös kisebbségi létünkben megélt egymásra figyelésünk és törődésünk fokozott igényét. Leírtam néhányszor én is, de újra és újra hangsúlyoz-*

nunk kell: kiemelt jelentőségű műemlék az aracsi pusztatemplom, amely az összetartozásunk meghatározó jelképe. Az AHT is ezt igyekezett tudatosítani cselekedeteivel határon innen és túl. Az aracsi pusztatemplom nevének a köztudatba emelésével máig hatóan sokat tett az 1997-ben megalakult Aracs Társadalmi Szervezet. Már a rá következő évben Aracs-díjat alapított: Szervátiusz Tibor Magyar Életfa kisplasztikáját évente ketten érdemelték ki, azok, akik munkásságukkal a délvidéki magyarság nemzettudatát erősítették. 1998-ban az Aracs-díjak sora Kutas Ágnes budapesti szobrásznak a pusztatemplomot ábrázoló bronzérmével bővült, évente hárman vehették át a kitüntetést – köztük volt Vajda János is. 2002-ben pedig a szervezet megalapította az Aracs–Főnix-díjat (Kalmár Ferenc kisplasztikája), amellyel a délvidéki magyarság köszönetét fejezte ki a Kárpát-medence kiemelkedő személyiségeinek, többek között Wittner Máriának, Makovecz Imrének, Sára Sándornak. Az Aracs Társadalmi Szervezet hozta létre 2001-ben az Aracs folyóiratot, s működtette 2011-ig, amikor a civil szervezet támogatás hiányában megszűnt, de sokrétű tevékenységéből egyedül a délvidéki magyarság közéleti folyóiratát sikerült az utódjának, az Aracs Alapítványnak átadnia.

Ugyancsak elgondolkodtatóak Halmai Ágnesnek a nagybecskereki római katolikus egyházmegye honlapján olvasható *Egységben a teremtett világgal* című, a pusztatemplomunkhoz kötődő sorai. A Háló mozgalom XV. találkozójáról számol be. (A Katolikus Közösségek Hálózata, röviden: Háló; olyan magyar alapítású mozgalom, amely a római katolikus egyház tanítását vallva fő feladatának tekinti a Kárpát-medencei magyar anyanyelvű keresztény közösségek összefogását, támogatását és segítését – Wikipédia.) Mint írja, az idén július 15-én, a Nemzeti Együttműködési Alap támogatásával megtartott, *„gyalogos, bringás, traktoros zarándoklatra mintegy 90 résztvevő jelentkezett, Délvidék 12 helységéből és az anyaországból. A nagy érdeklődés még a törökbecsei szervezőcsapatot is meglepte, akiket Micsik Béla bogozónk vezetett.* (A Háló munkatársai az ún. bogozók. Ők országos és Kárpát-medencei szinten tartják a kapcsolatot egymással – a szerk. megj.) *A zarándokhely vonzereje, a zarándoklás lelki élménye és a történész érdekesnek ígérkező előadása vonzotta a közösségbe vágyó zarándokokat. A törökbecsei Szent Klára-plébánián gyülekeztünk, majd mindannyian a kijelölt parkolóig utaztunk, onnan pedig a gyalogosok a célig imádkozva, elmélkedve tették meg a mintegy öt kilométeres utat a rekkenő hőségben, felajánlva fáradalmaikat, a szülőföldön való megmaradásunkért és közösségeink gyarapodásáért. Akik nem tudtak gyalogolni, traktoros pótkocsikra szálltak. A bringások Beodráról egyenesen a pusztatemplomhoz érkeztek. A romtemplom hűs falainak árnyékában, rövid pihenés után hálaadó szentmisét celebrált dr. sc. Horváth László bácsföldvári plébános, ft. Vreckó Ferenc zentai plébános és ft. Halmai János törökbecsei atya részvételével. Érdekfeszítő szentbeszédében László atya éberségre, Krisztus követésére és imára buzdított, amely egyetlen megoldás lehet a mai modern világ kihívásaival szemben. A lelki töltekezés után jólesett a természetben elfogyasztott testi felfrissítés és agapé. A délutáni programban dr. Csömöre Zoltán történelemtanár és régész érdekes előadását hallhattuk az aracsi pusztatemplom történetéről. […] Hazafelé mindannyian traktoros pótkocsira ültünk. Szemünkkel sokáig fürkésztük a pusztatemplom termőföldek fölé tornyosuló romos falait, amelyek jövőre is visszavárnak."*

A Háló XV. zarándoklatán sokan családostul vettek részt. A család állt a budapesti nemzetközi demográfiai konferencia középpontjában is. (V. Budapesti Demográfiai Csúcs, Szépművészeti Múzeum, szeptember 14–16.)

Novák Katalin köztársasági elnök köszöntőbeszédéből idézek.

„Ötödik alkalommal lehetek az Önök meghívója és házigazdája. A kezdetekkor még családokért felelős államtitkárként, később miniszterként, most pedig köztársasági elnökként üdvözlöm Önöket a Budapesti Demográfiai Csúcson. Köszönöm a kárpátaljai református gyerekeknek és karvezetőjüknek, hogy elhoztak nekünk egy darabot abból a belső szabadságból, amivel élik az életüket az elkeserítő helyzet dacára. Ígérem, ígérjük nekik: nem hagyjuk sem a templomot, sem az iskolát! […] Szabadságharcos elődeink örökösei vagyunk. Az ő életükön keresztül megtanultuk: a magyarok nem ingyen kapják a szabadságot, újra és újra meg kell küzdenünk érte. Ma a családok szabadságharcát vívjuk. Az, aki

gyermeket vállalt, bármikor kész megharcolni azért, hogy a gyermeke békében és szabadságban élhessen. Az, aki gyermeket nevel, tudja, hogy a valódi szabadság csak jól meghatározott rendben létezik. Az, aki családban él, érti, hogy a biztonság záloga a szabadság. Háromszoros édesanya vagyok. 2004-ben, 2006-ban és 2008-ban születtem. Családellenes időket éltünk. Eltörölték az otthonteremtés támogatását, lerövidítették a gyermekkel otthon tölthető időszakot, nőttek a családok anyagi terhei. Megszűnt az alig megszokott biztonságérzet. Egyre kevesebben merték vállalni a házasság kötelékét, és történelmi mélypontra zuhant a gyermekvállalási kedv. Akár úgy is tűnhetett, hogy a magyar családok és így a magyar nemzet ügye elveszett. De a magyar családok nem hagyták magukat. Szabadságharcba kezdtek. Kiálltak a biztonságos jövőért. Civil mozgalmak indultak, családszervezetek alakultak. Életre hívták a Népesedési Kerekasztalt. Egy olyan országot harcoltak ki, ahol érték az emberi élet. Ahol a gyermekeiket felelősen nevelő édesanyákat és édesapákat tisztelet övezi. Ahol megbecsülés jár az időseknek. Ahol a fiatalok szabadon dönthetnek arról, hogyan szeretnének élni, és ha a családalapítás mellett határoznak, ehhez minden segítséget megkapnak. Egy olyan országot, ahol a gyermeket vállaló nem jár rosszabbul annál, aki lemond a saját családról. A családok szabadságharca nem volt hiábavaló. Családbarát fordulat történt Magyarországon, a házasságkötések száma tíz év alatt megduplázódott, az abortuszoké felére csökkent. Egyre kevesebb lett a válás, nálunk nőtt legjobban a gyermekvállalási kedv Európában, több lett a nagycsalád, és nőtt az életszínvonal.

A családok szabadságharca azonban nem ért véget. Ahogy a gyermeknevelésnél követik egymást a mérföldkövek, jelentkeznek az újabb kihívások, úgy készek a családok újra és újra megharcolni, ha veszélyben érzik a jövőt. A jövő pedig veszélyben van! A fejlett világba beköszöntött demográfiai tél most jégkorszakba fordul. S miközben kongatják a vészharangokat a klímaváltozás miatt, a világ valódi és visszafordíthatatlan megváltozására alig figyel valaki. Ha a gyermektelenség válik általánossá, ha továbbra is évről évre kevesebb gyermek születik majd, mint ahányan eltávoznak, szeretett és biztonságosnak hitt világunk szertefoszlik. Ha nincs gyermek, nincs jövő. A Földre is csak akkor van értelme vigyáznunk, ha vannak gyerekeink, unokáink, akiknek továbbadhatjuk. A demográfiai jégkorszak ráadásul egyre védtelenebbül ér bennünket. Életünk tartóoszlopai, keresztény kultúránk alapvetései recsegnek-ropognak, s ha nem vigyázunk kikezdhetetlennek hitt értékeinkre, önként feláldozzuk magunkat még azelőtt, hogy a beköszöntő jégkorszak áldozataivá válnánk. A szabadságharcos családok azonban nem hagyják magukat! Nem adják a templomot és nem adják az iskolát! Vissza fogják venni mindazt, ami a családoké. Visszaveszik az ünnepeket és a jelképeket, az ellopott szavakat, a családokat megillető tereket és helyeket, a korszellem által megcsúfolt jogelveket, igazságokat és kulturális értékeket. Egymás és a családok szövetségeseiként vagyunk ma együtt.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A bibliai tizenkettes szám a magyar szabadságharcok történetében is jelentős szerepet játszik. Külföldi vendégeinknek mondom, hogy 175 évvel ezelőtt, 1848-ban a forradalom és szabadságharc idején 12 pontot fogalmaztak meg hőseink. Ez a magyar szabadság vastörvénye. A magyar családok szabadságharcának is legalább tizenkét alapvetése van. Olyan követelések, melyek tartós megvalósulása a családpártiság alapja lehet.

Mit kívánnak tehát a magyar családok?

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

1. Kívánjuk a nevelés szabadságát! A gyerekek nevelése a szülők joga, felelőssége és kötelezettsége. Itt nincs helye semmiféle ideológiának.

2. Nem hagyjuk, hogy gyermekeinket megfosszák az önazonosságukból fakadó biztonságérzettől. Aki kislánynak született, nőhessen fel lányként, aki kisfiúnak, fiúként.

3. Családpárti döntéshozókat! Ne lázítsanak a családok ellen! A családpártiság legyen nemzeti minimum!

4. A magyar családok képviseletét itthon és külföldön! Magyarország ne adja hozzájárulását családellenes döntésekhez!

5. Biztonságot a családoknak! Az óvodáink, iskoláink, falvaink, városaink, országunk és határaink legyenek biztonságosak. Élhessünk továbbra úgy, hogy nem kell aggódnunk gyermekeinkért és idősödő szüleinkért!

Novák Katalin: Ma a családok szabadságharcát vívjuk

6. Megfelelő lehetőségeket a gyermekeseknek! Ne járjon rosszabbul az, aki gyermeket vállal annál, aki önként lemond erről! A gyermekvállalás ne válhasson szegénységi kockázattá!

7. Ne legyen anyagi akadálya a vágyott gyermekek megszületésének! Akkor és annyi gyermek születhessen egy családba, amikor és amennyit a szülők szeretnének!

8. Megbecsülést az időseknek! Szüleink és nagyszüleink megdolgoztak Magyarország gyarapodásáért. Ismerjük el családi és közösségi teljesítményüket! A generációk között ne az ellentéteket, hanem a szövetséget erősítsük!

9. Valódi választási szabadságot a nőknek! A munka miatt ne kelljen lemondani a gyermekről, sem a gyermek miatt a munkáról! Megfelelő megbecsülést a főállású édesanyáknak!

10. Védjük meg a saját otthon biztonságát! Segítsük a fiatalokat az otthonteremtésben!

11. Versenyképes köznevelést, szakképzést és felsőoktatást, korszerű egészségvédelmet! Álljunk ott azok mellett, akik az átlagnál nehezebb körülmények között élnek!

12. Figyelmet a határon túli magyar családoknak! Szülessen bárhol a gyermek, az anyaországban vagy a határainkon túl, ő lehessen magyar. Számunkra minden magyar gyermek ajándék! […]

Isten éltesse a családokat!”

Miközben Novák Katalin köztársasági elnök beszédét hallgattam, nem tudtam nem gondolni a szerbiai tavalyi népszámlálás megannyi kérdést maga után vonó, elsősorban a délvidéki magyarság sorsát befolyásoló adataira. Eszerint az országban 184 442 magyar él, a 2011-es összeíráskor még 253 899-en voltunk… A tíz év alatt 28 százalékkal lettünk kevesebben.

A budapesti nemzetközi demográfiai konferencián elhangzottak ránk, délvidéki magyarokra is vonatkoznak. Okuljunk belőlük.

A pusztatemplom falai között a valahányszor együtt elmondott Miatyánk és az elénekelt nemzeti imánk, Himnuszunk, fohászaink szóljanak családunk, nemzeti közösségünk szülőföldünkön való gyarapodásáért, megmaradásáért is. Amikor csak tehetjük, ismételjük el önmagunkban és alkalomadtán nyilvánosan is – szem előtt tartva a legutóbbi népszámlálás számunkra lesújtó adatait.

Mezey Katalin

Naplójegyzetek XXIII.

Mi az, hogy jóság?

– Ha manapság állítanák Jézust Pilátus elé, könnyen lehet, hogy a párbeszédjük így hangzana: „Arra születtem, s azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek a jóságról. Aki a jóságból való, hallgat szavamra.” Pilátus erre megkérdezi: „Mi a jóság?” – vetette fel a témát teológus barátunk.

– Jézus ma már nem az igazság tanúja lenne, hanem a jóságé? – kérdezte fiatal háziasszonyunk.

– Az igazságé is, persze. És a jóságé is. De ma már azt sem hinné el neki Pilátus, hogy jóság is van a világon. Egykor még csak az igazságot kérdőjelezte meg, ma már a jóságot is megkérdőjelezné.

– Ott talán még nem tartunk – mondta idős tanárnő vendégünk.

– Ha a kereszténységet megtagadjuk, akkor nincs alapja a jóságba vetett hitünknek sem. Ha nem hiszünk Istenben, akkor nem is bízunk benne. De akkor nem bízunk a szeretetben, azaz a jóságban sem. És akkor nincs miért bíznunk egymásban – érvelt teológusunk.

– Pedig az egész modern civilizáció és kultúra a bizalmon alapszik – vetette közbe egyetemista vendégünk.

– Mi köze a modern civilizációnak és kultúrának a bizalomhoz?

– Bemégy a boltba. Vásárolsz kenyeret, sajtot, gyümölcsöt. És bízol abban, hogy amit a pénzedért kapsz, az valóban kenyér, sajt vagy éppen gyümölcs lesz. De milyen alapon bízol ebben?

– Mert a bolt azért van, hogy ilyesmiket lehessen vásárolni benne – mondta a mérnök úr.

– De csak, ha az a bolt valóban bolt, és nem rablók tanyája. Bízol abban, sőt, törvényszerűnek tartod, hogy a pénzedért kiváló minőségű árut kapsz. Azaz hogy nem csapnak be. A kereszténység alapállása szerint ebben bízhatsz is.

– Ezt elvileg a törvény is biztosítja.

– A keresztény országok törvénye. De most, amikor a haladó világ megtagadja a kereszténységet, megtagadja ezt az elvet is. Már nem kötelező jót akarni a másik embernek. A haszon elve felülírja a jóakarat elvét – ecsetelte a teológus.

– Előfordul.

– Például, ugye, törvényes, ha a gyártók új termékeiket embereken próbálják ki. Nagy összegeket ajánlanak fel az emberkísérletek résztvevőinek. Ha valaki elcsábul, aláírja a szerződést, és aláveti magát a kísérletnek, ha bármi baja esik is, utólag nem reklamálhat. Sem ő, sem a családja.

– Aki ilyesmire rászánja magát, az meg is érdemli – legyintett a mérnök úr.

– Megérdemelné, ha minden, amit maga körül lát, a média, a divat, a reklám legfőbb jóként nem a pénzt állítaná. Aki nem gondolkodik elég kritikusan, vagy nem ismeri a krisztusi tanítást, elfogadja az élet lefontosabb tényezőjének a pénzt – lendült bele háziasszonyunk.

– Sajnos, a fiatalok és az iskolázatlan emberek között már túlnyomó többségben van ez a vélekedés. Igazodnak ahhoz, amit a tömegkommunikáció, a reklámok éjjel-nappal normaként hirdetnek.

– Az értelmiség ugyanígy gondolkodik. Hiszen ők találják ki a hülye divatokat, ők határozzák meg, hogy merre menjen a világ – mondta indulatosan háziasszonyunk.

– Pedig a tízparancsolat már ötezer éve a kereszténységgel azonos értékrendet tanított.

– Meg a természeti vallások is.

– Igen, mert ősi tapasztalat, hogy az eredményes emberi együttműködést az élet tisztelete, a közösségbe vetett bizalom, és nem a pénz, nem a hatalom hozza létre.

– De ha valahol egy kézbe kerül a hatalom, egy kézben gyűlnek össze az értékek, amelyeket akár pénznek is nevezhetünk, akkor a kiszolgáltatottakkal mindent meg lehet tenni. Ott a társa-

dalom működését pont erre alapozzák, mondhatni, a kiszolgáltatottság működteti a társadalmat. Ahogy a rabszolgaság idején, vagy például a 20. századi haláltáborokban.

– Azt mondod, hogy ha az ember eldobja magától a krisztusi tanítást, akkor visszatér a rabszolgasághoz?

– Pontosan. Ez akár ma is megfigyelhető. Hány olyan hírt hallunk, hogy elvetemült emberek a csicskájukká tesznek, megaláznak egy-egy alkoholistát, vagy magukhoz csábítanak és áruba bocsátanak fiatal lányokat, fiúkat – szólalt meg egyetemistánk.

– A jóság és a bizalom csak akkor működteti a világot, ha mindenki tiszteletben tartja őket. De ha a pénzt hajszolva, egymás iránti közönyben, szeretetlenül éljük az életünket, hamarosan mi sem fogjuk tudni, mi az, hogy jóság – összegezte teológus barátunk.

Látogatóban

A nyári hőségnapok egyikén, amikor csak a régi, vastag falú házakban vagy a léghűtött, modern otthonokban kellemes az élet, meglátogattam egyik nagy tudású, idős barátunkat. Látogatásomnak nem volt különösebb indoka, legfeljebb annyi, hogy egy pohár hideg limonádé vagy egy bögre jegeskávé mellett megkérdezzem tőle, hogy van, és min gondolkodik mostanában. Persze ha őszinte akarok lenni, sosem csak ennyi az ennyi: legtöbbször azért keresem fel őt, mert a vele való beszélgetések mindig emlékezetesek, még a fel sem tett kérdéseimre is választ kapok tőle. Nem gyónni megyek hozzá, gyakran előfordul, hogy én kérdezgetem őt, és nem ő engem. És úgy hallgatom a válaszait, ahogy a gyerekek szokták hallgatni nagyapjuk történeteit.

– Tudod-e, hogy miért vagyunk a világon? – kezdte a beszélgetést, amikor odaültem az íróasztala mellé.

Mindjárt maga meg is felelt a kérdésére:

– Azért, hogy felismerjük és meg tudjuk különböztetni a jót a rossztól. Hogy megtanuljunk választani a jó és a rossz között. Hogy mindig egyértelműen válasszuk és képviseljük a jót.

Várakozva néztem rá, és ő folytatta:

– A világmindenségben sok a feladat. Igazgatni kell a végtelent. Oda az Úristen nem küldhet könnyen megtévedő, megbízhatatlan lelkeket. Csak olyanokat, akik már kiálltak minden kísértést, és megtanulták legyőzni vagy legalábbis maguktól elhárítani a rosszat. Akiknek már csak egy szenvedélyük van, hogy egyesüljenek az Úr akaratával. Nem megpihenni megyünk a másvilágra, hanem hogy mindörökre együttműködjünk vele. Nem az Istennek van erre szüksége, hanem nekünk, akiket megtisztel ezzel a feladattal.

– Nekem mindig elszorítja a torkom az univerzum látványa. Csodálom az űrhajósokat, hogy fel mernek menni az űrbe. Erről az otthonos kis golyóbisról, ahol a földön tartja a gravitáció a két lábunkat, kirepülnek a súlytalanság jéghideg és kietlen világába – vallottam be kétségeimet.

– Ha már ezen a gyönyörű földgolyón sikerült elrontanunk mindent, ha tüzes pokollá, sugárpokollá, járványpokollá, romos pusztasággá vált a világ, mi magunk is kipusztulunk az összes rafinált szerkezetünkkel és fejlett civilizációnkkal együtt. A bolygó általunk okozott sebei pedig lassacskán begyógyulnak, helyreáll a növény- és állatvilág, majd újra kivirágzik a földi paradicsom. A pusztulás nem tud tovább terjedni innen, az élet pedig, mint már előttünk is annyiszor, végül itt is újra győzni fog. Újra elkezdődik majd a történet egy-egy megmaradt magocskának, túlélő egysejtűnek, rovarnak, rágcsálónak, az életet verejtékes munkával szolgáló emberpárnak köszönhetően, és újra kisarjad majd mindebből valamiféle kultúra és civilizáció. De a világmindenség, a galaktikák hideg, tiszta kristályrendszerét mindez nem érinti, eközben is ezredmásodpercnyi pontossággal tovább működik. Őrködnek fölötte az Urat szolgáló, fel nem lázadt angyalok és a kipróbált, a jóra elkötelezett emberi lelkek. Dicsőítik az Örökkévalót, Isten országát szolgálják.

– És ha elpusztul az emberiség, mi lesz a Gonosszal? Ő is elpusztul a bolygó sok milliárd lakójával együtt? – kérdeztem elgondolkodva.

Kérdéssel válaszolt:

– Vajon a hozzászegődött emberi gonosztevőkkel, a mindig a rosszat választókkal együtt elpusztítja-e önmagát is a Sátán? Vagy a teljes pusztulás láttán féktelen diadalérzettel átteszi működése színhelyét az univerzumba? Megpró-

bálja ott is kisiklatni az isteni teremtés rendjét? – dobta vissza nekem idős barátunk a labdát.

– Ha csak azért létezik, hogy próbára tegye az embereket, akkor az univerzumban nincs semmi keresnivalója – véltem.

- Lehet, hogy a földgolyó az a bizonyos pokol, ahol az Isten ellen fellázadt angyalok uralkodnak, és az elkárhozott lelkek szenvednek? Lehet, hogy egymással büntet bennünket az Isten? – kérdezte rejtélyesen mosolyogva a mesemondó.

– Lehetséges. Hiszen Dante is itt, a földön találta meg a poklot, a kárhozat helyét. El kellene újra olvasni az Isteni színjátékot – sóhajtottam. – Talán ezekre a kérdéseinkre is megadja a választ.

Hálaadó imádság a tiszta ágyneműért

Nagyanyám, néhai Somogyi Béláné Meer Aranka imakönyvében találtam egy négyrét összehajtogatott vonalas papírlapot, amelyet sűrűn beírt szálkás, régimódi betűivel. Jól ismerem ezeket a betűket, hiszen gyerekkoromban ezekkel írta fel nekem, hogy mit kell vásárolnom, amikor elküldött a boltba, ezekkel írta képeslapjait és leveleit, ha elutazott valahová, vagy ha mi utaztunk el nyaralni. De ezen a jól megőrzött, bár az elmúlt évtizedek során megsárgult papíron nem a szokásos, ceruzával írt sorok követték egymást, hanem tintával írt, vékony vonalú betűk sorakoztak. Már a címe is megrendített engem: „Hálaadó imádság a tisztán áthúzott ágyért”. Ó, ezt én is írhattam volna – jutott elsőre az eszembe, mert mindig nagy örömet okoz nekem is, amikor áthúzom friss ágyneművel a család ágyait, és az is, amikor először belefekszem a tiszta ágyba. Szinte lelkifurdalást éreztem, hogy ezt még sosem köszöntem meg a Jóistennek, legfeljebb, ha egy önkéntelen mosollyal, jóleső sóhajtással, elégedett gondolattal. Pedig tudom, hogy milyen nagy ajándéka az életnek: mintha létünk biztonságát, harmóniáját jelképezné. Lehet, hogy nem mindenkinek, de nekem mindenképp. Végigolvasva a legalább hatvan évvel ezelőtt írt imádságot, valamiféle boldogság fogott el, mint amikor ráébred az ember, hogy most bepótolt valamit, ami eddig hiányzott a mindennapjaiból. Bízom benne, hogy másoknak is örömet szerez majd nagyanyám imádsága, ezért megosztom kedves olvasóimmal ezt a rövid írásművet.

„Hálaadó imádság a tisztán áthúzott ágyért.

Édes Jézusom, Te itt éltél emberként a földön, te tudod, milyen nagy öröm tiszta ágyneművel áthúzott ágyban álomra hajtani a fejünket. Tudod, hogy milyen nagy öröm belemerülni a tisztaság illatába és úgy aludni el. Hálásan köszönöm Neked, és köszönöm a Mennyei Atyának, a Szentlélek Úristennek és szeretett Édesanyádnak is, hogy mint már életem során annyiszor, ma este is megérezhettem ezt az örömöt. Én tudom, Uram Jézus, hogy ez nem magától értetődő, hogy ez nem jár nekem! Hány ember vágyik erre a boldogságra, akiknek mégsem adatik meg. Mert nincs, aki biztosítsa fejük fölé a fedelet, a fedél alatt a megtartó szeretetet, a szeretettel együtt a saját ágy örömét, és a saját ágyon a tiszta, jó szagú ágyneműt. Mert nincs családjuk, nincs, aki a gondjukat viselné, vagy nincs, aki megtanította volna őket a saját gondjuk viselésére. Mert egyedül maradtak, mert szegények, mert elhagyatottak. Mert betegek, és nem tudják kimosni az ágyneműjüket, nem tudják áthúzni az ágyukat. Vagy mert háború van körülöttük, és az otthonukat el kellett hagyniuk, vagy elpusztult az otthonuk. Édes Jézusom, Te tudod, hogy milyen, ha az embernek nincs otthona, Te panaszoltad, hogy: »A rókának odúja van, az ég madarának fészke, de az Emberfiának nincs hová lehajtsa fejét« (Mt 8, 20). Fogadd tiszta szívből jövő köszönetemet és örök hálámat azért, hogy megkíméltél engem az otthontalanságtól. Könnyek között köszönöm irántam való jóságodat, és kérem, hogy ne hagyj el, ne felejts el sem engemet, sem szeretteimet, sem a hazámat. Ne hagyj minket elsüllyedni az emberi nyomorúság óceánjában! Bár érdemeink nem indokolják, de a jóságod és testvéri szíved megérti nagy kérésünket. Kérünk, légy oltalmunk és védelmünk, és mentsd meg Hozzád hűséges népedet a megpróbáltatásoktól. Ámen.”

Gutai István

Kis költségvetésű történetek

Sokáig törtem a fejem a Gyönyörű a szibériai erdő megjelenése előtt, mit válaszolhatnék a kiadó vezetőjének kérdésére, amely így hangzott: „Miért érdekel téged ennyire a történelem?”

(A vallomások, szociográfiák között második világháborús hadifoglyok, ötvenhatosok visszaemlékezéseit tartalmazza a kötet.)

„Mert érdekes – próbáltam kivágni magam. – De nem a színes, szélesvásznú szuperprodukció érdekel – tettem hozzá szinte mentegetőzve –, hanem az emberek magántörténelme.”

Felnőttkoromban tudatosult bennem, hogy szülőfalumban is élnek Bácskából 1944 őszén a partizánok bosszúja elől hozzánk menekült magyar és német családok.

Leírtam történetüket, majd más, azonos sorsú családokét is. (Földönfutók, hontalanok…)

Történész-néprajzkutató társammal többször ellátogattunk a temesközi Végvárra, hogy megkeressük a XVIII–XIX. században a Sárközből oda vándorolt családok leszármazottait, és nyomon kövessük az élő rokoni kapcsolatokat. Egyszer megtaláltam anyai dédszüleim adatait a temesvári levéltár jégverem-hőmérsékletű és -csöndességű kutatótermében. Ők Makóról kerültek oda. Fülöp András és Vas Lídia néhány év múlva Végváron eladták mindenüket, és Sárpilisre költöztek. A Posta utcában vettek egy kis házat. „Alig rakodtak el, a nagypapa átment a szomszédba – mesélte édesanyám sok évtizeddel később balladás történetüket. – Esteledett. Egyszer csak két álarcos fegyveres jött a kert felől. Beléptek a konyhába, egyikük Vas nagymama hasához nyomta a puskáját: Adja oda a pénzt, különben agyonlövi, meg azt is, aki a hasában van! Oda kellett adni a pénzt. Odalett a vagyonuk.”

A Tolnamegyei Közlöny is beszámolt a rablásról: „...a két kellemetlen látogató össze-vissza verte” a gyereket váró asszonyt.

A bűncselekmény után két héttel megszületett nagyanyám. A tetteseket nem találták meg. (Bánátból bánatba)

Pár év múlva megszólaltattam a kuláküldözés túlélőit, így én is tanúja lettem a parasztság fölmorzsolásának, és azt is leírtam, miért lett a földosztás után gazdává vált napszámos öregapám újra agrárproletár. (Kocsikerék a nyakcsigolyán)

Az Ahol a Csillag megáll című kötetben is – ha a filmiparból vettem az imént néhány fogalmat – kis költségvetésű történeteket gyűjtöttem össze.

A szovjet haláltáborból szabadult, köztiszteletnek „örvendő” gazda (a kor hivatalos megnevezése szerint: kulák) letartóztatását – a világ csúfjára? a proletárhatalom szégyenére? – nem vállalja a rendőr, ezért az elítélt hatósági kíséret nélkül ballag a főutcán leülni börtönbüntetését.

A közeli faluból is oda viszik az újszülöttet, bemutatni a rab nagymamának.

1912-ben három parasztfiú (akár a népmesében) elmegy Amerikába szerencsét próbálni. Ohio állam egyik vasgyárában aztán átrétegződnek: vasmunkások lesznek. Egyikük kétkezi munkájával, „orcája verítékével” keresett és élire rakott dollárjaival és megbetegedett feleségével hazatér. Dolgozni kezd, de a munkáshatalom idején nem a népmesék igazságtétele teljesedik be rajta.

Az egyik jugoszláv haláltáborból (megint egy haláltábor!) kisgyerek korában édesanyjával és nagynénjével megszöktetett szentfülöpi születésű német férfinak azt mondta a fia, miután megismerte édesapja szenvedéstörténetét: „Ha elmeséled, ami veletek történt, amit átéltetek és szenvedtetek, amit veletek megcsináltak, azt máma ember nem hiszi el.”

Az édesapa elmesélte. Ön, Remélt Olvasó vajon elhiszi?

„Nálunk a be- és kitelepítés együtt, párhuzamosa futott” – mondja a kötet másik emlékezője.

A FŰSZÉRT (Fűszerértékesítő Vállalat) rakodójának és két gépkocsivezetőjének utolsó, budapesti fuvarja 1956. november 3-ra esett. Nemsokára a kelet felé vonagló marhavagonban, ugyanazon a síneken, mint a Gulag valamelyik lágerébe hurcolt elődeiket, az ungvári börtönbe szállították őket.

Miért tartotta a summa cum laude („a legnagyobb dicsérettel") diplomázó orvosnőt egyetemi társa cselédnek?

A könyvben a Sztrikovits János atyával Bezdánban folytatott (talán utolsó?) beszélgetés is olvasható.

„A múltat végképp eltörölni…" korszerű feldolgozásban és összehangzó kórusok előadásában, új karmesterek dirigálásával újra zeng.

Veszélyben vannak történeteink.

Csöndélet

Mutz János (1933–2007)

A második világháború idején voltam gyerek. Aztán jött az úgynevezett elszabadulás, ami a mi számunkra megszállás volt. Átéltük a hatalmas inflációt; az újjáépítés idején váltam felnőtté. Majd Rákosi szigorú terrorja következett, közben 1953-ban behívtak katonának. '56 januárjában helyezkedtem el kocsikísérőnek a Tolna Megyei Fűszért paksi fiókjánál.

Ott ért október 23-a. Aznap Dunaföldváron dolgoztunk, mindenfelé szólt a rádió az ablakokban. Kiderült, forradalom van Magyarországon. Másnap megkaptuk az utasítást: indíts Pestre teli kocsi élelemmel! Két gépkocsivezető ült az autóban, hátha lelövik az egyiket. Számítottunk erre. Az élelmet a tudományegyetemre kellett szállítanunk, visszafelé pedig Budafokról élesztőt, Ercsiből kristálycukrot hoztunk. Egy-két napot itthon dolgoztunk, aztán ismét mentünk föl. Utolsó fuvarunk november 3-ra esett. Feladatunkat azonban már nem tudtuk végrehajtani. Az egyetem ugyanis nem fogadta az árut. Valamelyik felkelőbrigáddal kimentünk Pesterzsébetre, ott átvették a rakományt. Amikor visszatértünk a belvárosba, azt mondja az egyik felkelő: „Uraim, nem tudnak már hazamenni." (Nem emlékszem pontosan, este 7 vagy 8 órától volt érvényes a kijárási tilalom.) Bekísért bennünket a Kilián-laktanyába, ahol őrséget állítottak a kocsink mellé, nekünk pedig vacsorát és sört adtak. Azt mondták, aludjunk nyugodtan, reggel jelentkezünk egy főhadnagynál, aki kikísér bennünket, és mehetünk utunkra.

Az ember, ha idegen helyen van, nem alszik jól. Valamikor hajnal felé ki kellett mennem. Elvégeztem a dolgomat, közben ugyan hallottam a lövöldözést, de azt már megszoktuk. Visszafelé tartottam, amikor sorozat érte az ablakot. Laposkúszásban jutottam az elhelyezési körletbe. „Gyerekek, valami zűr van" – mondtam a többieknek; nyolcan vagy tízen voltunk a szobában. Bekapcsoltuk a néprádiót, és Nagy Imrét halljuk: Ma hajnalban Budapest területét megtámadták a szovjet csapatok, nyilván azzal a céllal, hogy szabadságharcunknak véget vessenek. (Azóta tudvalevő, hogy november 4-én hajnalban mi történt Pesten.)

Nagyon megijedtünk. A katonákat azonnal riadóztatták. Egyik részük ingben-gatyában foglalta el a tüzelőállást, amíg a másik részük fölöltözött. Ebből is láthattuk, hogy nagy baj van. Az egész napot a harmadik emeleten töltöttük. Az ablaknál nem volt tanácsos fölállni. Lőtték a laktanyát is, onnan pedig viszonozták a tüzet. Az volt a szerencse, hogy mi a Baross utcai oldalon voltunk, a kórház felől. Abban bizakodtunk, hogy azt kevésbé lövik, mert orosz sebesültek is voltak benne.

Délután az alagsort elfoglalták az oroszok. Ezt tudatosan csinálhatták a mieink, mert egyszer csak kivonultak. Erre indítottak támadást a ruszkik, behatoltak az udvarra, és jöttek volna fel az emeletre, de a magyarok megszórták őket kézigránátokkal. Nagyon csúnya látvány volt: orosz katona vagy nem orosz… azt is anya szülte. Rengeteg halott lett. Az oroszok visszavonultak, mi, civilek pedig remegtünk.

Amikor elcsitult a csatazaj, megjelent egy társaság, felkelőknek mondták magukat. Nők, férfiak, egyenruhában, civilben.

– Na, mi van? – kérdezte az egyik. – Ti itt szép nyugodtan dekkoltok?

– Dehogy vagyunk nyugodtak!

Hoztak egy csomó fegyvert, és osztogatták: „Aki nem velünk, az ellenünk! Tessék, tessék…"

Én is kaptam feladatot: egy golyószóróssal kerültem párba, a lépcsőházat kellett védeni. „Ide nem jön föl a ruszki!"

Két szerencsétlen orosz katona bebújt a szemközti kapuban álló régi, púpos hátú Skoda alá, de onnan már nem jött ki. A társam ugyanis jól odapörkölt, az autó egy pillanat múlva már égett.

Gondolkodtam: Itt vagyok idegenben. Nem ismerek senkit. Mi lesz ebből? Hova legyek? Innen valahogy szabadulni kéne!

Mondom a golyószórósnak:

– Hagyjuk itt ezt. Tűnjünk a fenébe! Nem akarok én hősi halott lenni! Haza szeretnék kerülni.

Az fölkapta a géppisztolyt, és rám fogta:

– Te ezt így gondolod?!

– Jó, jó, koma. Maradjál már! (Lehet, hogy nem ezt mondtam, de ez volt a lényege.)

Egy óvatlan pillanatban aztán én fogtam rá a géppisztolyt:

– Ezt abbahagyod, koma! – megrúgtam a golyószórót, az kiesett az udvarra. Volt ott egy vasajtós padlásföljáró, vagy mi. – Koma, ide bemész! És itt maradsz, én meg eltűnök.

Másnap reggel körútra indultam. Láttam, hogy az autónkat szétlőtték. A kapu alatt találtam egy benzines Csepelt. Beültem. Megnyomtam az önindítót, működött. „Jól van", gondoltam. „Vissza a gépkocsivezetőkért!" Akkor semmilyen harc nem volt. Elhatároztuk, hogy lelépünk. Fölfegyverkeztünk: géppisztoly, pisztoly, kézigránátok. Megtárgyaltuk: mi senkit nem bántunk, senkire se lövünk, de ha valaki utunkat állja, arra zokszó nélkül tüzet nyitunk.

Beül a két gépkocsivezető, indítják a motort. Előtte megnézték, üzemanyag volt bőven. Elindultunk. Ponyvás volt a kocsi, a platóra nem nézett föl senki. Kinyitottam a nagy tölgyfakaput. Ahogy széttártam, jobbról géppuskatüzet kaptunk. A kaput a tetejétől a földig „levarrta". Csak úgy pattogtak a faszilánkok! Ha akkor tüzel ránk a támadó, amikor már kidugja az autó az orrát, akkor nekünk végünk. Kiugráltunk, és beszaladtunk a pincébe. „Be van fejezve az akció! Nem megyünk sehova."

Nemsokára valamilyen tüzérségi lövedékből szilánkok vágódtak az autóhoz, égett és durrogott, csak később robbant. Akkor tudtuk meg, benzineshordók voltak a platón.

A pincében idősebbek, főleg környékbeliek tartózkodtak, asszonyok is pici babával. Semmi jóra nem lehetett számítani. Ott kétféle ember volt: aki félt, meg aki nagyon félt. Élelmünk volt, hiszen a sok teherautó hozott valamit, meg aztán ott volt a raktár is.

Egyszer észrevettük, hogy az oroszok elfoglalják a laktanyát. Volt köztünk egy oroszul nagyon jól beszélő civil ruszin gyerek, és egy nő, aki ápolónőnek mondta magát. Az volt-e, most már mindegy. Egy lepedőt széttéptek, rákötözték valamilyen póznára, azt nyújtották ki. A ruszin gyerek fölkiabált, senki nem szólt vissza. A nő megindult. Amint fölért, azonnal fejlövést kapott. Hiába volt a fehér zászló! Bukfencezett szegény visszafelé a lépcsőn. Ez megfélemlítés lehetett.

Kétaknás volt a pince. Mondom a gyerekeknek, az enyimeknek: „Menjünk a belsőbe!" Úgy ítéltem meg, hogy az az orosz katona, amelyik először lejön, előbb pár kézigránátot bedobál. Aki akkor élve marad, jó, aki nem…

A katona nem dobott le kézigránátot. Dobtáras géppisztolya kibiztosítva és a ravaszon a keze. Társa zseblámpával világított. Végigvizsgáltak mindent, nem lett semmi zűr, nem bántottak senkit. Fölkísértek bennünket egy hatalmas terembe. (Ez ravaszság volt a részükről, mert arra az oldalra állítottak mindenkit, ahonnan a támadást kapták.)

Nem lőttek. A kitört ablakokon át látni lehetett a tetőn mászkáló fölkelőket. Ők se lőttek. Túszok lettünk. Kis idő múlva visszakísértek mindnyájunkat a pincébe. Azért mutatták meg foglyaikat az oroszok, hogy ne lőjenek a fölkelők, mert ha lőnek, az övéiket lövik.

A Corvin köz nem volt messze, ott rettenetesen szóltak a gépfegyverek. A VIII. kerületi tanács körül is. (Ungváron találkoztam a tanácsházán harcoló egyik kiskatonával.)

Egyszer végre engem is fölvittek kihallgatásra. A kihallgatást én kezdeményeztem; tudják meg, milyen okból vagyunk itt, és engedjenek haza. Fönt fekete ruhás KGB-sek fogadtak; tudtam, hogy nem sokra megyünk. Nehezen beszéltem németül, ők nem tudtak magyarul, nagy sokára került magyar tolmács, végül visszavittek a pincébe.

14-én éjszaka ébresztő! Kihajtottak bennünket az Üllői útra, ott egy T–34-es, egy páncélozott jármű, egy T–34-es… sorakoztak egymás után. Az idősebbeket nem vitték el, a gyerekes anyákat se. A fiatalokat – mindegy volt, hogy férfi

vagy nő – igen. A férjet elválasztották a feleségétől. Azt magyarázták, hogy egy tisztább, sokkal egészségesebb helyre megyünk, jobb körülmények között fogunk élni.

„Engedjenek haza, annál jobb körülmény nem kell!”

„Még nem lehet, mert így meg úgy meg amúgy…”

Üllő és Vecsés közé vittek bennünket. Lehetetlen volt szökni. Minden páncélozott járművön négy-négy őr, a fülketetőn géppuska, mögöttük a T–34-es. Berakták a csoportot a vagonokba, és indíts! Ki tudja, hogyan kerülünk haza? Eszünkbe jutottak a hadifoglyok és az elhurcoltak. Tudtuk, minket is kényszermunkára visznek.

Kivilágosodott. Egyik cimborámnál maradt egy spirálfüzet. (A vagonban még együtt voltunk mind a hárman, kint már nem.) „Gyerekek! – mondtam nekik. – Írjon mindegyikőtök pár sort, és a nagyobb állomásokon kidobjuk a levelet!” Egy üres papírért viszont nem hajol le senki. A levelekre papírtízest, papírhúszast kötöttünk. Azért le fog hajolni valaki. Később már százforintost kötöttünk rájuk. Ötvenhatban nagy pénz volt száz forint! Napi keresetem akkoriban 50-60 forint körül mozgott. Nálam volt a fizetésem, 1800 forint. Zánonyig majdnem mind elszórtam. Ott egyik társam kidobta a 25-ös AKÖV-autóstérképét. Arra is írtunk néhány sort. És az hazaért!

Ungváron a börtönben hat-nyolc-tizennégy-tizenhat embert helyeztek el egy-egy zárkában. Az orosz még a halálos ellenségét is megkínálja dohánnyal. Mi ott annyi mahorkát kaptunk, annyit szíhattam volna, amennyi belefért, de én nem dohányoztam. Az élelem viszont nagyon rossz volt. Uborkaleves, káposztaleves meg kecsketúró, meg mit tudom én, mi… tengeri hal, ami nem volt megpucolva. Nem bírtam megenni. Reggelire egy kanál túró, két kockacukor; a 30 deka kenyérben benne volt az árpatoklász.

Jóravaló emberek mindenhol, még a börtönben is vannak. Ilyen volt az a magyar nő is, aki az orvossal járt. Pesten éltek a rokonai. Minden alkalommal beledugott valakinek a zsebébe egy marék kockacukrot vagy kenyeret, adott zsömlyét is. Egybemosódtak a napok; nem tudtuk, hétfő van-e, vagy kedd, hétköznap vagy vasárnap. Ez az asszony becsempészett egy kis fenyőgallyat, így ünnepelhettük meg a karácsonyt.

Egyszer a kárpátaljai magyar őrünk fölébresztett bennünket: gyorsan írjuk össze, ki hova valósi, mert transzport indul haza. Az asszonyokat, lányokat elengedik, ők majd eljuttatják a megadott címre az üzeneteket.

A zárkában éjszaka is égett a villany, és a kapcsoló kívül volt. A hajólámpákból kicsavartuk az égőket. „Sötétben akarunk aludni!” Akár tetszik az orosznak, akár nem. Elfásult már akkor az ember, nem érdekelte semmi. Lesz, ami lesz.

Bejön az egyik felügyelő reggel, mert éccaka nem mert. Kegyetlenül lármázni kezd, mindenféle mocskosnak lehord minket. Megszólal erre egy jugoszláviai magyar: „Te csirkefogó ruszki! – Az rögtön tudott magyarul. – Méghozzá magyar vagy?! Menj ki, mert széttépünk!”

Később börtönmorzéval megszerveztük az éhségsztrájkot. A sztrájk reggelén a börtönmunkások kinyitották az ajtókat, megnézték, hányan vagyunk, és kapta mindenki a maga részét. Nem akartuk elfogadni, de az őr ordított. Jól van, úgyse esszük meg. Nem is ette meg senki. Ott olyan összetartás volt; próbált volna valaki csak egyetlen kockacukrot is bekapni! Rápakoltuk a reggelit a hokedlira. Amikor jöttek a szemétért, kitettük. Végignéztem a folyósón: minden ajtó mellett kint volt a hokedlin az ennivaló. Ez felbőszítette az oroszokat. Őrvelük *így is* szembeszállni! Ki látott már olyat? Este jöttek a tisztek. A börtönparancsnok (valamilyen ezredes) mondta a magáét: szovjet katonai becsületszavát adja, hogy ekkor és ekkor ki fog ürülni az ungvári börtön. „Én tudom, mit ér a szovjet tiszti becsületszó – vágott közbe az a kiskatona, akiről már beszéltem. – A VIII. kerületi tanács épületében úgy be voltunk fészkelve, hogy a büdös életben se tudtatok volna kifüstölni minket!” (Az oroszok parlamentereket küldtek hozzájuk: ha leteszik a fegyvert, szabadon elvonulhatnak. A magyarok ezt elhitték, és a legközelebbi utcasarkon T–34-esek vették körül őket. Ungváron kötöttek ki.)

Az orosz tisztet majd megette a fene. Hogy mer ilyet mondani neki ez a magyar, elvégre ő a Szovjetunió hőse, vagy mi! „Ne ugráljon, nekem nincs vesztenivalóm” – vágta a képébe a magyar fölkelő.

Az éhségsztrájk után nagy engedményeket tettek rabtartóink. Minden héten kétszer elmehettünk moziba is. Olyan klassz magyar filmeket vetítettek, hogy kalap le!

Újra elvittek kihallgatásra. Akkor is az a kedves hölgy volt a tolmács, aki az orvost kísérte. Egy sárga papírlapra írt a kihallgató tiszt. A tollat úgy mártogatta a tintába, mint én 1939-ben, amikor első elemibe jártam! Nekem már ’56-ban volt örökíróm, emiatt kultúrbanditának mondtak az oroszok. A kihallgató bejelentette, hogy nemsokára elindul az utolsó szállítmány is haza. Igaza lett.

Magyar idő szerint hajnali négykor ébresztő, aztán összegyűltünk az udvaron. Indulás előtt eligazítást tartottak. Megígérték: „Ha valaki szökni próbál, az őrök használni fogják a fegyverüket!”

„Nem szökünk, ha Magyarország felé visznek bennünket – kiáltotta közbe valamelyik magyar. – Ha nem, akkor balhé lesz!” Megéljeneztük, megtapsoltuk. Velünk azt nem csinálhatják meg, amit a hadifoglyokkal. Inkább meghalunk, de meghal néhány őr is! Elszántak voltunk.

Amikor odaértünk a magyar határra, már szépen világosodott. Láttuk a magyar őrbódét, a kitűzött magyar zászlót, a drótkerítést. Onnan jött a magyar tiszt, innen ment az orosz; találkoztak, átjöttünk, egyszer csak azt vettük észre, hogy Szolnokon vagyunk.

Már Ungváron tudtuk, hogy Kádár került hatalomra. (Az ottani magyarok, akik civil munkán dolgoztak a börtönben, mindig hozták a híreket.) Ez azt jelentette, baj van. Kőbányán mindenkit kihallgattak. Legjobban azt firtatták, ki hány ruszkit lőtt agyon. „Egyet se.” Mindenki ezt válaszolta. Jóindulattal ott is lehetett találkozni. Egyszer valami jogászféle hallgatott ki. Elmondtam, amire kíváncsi volt, aztán kiment az irodából. Elvolt vagy negyedóráig. Addig elolvastam, amit leírt. Az ungvári sárga pergamen ott volt az asztalán!

– Szeretném megtudni, mikor mehetek haza – kérdeztem tőle, amikor visszajött.

– Nézze! Ha mind igaz, amit elmondott, akkor hamarosan. Ez – mutatott a vallomásomra – elkerül Paksra a rendőrkapitányságra és a munkahelyére. Az ő igazolásaik hiányoznak még a maga szabadulásához.

Voltak, akiket kegyetlenül megvertek Kőbányán. „Piszkos, rohadt ellenforradalmár!” – ez volt a megszólítás, aztán kezdődött a „testnevelés”. Én is kaptam. Állítom, ott durvábbak voltak a pribékek, mint az oroszok Ungváron.

Egyszer (már vacsora, takarodó után voltunk), nyílik a zárkaajtó, és név szerint szólítják a rabokat.

– Jöjjenek! Szedjék össze a holmijukat! Szabadulnak.

Az én nevemet nem mondták.

Egy órára egyedül maradtam a zárkában, végül én is kikerültem paksi társaimmal együtt. Kihirdették: akinek nincs hová mennie, az éccakát még bent töltheti, és reggel kapja meg az útiköltségét. Cellája már nem lesz bezárva, a folyosón szabadon mozoghat.

Nem maradt benn senki.

Azt is elmondták, mikor lép életbe a kijárási tilalom. A pályaudvarokon lehetett tartózkodni. Amikor fölszálltunk Kőbányán a villamosra, azt monda a kalauz: „Önök nem fizetnek.”

Beértünk. Elhatároztuk, hogy iszunk valamit. A vendéglőben se fogadtak el tőlünk egy fillért se, pedig valami egyszerűt ettünk is. Látszott rajtunk, honnan jövünk. A Déli pályaudvaron aludtunk. A pufajkások többször igazoltattak bennünket.

Édesanyám meg a főnököm elmentek különböző követségekre, amíg én „távol” voltam. Még az indiaira is. Ott megerősítették: igen, vittek el az oroszok embereket. Ezt a szovjet nagykövetségen természetesen tagadták. Akkor édesanyám megkérdezte:

– Nagykövet úr! Legyen szíves megmondani – mintha nem tudta volna –, melyik a magyar–szovjet határállomás?

– Záhony.

Akkor a főnököm elővette az autóstérképet:

– Ezt onnan küldték vissza. Ott dobhatták ki a vagonból.

Erre a nagykövet már nem tudott mit mondani.

– Igazuk van – szólalt meg aztán –, de mindet hazahozzák. Ha nincs semmi bűnük, hazamehetnek.

Végül hazakerültünk. „Merre voltatok, hol jártatok?” – kérdezgették itthon. Elmondtuk, és szidtuk az ávósokat. Egyszer a főnökünk lepisszentett bennünket: „Csönd! Egy szót se többet!” Majd lehalkította a hangját, és a szomszéd iroda felé mutatott: „Pufajkások vannak itt.”

A kiegészítő parancsnokságon rá volt nyomtatva a kartonomra: NYUGATRA TÁVOZOTT. A főhadnagy ordítani kezdett, amikor meglátott, mint a fába szorult féreg. Nem akarta elhinni, hogy én állok előtte. Megmutattam neki a papírjaimat. „Erről egy szót se beszél sehol! Csönd lesz! Világos?!”

Jelentkezni kellett a rendőrségen is. Ott üdvözlésképpen kaptam két marha nagy pofont. Ezután borbélyhoz mentem. Farkasdi Feri bácsi nullásgéppel megnyírt, megborotvált, úgy indultam haza. Otthon már tudták, hogy jövök, mert a hír hazaszakadt.

Elkezdődött a csöndélet. Hatra jártam dolgozni, de minden reggel jelentkeznem kellett a rendőrségen. Ez a munka rovására ment, mert a kocsink nem indulhatott el időben. Amikor ez megszűnt, akkor is át-átjött valamelyik rendőr, és kikérdezte a főnököt, van-e valami baj velem.

Ötvennyolc február 8-án, az esküvőm napján beállít hozzánk két civil ruhás, engem keresnek. Szerencsére a násznép még nem volt ott. Figyelmeztettek: „Elfelejtett valamit. Ma is kellett volna jelentkezni. Most szépen bejön velünk!" Az volt a céljuk, hogy jól rám ijesszenek, jól bezabáljanak, és teleigyák magukat. Ez megtörtént. Vittek ráadásnak egy csomó sült tyúkot; de ez a látogatás elég volt arra a napra.

Voltak olyan évek, amikor '56 szóba se került. Munkahelyeimen azért eszembe juttatták. Többször váltottam ugyanis munkahelyet. A MIL-lapot mindig kézhez kaptam, azon nem volt semmi *olyan* bejegyzés. Mindig a háttérből figyeltek. Amíg segédmunkás voltam, nem szóltak. Amikor traktoros iskolára mentem volna, rögtön jelentkezett a párttitkár: „Hogy képzeled? Te '56-os vagy!" Apámnak is odavágták a téeszszervezéskor: „Írja alá, mert tudjuk, hogy a fia '56-os! Még lehet vele valami, ha maga nem vigyáz!"

A betonüzemben nagyon nehéz fizikai munkát végeztem. Elmentem a DÉDÁSZ-hoz, annak rendje és módja szerint segédmunkásnak. Ott se szólt senki. Egészen addig, amíg szakmunkásvizsgára nem jelentkeztem. Akkor azonnal hívatott a párttitkár, de már nem tudott akadályt gördíteni az utamba. Addigra már elaludt egy kicsit *a dolog.* De sohasem kaptam annyi jutalmat, mint a másik. Az órabérem is kevesebb volt. Mindig egy kicsit a minimum fölött.

(In: Gyönyörű a szibériai erdő)

A kirakatban középen a kisgyőri Szent Korona-kilátó hat fazekasmester megjelenítésében – balról Józsa Judit Erdély és jobbról Magyarország – Anyaország című kerámiaszobra

P. Maklári Éva

Csata előtt, csata után

Petőfi Sándor emlékére

Ott, a hídon állva, a távolból
jelentett még valamit a róna?
Hisz elveszett rég a fűzfasíp,
elhalkult az altató nóta,

elszálltak a korai álmok:
„Tavasz, költészet, szerelem!”
Patás lovak dübörögtek feléd.
Nem imádkoztál. Néztél csendesen.

A hídon állva a csata vonzott,
civil ruhád nem rejtett fegyvert,
kezedből a lant kihullni készült.
Osztrák és orosz ellened nyergelt.

A múlt dicsőségét élted át,
nemzetünk fényes ragyogását,
csak akkor hulltak a könnyeid,
ha rabságunk koszorúját

érezted hazánk homlokán,
s a reményvesztett belenyugvást,
a gazemberek lelkes menetét,
a gyávák sunyító hallgatását.

Eszmélésed első perceitől
a szabadság volt számodra Isten,
a szolgasors sírba döngölését
– tudtad – nem adják sehol ingyen,

kard kell a kézbe, szívbe akarat,
a bátorság erő, a gyávaság lakat.
Tudtad – neved, arcod mögé
a jövő emel majd csillagból falat.

Bíztál az utókor szilárd hitében:
újraszületnek a nem csüggedők,
fegyverropogás közt a szabadságot
és a békét ölelő hű szeretők.

Még talpon állunk, még hisszük,
hogy nem elátkozott országunk.
Soha nem talált sírodnál állva
a szabad jövőnkért imádkozunk.

Makkai Béla

1848 üzen

A történelem egyetlen „világforradalma” 1848 tavaszán söpört végig a Szent Szövetség által konzervált Európán. Moldovától Portugáliáig, Szicíliától a „világ műhelyének” nevezett Angliáig. E szokatlan egyidejűség magyarázata a sokéves szárazság s a burgonyavész okozta éhínség, a kapitalista viszonyok terjedését kísérő pénzügyi csődök, a vasútépítési panamák, a fokozódó kizsákmányolás.

S az erjesztő koreszmék: a *liberalizmus*, mely a születési előjogok világát a *szabadság* és *egyenlőség* önmagában is ellentmondásos új rendjére próbálta cserélni. A feltörekvő polgárság – a radikális jelszavaival mozgósított tömegek által – nem pusztán a kiváltságosok ellen lázadt, élükön az „Isten kegyelméből” uralkodó királlyal. De magát a Teremtőt kívánta letaszítani égi trónusáról, hogy az enciklopédikus tudástól részegülten saját maga tolakodjon a helyére (a bálvány Mammont imádva)!

Az össznépi elégedetlenség elharapózását Nyugaton már a *szocializmus* tanai is szították. Marx és Engels 1848 februárjában közzétett *Kommunista kiáltvány*a világméretű osztályharccal remélt földi paradicsomot teremteni...

Régiónkban a „felforgató eszmék” közül leginkább a *nacionalizmus*nak volt feszítőereje. Az Orosz, az Oszmán és a Habsburg Birodalom igáját nyögő kis népek számára a nyelv, a kultúra és a dicső nemzeti múlt közössége s az önállósulási vágy lesz a változások motorja. A reakciós hatalmi rendtől való szabaduláshoz azonban áldozatkész tömegek kellettek!

Ám a még gyenge polgárság nem tudta hadrendbe szervezni a teljes társadalmat. A reformellenes Don Carlos iskolázatlan baszk és navarrai parasztok élén tört a spanyol trónra, a lengyel nemesség 1846-os felkelését Metternich rendszere a kelet-galíciai ukrán jobbágyokat felhasználva fojtotta vérbe. Még a lombard földműves is a rendcsináló Radetzky tábornokot éltette, ahelyett, hogy osztozott volna Mazzini, Garibaldi és Verdi egyesült hazát ígérő álmaiban. A francia forradalom drámai végkifejletében pedig a paraszti többség részvétlenül nézte végig, miként mészárolja le Cavaignac tábornok a nincstelen munkás felkelőket. S nem tudott összefogni a Német Szövetség csaknem negyven apró államocskába széttagolt nagy népe sem.

Egyedüli kivétel tehát a magyar ’48! A maradiság, Bécs központosító politikája s az irányt tévesztő nemzetiségi mozgalmak elleni küzdelmében a reformkori szabadelvű köznemesség a társadalom egészét szólította meg – tekintet nélkül rangbeli, faji, vallási különbségeire. Ezért a polgári szabadságjogok követelése és a feudális viszonyok felszámolása mellett a köztehervisélést állította politikai programjának középpontjába. Azaz az ország vezető ereje önként lemondott kiváltságainak javáról, s e nagyvonalú, ritka gesztus eredőjeként politikai egységbe forrt szinte az egész ország.

Így vált képessé olyan tettekre, amelyek kivívták a kortárs Európa csodálatát: a semmiből honvédsereget, hozzá hadiipart s mindezek finanszírozására Kossuth-bankót teremtett. A csodapénzt, amelynek „aranyfedezetét” leginkább a köznapi emberek hite/hitele (s jegygyűrűje, fülbevalója) biztosította. S ez a hit oly szívósnak bizonyult, hogy még az önkényuralom zord éveiben is rejtegették.

S ki ne hallott volna a tűzön-vízen át hazatérő Lenkey-huszárokról, Görgey bravúros felföldi visszavonulásáról (amely tananyag a világ hadi akadémiáin), a lelkészek vezette branyiszkói áttöréssel együtt. S ott vannak a hős vörössipkások, a tavaszi hadjárat fényes győzelmei, az orosz inváziót a Kárpátok hágóin feltartóztatni próbáló székelyek helytállása – s hattyúdalnak: Klapka komáromi diadala. Végezetül az imádságos aradi 13, a nemzet emelkedett gyásza s nemzedék-

nyi ideig kitartó szilárd ellenállása (amely az ír nemzeti mozgalom hitvallása lett)…

A gazdasági-társadalmi bajok, a politikai bizonytalanság és a korlátot nem ismerő nagyhatalmi érdekek manapság épp oly nyomasztóan nehezednek Európára, mint 1848 idusán. Akkoron ugyan a – reformkor nagyjainak példáján – áldozatos lélekkel megvívott küzdelem végül emelkedő pályára helyezte a magyarok s a velünk élő népek közös honát. Ám *„[m]ikor nincs mennyei látás, a nép elvadul…”* (Példabeszédek 29:18). Így hát jelenkorunk feszítő bajainak orvoslása bizonyosan halasztást szenved, mi több az önelégültség és megalkuvás, az erősek farkastörvénye a világot (emelkedés helyett) a pusztulás dicstelen örvényébe taszíthatja...

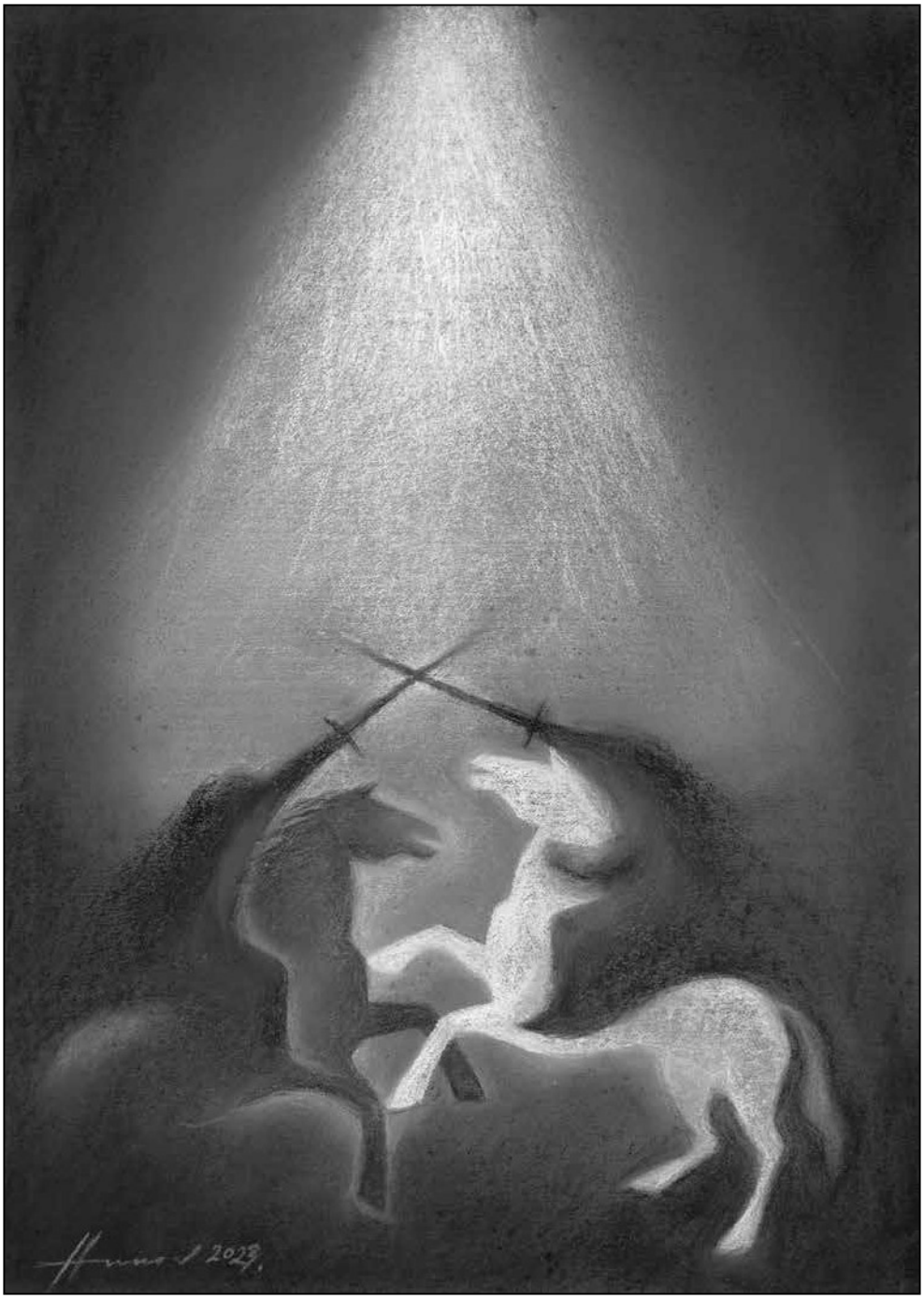

Gyurkovics Hunor: Himnusz II. „Nyújts feléje védő kart, / Ha küzd ellenséggel”

Borsányi Katinka

Egy zászló története

Egy születésnap mindig fontos esemény. Alkalom a hálaadásra és a mérlegkészítésre. A születésnap, ahogy maga a születés, egy új kezdet csíráját hordozza. 2023. szeptember 7. ilyen örömünnep volt a Cima Grappán, vagyis az észak-olaszországi Monte Grappa 1776 m magas csúcsán: magyar zászló született. A jeles napról a magyarországi és a helyi olasz sajtó is hírt adott. Álljon itt most a személyes beszámolóm.

Először huszonnégy évvel ezelőtt jártam a Grappa-hegy csúcsán. Mélyen meghatott – és a később idelátogató honfitársaim is erről az érzésről számoltak be – az, amit az itt járt Kövér László házelnök is kiemelt. Nevezetesen, hogy *„a nemes olasz nemzet kegyelettel megőrizte hőseink és áldozataink sírhelyét”*, akkor is, amikor odahaza az első világháború részleteiről nem volt ildomos beszélni. A hegycsúcson 1935-re megépült a ma is látogatható monumentális katonai temető. Több mint 12 ezer olasz és több mint tízezer monarchiabeli elesett katona kapott itt végső nyughelyet. Utóbbiak közül alig háromszázat sikerült beazonosítani, nagyobb részük magyar, nevük a kolumbárium bronzfülkéin olvasható. Itt az ellenfél nem ellenségként, hanem szinte bajtársként rögzült a kollektív emlékezetben, hisz a front mindkét oldalán zömmel békét óhajtó, egyszerű emberek küzdöttek, ahogy ez a háborúk során általában lenni szokott.

S míg egyfelől a meghatottságtól ámultam, másfelől igen bántott, hogy az osztrák–magyar emlékhelyen csupán Ausztria lobogója lengett, a megemlékezésekre csak a sógorok kaptak meghívót. Fiatal voltam, és naiv, de bizsergett bennem valami határozatlan tenni akarás, amelyet egyedül nem tudtam formába önteni. A Bassano del Grappa-i hegyivadászok akkori elnöke, *Bartolomeo Busnardo* felkarolta az ügyet, de hamarosan meghalt. Ekkor ismerkedtem meg *Dinyés László* képzőművésszel, szobrásszal, aki mellesleg jelentős történelmi kutatómunkát végzett, többek között Anjou-korokhoz fűződő ásatások és Virágh Gedeon 1848-as huszártiszt élete kapcsán. Rögtön munkához is látott, és megalapította a *Magyar Monte Grappa Baráti Kör*t. Ez az alulról jövő, önzetlen és lelkes civil szervezet volt éveken át az olasz fél partnere. A sokrétű teendőkből minden tag igen komolyan kivette a részét: címeres zászlót hímzett, vagy tartotta a kapcsolatot a hadisírgondozókkal, esetleg adminisztratív munkát végezett, tolmácsolt, vagy épp vendégül látott, beszédeink sokszor három nyelven is elhangzottak. Talán nem lesz túl személyes, ha megemlítem, hogy férjem, *Pietro Demeneghi* támogatása elengedhetetlen és szilárd pillére volt a vállalkozásunknak. A Baráti Kör megbízható partnere volt a Grappa katonai parancsnokának, *Diego D’Agostino* zászlósnak, aki szeretettel gyámolította a magyar jelenlétet. Egyesületünk nemcsak számos nagyszabású megemlékezésen képviselte Magyarországot a sokszor betársuló, *Szépe Ferenc* által vezetett kiskunsági huszárokkal együtt, hanem egy olasz–magyar kiállítás létrehozásával is. A fontei városháza dísztermében számos családi ereklye és a *Töll László* ezredesnek, a Magyar Hadisírgondozó Hivatal elnökének segítségével nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátott olasz vonatkozású első világháborús anyag került bemutatásra. Ezt színesítette még a helyi gyűjtők gazdag tárlata: sokan még száz évvel a háború után is kerestek és találtak a Grappán háborús ereklyéket, töltényt, gránátot, sisakot, edényt. A filmrendező *Gulyás testvérek* témába vágó filmrészletei, különösen az olasz és a magyar veteránok találkozása, elérzékenyítette az olasz jelenlevőket. A Baráti Kör közreműködésével valósult meg 2011-ben az akkori honvédelmi miniszter, *Hende Csaba* látogatása itt, az olaszok által *Szent Hegy*nek

hívott egykori háborús helyszínen. Már egy évvel korábban Hende Csaba miniszteri köszöntőjét küldte el, ez felolvasásra is került az év legrangosabb és nagy tömegeket megmozgató megemlékezésén. Ekkor jelent meg a Mandiner hasábjain Borbás Barnabás cikke, ebből idézek: *„Mint az a Magyar Monte Grappa Baráti Kör küldetésnyilatkozatából kiderül, céljuk a hagyományőrzésen túl a kutatás, vagyis legalább annak a 142 magyar katonának a pontosabb azonosítása, akinek a nevét a grappai feliratoknak köszönhetően ismerjük. Mivel az első világháborús magyar veszteséglistákat a hetvenes években megsemmisítették, a feladat különösen nehéz, noha részeredmények már vannak: valaki Londonból, az interneten keresztül talált a Grappa társaság oldalán levő listára, így fedezve fel rokonát, mást egyházi nyilvántartásokon keresztül sikerült azonosítani. »Semmi más célunk nincs ezzel, mint megadni a lehetőséget legalább néhány magyar családnak, hogy az életben még egyszer azt mondhassák: nézd, megtaláltuk, ott nyugszik a nagypapi – zárjuk a beszélgetést Dinyés Lászlóval«.”*

Dinyés László korai halálával a baráti kör feloszlott, már csak azért is, mert úgy éreztük, megtettük, amit meg kellett tennünk, innentől Magyarország hivatalosan is tud a katonai emlékhelyről, átadjuk a stafétát. A magyar lobogó felhúzására azonban még újabb tizenkét évet kellett várnunk. A malmok lassan őröltek ugyan, de a *Comitato dell'Alto Onore del Grappa* nevű hagyományőrző egyesület nélkül még most sem állna a zászlórúd. Az ő közbenjárásukra jó néhány katonai emlékhelyen képviselhettük Magyarországot. Vezetője sokáig *Angelo Ceccotto* volt, akinek szent makacssága, a római hadisírgondozókkal és társszervezeteikkel való kitartó küzdelme, valamint *Paolo Casotto* gyakorlati segítsége és közvetítői képessége nélkül, félő, ma sem tartanánk sehol. Már egész közelinek látszott a cél, amikor kitört az orosz–ukrán háború, ez bizonytalanná tette a várt esemény időpontját. Aztán személyi változások történtek a budapesti Hadisírgondozó berkeiben, így a helyszínen tárgyaló *Kovács Vilmos* ezredes helyett a már ismert *Töll László* ezredes csoportja gördítette tovább az ügyet. És lőn, egy nap azt a reménykeltő hírt kaptam, hogy stabilan áll a cementben a zászlórúd. Aztán csak állt és állt, pőrén és szégyenkezve, mire a katonai temető igazgatója, *Marco Arancio* őrnagy, a hegymászók és a turisták sürgető kérésére, nem hivatalosan ugyan, de felhúzta az *Alto Onoré*től kapott magyar zászlót. Később levonták, gondosan összehajtogatták, és eltették, hiszen ez mégis magánkezdeményezés volt, a hivatalos zászlóavatás pedig már közelinek tűnt. A felső szintű egyeztetések végre eredményre vezettek, sikerült egy olyan napot találni, amikor mindkét ország honvédelmi minisztere ellátogathatott a Monte Grappára, ehhez kellett alakítani a program minden apró részletét. A miniszteri látogatás nélkül nem került volna sor a magyar lobogó elismertetésére, sok ember áldozatos munkája tette ezt lehetővé. Az i-re végre felkerült a pont, de pont nélkül nem lenne i betű – mint a háborúk végén: a tábornokok aláírnak, koccintanak. A közkatonák pedig névtelenül asszisztálnak, már akik életben maradtak. Fontosnak tartottam megnevesíteni az elfeledett közkatonákat, akik közül többen még csak meghívót sem kaptak az eseményre. A világ így működik, ez valószínűleg nem baj, hiszen a célt elértük.

Az elesett hősök tisztelete kivívta a nemzeti lobogó kitűzését, és Magyarország kérte a neki járó megbecsülést. A kölcsönös tisztelet és barátság jegyében Kövér László, az Országgyűlés elnöke, a két honvédelmi miniszter: Guido Crosetto és Szalay-Bobrovniczky Kristóf, a diplomaták, a tábori lelkészek, a katonák, a megszámlálhatatlan olasz elöljáró, valamint a sajtósok népes csoportja méltóképpen adott hangot a bajtársi szellemnek. Ahogy Szalay-Bobrovniczky Kristóf mondta: *„Az ellentétes oldal azonban nem akadályozhatta meg azt, hogy a két szemben álló nép tisztelje egymás hősies helytállását.”* És ahogy Guido Crosetto olasz védelmi miniszter is kiemelte: *„A Monte Grappa mára az emlékezés és a barátság helyszínévé vált.*”

Hála Istennek!

Egy haldokló katona éneke

Szerettem élni. Míg pecsétet
nem köp számra a halál, juszt is
beszélek. Az élet elfordult,
míg lehet, utánanézek.
Haragszik rám, egy lángot én is
kioltottam. Másodpercnyi
előnyöm volt, és rövidnyelű ásóm,
hideg éle forró vérbe mártva.
Nem volt idő és gránátsikoly,
csak pietà, hűlő test a karomban,
arcát könnyeim mosták, előttem
az ellenség zokogta: „Giovanni!”
Átadtam a korpuszt, kezünk közt
fészket rakott az öröklét. Kilenc
hónapja már a halál terhét hordom.
Mondják, vége. Nem tudom,
haza már nem jutok, nélkülem
arattak, apám homlokredői olasz
kőbe vésve, a hegyek is térden
állnak. Takarj be, egyre fázom!

Balról kezdve: Diego D’Agostino, Dinyés László, Borsányi Katinka, Angelo Ceccotto.
A bal oldalon mögöttünk Szépe Ferenc – egy több mint tízéves fotón

A 2023. szeptember 7-ei zászlóavatás

Borsányi Katinka és Angelo Ceccotto (2023. szept. 7.)

Julesz János

Szonettek

A türelem gyakorlással elsajátítható

Apró fiúként gyakran keseregtem,
mert ülni, állni, járni, rollerezni
nem sikerült, sem prímeket felezni.
Ezektől féltem; és a félsz elrettent.

A félszemes látás mélysége elkent.
Éveim fiaskója rám mereszti
savós tekintetét, és nem ereszti
valóra váltanom a tervbe vett szent

szándékokat, sem jókor célhoz érnem.
Az öregedés türelemre szoktat,
s e szerzett tulajdonságom már érdem,

amely fegyelmez, betanít, kioktat.
Egyet nem értve bár vele, megértem.
Sejtettem rég: legbölcsebbek a holtak.

Tudhattam volna születésem óta

Kitáruló tempókkal haladok,
és átveszem a légzés ritmusát.
A tófenékre támaszkodhatom,
s a talpamnak ez biztonságot ád.
A bójákon túl nincs akaratom;
a mély víz hadparancsát veszem át.
Lebegtet. Irányít, és én hagyom.
Vállizmom lázong, begörcsöl a hát.
Diktál a hullám. Néki engedek.
Amikor alábbhagy, völgyébe visz,
majd elöl, hátul, oldalt elveszít.
A túlparton részvétlen kék hegyek.
Szűk kaptató a csúcsig, meredek.
Hörgőmben moszatok. Bugyog a víz.

Tráser László

Cédulák XXXVII.

– hallgatom a Kossuth rádión L. N. A. úti beszámolóját, aki turistaként megmászta a Sínai-hegyet, Mózes kőtábláinak helyszínét. Éjjel indultak neki a 3750 lépcsőnek, amely fölvisz a csúcsra, ahonnan – ha még időben fölérnek – megnézhetik a napfölkeltét. Az út emberpróbálóan nehéz, ráadásul tevék is haladnak közöttük, fölszedve a fáradt turistákat. Ezekért a szolgáltatásokért alkudozni kell a tevék arab gazdáival, azok pedig a díj átvétele után is kérnek, ordítva követelnek még pénzt, és a teve sem visz föl egészen a csúcsig, az utolsó félórát gyalog kell megtenni. Mindezt éjszakai sötétben, lépcső- és embertengerben, ahol mindenki a saját nyelvén hangoskodik, a beduinok tevéiket és szolgálataikat kínálják – miközben az Isten zsidók számára készült kinyilatkozásának szent helyére igyekeznek – áhítattal. Fölérnek a csúcsra, még sötét van, a tömeg hangos, semmi jele az Isten iránti tiszteletnek. Egyszeriben valami rózsás fényesség jelenik meg az égi sötéten, terebélyesedik, már a környező hegyek is föltűnnek, mintha minden értelmet nyerne, a zsivaj elhalkul, csöndben bámulják a jelenést. Majd rendben leérnek a hegy lábához, éppen oda, ahol Mózes dühében – mivel távollétében népe visszatért a pogánysághoz, az Aranyborjú imádásához – égig érő indulattal földhöz vágta a kőtáblát. A Szent Katalin-kolostor ott van most is, mint ötezer évvel ezelőtt is, amelyben az „égő csipkebokor”-ereklyét őrzik. A kör bezárult – mondja a riporter –, minden a helyére került, mormolom szavait. Isten, a nép és újra a próbatétel – őrizd meg hitedet, tartsd be a törvényt!

– az ’50-es évek közepén az újszegedi strand annak, aki nem használta a kabint, ingyenes volt. Magányos kis kölökként egy szál klottgatyában mindennap: irány a strand! – és a szépséges, ragyogó folyó. Állt egy bárka is a part mellett, a légynek sem ártva leülhettem ott én is. Mindenféle fura alakok uralták a terepet... Fejest ugrottak, én nem tudtam, csak lóbáztam a lábam az uszály szélén. A Tisza ragyogott, nem volt semmi szemét – mert nem is volt mit eldobnunk. A strand egyetlen (az ivóvízkúton kívül) ingyenes szolgáltatást nyújtott: üvöltött, áradt a zene. Két-három hatalmas hangszórót tettek a fákra, és onnan bömböltették. Hajszálra olyan érzésed lehetett, mintha valami összejövetelen lennél vendég te is – hallgathattad, gondolkodni sem kellett, elég volt, hogy elviseld. Az egyik slágerből később afféle szólásmondás lett, úgy szólt, hogy: *Csak a szépre emlékezem*... A szép emlék ritka vendég, nem is szabad elemezni, forgatni, mert elillan. Tízéves ha lehettem, Édesanyám elindult valahová, én kikísértem a kapu elé, ott, Újszeged vastorony felőli végén, a Zsombolyai utcában, és ő valami különös mosollyal az arcán, mintha csak felnőtt lennék, a kabát övét megnyitva mutatta az alatta lévő szakadást, magyarázatul annyit mondott: *Így csalom a világot.* Akár útravaló is lehetne, de nem használtam, sajna...

– olvasom a Magyar Nemzet hétvégi számának cikkét, *Hanyatlik az intelligencia* címmel. Először az olvasási kedv egyetemes hanyatlására gondoltam, de a szerző az IQ-tesztek eredményének európai hanyatlására keresett indokot. Onnantól, hogy az *emberiség* szellemi képessége tömegméretekben túljutott a csúcson (?), eljutottunk odáig, hogy a technológiai információk özönétől szenvedő százmilliók eltompultak, képtelenek alapos döntést hozni, mert az infótenger elsodorja őket... Jó lenne valami rendet vágni benne, de vélhetően nem lehet, időközönként robbanással szaporodik. Az embert maga alá temeti. Különben az IQ-tesztek eredményének romlása Angliától Skandináviáig általános, az ezredfordulótól tapasztalható. Vélhetően ez

ránk, magyarokra is igaz, de kevés a hazai felmérés. A nyugati hanyatlás lehetséges okaihoz még annyit, hogy a nemzedékek óta tartó jólét nem tornáztatja az elmét. Manapság a munkahelyek jelentős hányada egy hatalmas háló része, amelynek ha egy-egy négyzetét elfoglaltad – mákszemnyi helyedre kerültél. Onnan lehetetlen átlátni az egészet – nem is tanácsos, még észrevesznek... Jönnek helyünkre a robotok, készül a hely az ufológióknak? Nagyobb gond, hogy mindez magától nem fordul jó irányba – megoldást nem ismerünk. Butulunk? Netán roszszak a tesztek?

– ...olyan hajszálpontosan így képzelték a nagy álmodók, s némi tömeges fejvétel után terjedt is köztünk az eszme, mint a ragály... Horváth Elemér versbe foglalta a vágyott vagy csak hitt jövőt. Imígyen: *„nincs többé háború / se robot se elidegenedés / se irigység, egyenlőek vagyunk / magunk teremtette paradicsom / s mint az első majdnem tökéletes / a szabadság az egyetlen kígyó”*. Igen, az ember szabadságvágya nem illett a különben gyermeki boldogságba... A történet szerint Ádám amolyan kertgondnokféle feladatot kapott, gondozni az ezernyi virágot, fát, mindenféle teremtményt. Történt mindez, amikor *párduc feküdt a gödölyével*. Az Úr hamar észrevette: Ádám boldogság helyett unatkozik. Megteremtette hát neki Évát, beszélgetőtársnak. Éltek, éldegéltek. De a millió kertlakó meg csak várakozott. Nem vadásztak, nem szaporodtak – vártak valamit. Csöndben lehettek, különben a hangzavar széttörte volna majdnem tökéletes világukat. És akkor robbant a bomba. Éva előtt megjelent a kígyó. Bár már előbb figyelmeztette őket az Úr, két fa gyümölcse tilalmas előttük – egyik az örök élet fája, másik a tudásé. Ezt látszólag elfogadták, nem tiltakoztak, nem is kérdeztek. És a kígyó Évához fordult csábításával. Őt tartotta könnyebb célpontnak? Ádám pedig követte a társát – dönthetett volna másként? Sorsára hagyja asszonyát, marad újra egyedül? A Paradicsomkertben mindene megvolt, csak a kaland izgalma hiányzott, az ismeretlen holnap! Ez nekünk, mai embereknek is olyan fontos, mint ősapánknak? Vagy egyszerűen lebecsülte tettének büntetését? Életkorom miatt vagy másért, de eszem ágában sem lenne vállalni a kiűzetést. De ha ott volna Éva? És egy harapásnyi alma adott ennyi tudást, ami ide vezetett! Döbrentei Kornél költő megjegyzésére nincs emberi válasz: Isten és az ember teljessége fölfoghatatlan.

– költői, ahogy a szellőrózsa hajladozik az egyszer északról, másszor délről fújó szélben... – a szélirány folyton változik, az erkélyládába ültetett vékony virágszál meg követi. Nem is tehetne mást, a szél erősebb. Ő különben is erre termett – hajlong erre meg arra. Álomszép, halvány rózsaszín szirmai ugyan a végtelen magas ég felhőire néznek, de a szél nem enged. Tiltakozni mit érne? És kinél? Ha nem tépi le a vihar az ékeit, már siker! Tűri, mi több alkalmazkodásra termett. Viteti magát a levegőárral. Rossz irány – jó irány? Mint a zsoldosnótában: egyre vagy bitóra megy – *„Mink volnánk hát a foltozott / irhájú hírhedt zsoldosok, / kiknek egészen egyre megy, / hogy völgybe, avagy hegyre megy, / parasztra, úrra, papra megy, / bitóra vagy csak babra megy.”* (Faludy György *Landsknechtnóta a XVI. századból*) Csak az ember nyüszítene, keresve kifogást, indokot – a virág viszont így él: mit sem törődve mással, megmaradni akar, túlélni. Nem használni, tetszeni nekünk – föld, víz, levegő, napfény... jó szót sem kér, biztatást – nem miattunk nyílik, bár én dugtam egy kevéske földbe. Állítólag többen nézegették a megállóból, amíg várakoztak. *Herceg, hátha megjön a tél is!* Te mondod neki? Ősszel elszárad, tavasszal újra nyílik. Ha megéred – láthatod.

– szegény, szerencsétlen emberiség folyton hinni akar. Ezt az első világháború utáni, még omlékony, afféle *„csak egy nap a világ”* hangulatban írta egy magyar írónő Pesten, akit Ady, mint olvasom, zseniális poétalánynak nevezett. Ez a távlatok nélküli, Trianon utáni csodaváró hangulat eleinkkel maradt, egészen az oroszok bejöveteléig. Onnantól fogva kőkemény diktatúra állt őrséget a hivatásos csodavárók fölött, és teljes vértezetben előléptek jövőnk boldog távlatai. Meg örök és bonthatatlan barátságunk a vörös óriással, amely a későbbiekben váratlanul fölöszlott, de akkor ezt még csak a setét reakció merészelte (és legföljebb a budin) gondolni, meg a Nagymama, aki pontosan ezekben a kora ’50-es években mondta többször is – jövőre be-

jönnek az amerikaiak. Helyettük berobbant a forradalom, amikor már nem lehetett tovább tűrni... Elhűlve olvastam a minap, mekkora lelki sebet ejtettünk a magas kultúrájú nyugati (számunkra) példakép-értelmiségen, amely beskatulyázott bennünket a *boldog bal* feliratú dobozkába, ahol olyan bájosan elvagyunk, majomként a ketrecben. Pedig J. P. Sartre megértette már ’56-ban, mi történik a vasfüggöny másik oldalán, ezért lépett ki a francia pártból. Emlékszem, még Kádár országlása utolsó idején hangzott el a kérdés: lehet-e rántottából nyers tojás? Kétkedtek. Azóta sokaknak sikerült, sokan föladták az útkeresést. Az a megállapítás, hogy az emberiség még mindig hinni akar valamiben – mára valahol elveszett. Az európaiak alkalmasint lemondtak az ideákról. Tartok tőle, a fiatalok kiváltképp. Legyenek hálásak, hogy megspóroltuk nekik az üresjáratokat? Nincs mit tenni, ide értünk. Ha fordulna a szél, észreveszi valaki?

– szodómiával vádolták, hirdeti a bulvárlap – Leonardo Da Vinciről. Volt valami ködképem a nevezett szörnyűségről, amely állatokkal való *fajtalankodást* jelent. Leonardo tisztázódott, de ráaggattak elég sok mást is, még földönkívüliekkel való kapcsolatot is. Kedvelte a nagy tivornyákat, imádta a nőket, élvezte az életet. Vagy tucatnyi testvére volt, akik kisemmizték az örökségből. Az, ahogy ő eljutott Isten teremtett világának megértéséig – példa nélküli. A bulvárlap szerkesztője figyelemfelkeltésként választotta a szodómia vádját, mert ma ilyen eszelős világban élünk, ez csupán ennyit jelent. Mondani róla VALAMIT. Nem érdemit. Géniusz volt: rajzolt, festett – továbbá álmodott repülőt, helikoptert, pusztító fegyvereket, hasznosította volna a vízenergiát. A repülés erősen foglalkoztatta, és rajzain, festményein az ember megnyílt a maga teljességében. Állítólag Jézus tanítványait utcai modellekről mintázta, mint Bosch tette a Keresztvivő nézőközönségének rémarcai esetében... Állítólag feltűnően ragaszkodott Mona Lisa festményéhez, mindenhová hurcolta. Jó lenne tudni, végül is ki volt a modell? Leonardo olykor gyönyörködtetni akart – manapság ez ritkán divat.

– rosszkedvünk telét York napsütése (olykor nem) fújja szét. Bocsánat a Mestertől, de így tapasztalom. Éjjel kopogott az eső, amikor elaludtam, és ez olyan jó érzés volt, amilyen ritka ezen a 120 éves hőségrekordot megdöntő nyáron, amikor már szárazon zörögtek a levelek a szélben nyár közepén! A fiatalok most is szépek, lányok meg fiúk arca ragyogott a sikeres egyetemi felvételi után, a reklámkislány úgy mosolyog a kilátóból, mindjárt nyakadba ugrik! Egyszóval az élet még gyönyörűséges – de ami következik, a távlatok, rémisztők. Lehet, ez csak az európai kultúra végnapjait jelzi, a tengerentúli világ olyan hatalmas, talán képesek lesznek kimászni a megzavarodottak gödreiből. A föld kifosztásának fenyegetését már most félhetjük, gyerekeink, unokáink számára rémálommá válhat... Buda Péter elemző helyzetértékelésében az úgynevezett szokott veszélyek mellett megjelent egy újabb: az eszelős robotikai verseny közepette megőrzi-e az ember a józanságát, vagy a világhatalomért folyó küzdelem fölemészti azt? Megengedőbbé válnak-e a nagyhatalmak egymás iránt, vagy semmitől sem korlátozva folytatják, ami most van, a kirekesztő uralomra törést? Ellenállni a végső eszközök bevetésének: eddig sikerült elkerülni az atomcsapást. Ezután, sőt már jelenleg is új eszközök álltak hadrendbe – mi lesz a sorsuk? Nem tartozik rám, csak kiirthatnak vele – már ha olyan fontos lennék nekik, vagy Te, drága kétkedő Testvérem.

– talán, ha még egyszer kezdenéd... Nem lehet. De ha mégis? Végigmennél újra? Ilyen kérdés nem hangzott el, csak gyötrődve mormolod: mit válaszolj? Elölről kezdeni újra? Önszántadból nem tennéd. Még akkor sem, ha *ezzel a mai tudással*..., a tudás lehet, de meg nem segítene... Valami védelem lehetne, bizonyosan, főként, hogy ne higgy olyan felhőtlenül senkinek, pláne ne tedd elvárás miatt. Igyekeztél, de nem voltál közülük való. Jobb sem, rosszabb sem nagyon. Más... Mint mindenki, tennéd hozzá – bizonytalanul. Az ég megsegít, tapasztaltad, de ez nem rajtad áll – kérheted, sőt kérjed is, de sorsod buktatói várakoznak rád utadon – ezer alakban. Amit hoztál: a fene nagy szívedet, titkon kicsinyességet (!), de ne terhelj másokat nyíltsággal, mert sokan készületlenek. Nem képes kérni, de elfogadni sem. Önvédelem, képmutatás? Inkább csak kuckójába búvva élnek megannyian, nem

is foglalkoznak a világgal. Családja az, amit természetes életközegének tud, és egyedül ismer ebből a végtelen világból, és nem többet. Nem is vágyik másra. Igen, örökségül kapta természetét, s könnyen lehet, majd úgy megy el – szembe sem néz magával, nem tudja meg, ki volt, csak leéli, amit rámért a sors, aztán vége... Nem próbál kinyílni – jól elvan a maga zugában. Manapság mintha még többen élnének így, mint korábban. A magányosak kora érkezett közénk. Nem vagy kivétel, legföljebb vágyakozol, még szerencse... Mostanában, hogy hallgatod a sportolókat: sírva vallanak kamera előtt, milyen rettenetes szenvedés előzte meg a diadalt, mélypont, sorozatos lemondás, áldozat és lelkük mélyén kétkedés, képesek-e rá. Elérik a célt? Egyáltalán, érdemes ez az örökös lemondás, küzdelem, lihegő törtetés egy álom után? Visszanézve – megérte. *„Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!”* Több útravalót ne remélj!

– ’56 dicsőséges forradalmáról, úgy tűnik, már mindent elmondtak, amit csak lehet, és nem a cenzúra vetett gátat a további dicsőítésnek... Egy cselekedet különben is más szférából való, mint a szóbeli értékelés... Szavakkal el lehet mesélni valami történést, de az nem pótolja az eseményt... A szó elszáll, a cselekedet az, ami visszavonhatatlan! Adja az ég, hogy soha többé ne kerüljön ismét olyan helyzetbe népünk, hogy a megtorlás megállíthatatlan dühe, a féktelen indulat törjön elő a tárgyalás helyett... A forradalom leverését követően az újra megszerzett hatalom édes mákonya kényeztette a bársonyszékben heverőket... Tengernyi vér és szenvedés nyomán… A nép is gyarapodhatott... mértékkel, de mégis! A világ persze nem maradt egy helyben, egyszer csak a nagy SZU is darabokra szakadt a ’90-es évekre, lépni kellett itthon is, a türelmi idő lejárt... Nehéz ügy úgy átmenteni a hatalmat, hogy közben a díszlet ne változzon... M. Kiss Sándor történész a minap elmesélte: Horntól azt kérte az akkori nyugati politikai elit, hogy tessék más nótát fütyülni, különben nincs NATO-tagság! Pozsgai „népfölkelése” nem volt elég, ’56 igenis forradalom volt! A megszokott nóta változott, beilleszkedésünk feltétele, új nóta kell... Cserébe jött a NATO-tagság, a régi hatalmi elit, ha nem is egységesen, ha nem is a bíróság, de a cégek, intézmények élére állhatott, majd a választásokon széthúzódott... S az istenadta nép? Túlélte őket is...

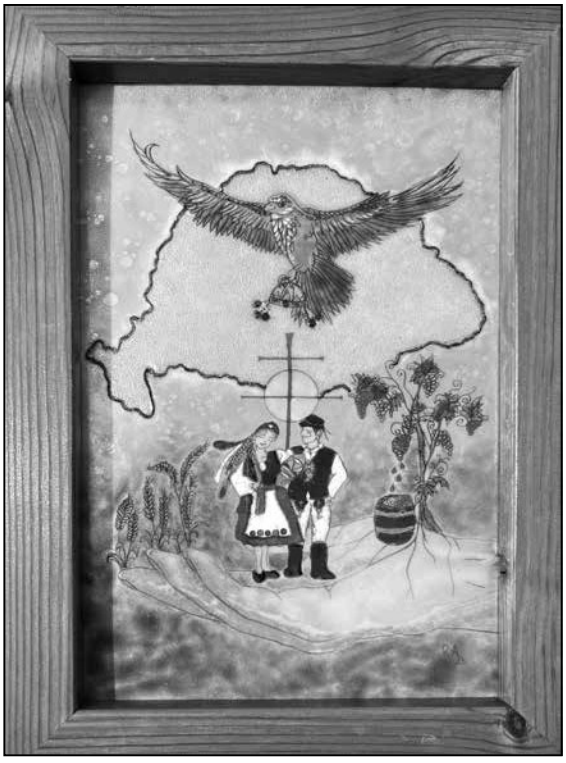

Ragány Adrienn: A kérés

Kondor Katalin

Boldogság, hogy megértem

E három szót Faludy György költőtől kölcsönöztem. Nemcsak azért, mert az ***1956, te csillag*** címen megjelent versében írta le ezt a három szót, amellyel vélhetően sokan egyetértettek, hanem azért is, mert a cím szívhez szóló és őszinte. S rájöttem, az én nemzedékem, az 1946-ban születettek számára is alapmondat lehet e cikk címének három szava. Ez az a nemzedék ugyanis, amelynek még személyes tapasztalata lehetett 1956-ról, legalábbis a hangulatáról, mert tízesztendősen azért már sok átélt eseményt el tud raktározni az ember. A nálunk fiatalabbak viszont még igencsak kicsik voltak ahhoz, hogy történelmi eseményeket ítéljenek meg, és raktározzanak el emlékezetükben. Az idősebbek pedig már sok-sok rosszat átéltek, világháborúkat, gazdasági nyomort, járványokat, s közülük vélhetően sokan abban reménykedtek, hogy 1945 után talán részük lesz némi nyugalomban. Nem lett, ezt nagyon jól tudjuk, hiszen jöttek a bosszú évei, a kitelepítések, a padláslesöprések és más szörnyűségek, majd pedig a forradalom.

Az én nemzedékem a forradalom kirobbanása idején már sok mindent érzékelt a körülötte lévő valóságból. Debrecenben éltünk. A szegénységet érzékeltük, de alig törődtünk vele. A gyereket ez kevésbé érdekli, de jó megfigyelő és érzékeny. Egyszer csak azt vettük észre, hogy a felnőttek furcsán suttognak, amikor egymás közt vagy a barátaikkal beszélgetnek. 1956 őszét írtuk. A Béke úton (régi és mai neve Szent Anna utca) volt az iskolám, s nagy meglepetésünkre október 23-án 10 óra után azt közölték velünk, menjünk haza, aznap vége a tanításnak. Nem fűztek magyarázatot hozzá. Mi meg örültünk, hogy elmehetünk. Ahogy a főutcára értem, az úttesten fiatalok – később kiderült, egyetemisták – meneteltek, s azt kiabálták: „Visszahozzuk Nagy Imrét!” Ki lehet az a Nagy Imre? – kérdeztem magamban, és „csatlakoztam” a felvonulókhoz. Én a járdán, ők az úttesten meneteltek, s gondoltam, csak megnézem, hová tartanak. Az egyetemig mentünk, de nem tudtam meg, ki lehet az a Nagy Imre. Otthon aztán sikerült információt szereznem. Édesapám, aki egyébként a Parasztpárt tagja volt a háború után, elmondta, amit egy tízéves gyereknek tudnia kellett. Aznap még nem sejtettünk semmit. Ami megmaradt bennem, az annyi, hogy másnap eldördült az első lövés, amit hallottunk, mégpedig az utcánkban lévő Debreceni Kefegyár kapuján lévő vörös csillagot lőtték le. Az emberek aznap becsukták a spalettákat, vagy elsötétítették az ablakot. Nagyanyám (két világháborút átélve) a pincét készítette elő, a rádiónkon pedig (kellően lehalkítva) valami külföldi állomást hallgattak a felnőttek. Mi, gyerekek nem sokat értettünk abból, ami történt, de ránk ragadt a felnőttek félelme. Sokáig reszkettem a paplan alatt is, míg el tudtam aludni. Aztán jött a november, s akkor már más miatt nem tudtunk aludni. Napokon keresztül a mi házunk előtt mentek-dübörögtek végeláthatatlan sorban a szovjet tankok – ugyanis a Szoboszló és Budapest felé tartó 4-es út mentén laktunk. Édesapám, aki katonaviselt volt, azt mondta, ennyi tankkal nemhogy egy fővárost, hanem egy országot is el lehet pusztítani. Furcsa, de mi, gyerekek a tankoktól már nem féltünk. Azok csak mentek, mentek, nekünk meg, ha át akartunk érni az utca túlsó felén lakó játszótársainkhoz, hosszú perceket kellett ácsorognunk, amíg két tank között akkora távolság nem keletkezett, hogy átszaladhassunk. Szóval, mi nem voltunk „pesti srácok”, mert ott, a Vargakertben nem is tudtuk, hogy mi történik a fővárosban. A felnőttek suttogásaiból persze sok mindent megsejtettünk, ám a debreceni forradalmi eseményekről a legtöbbet mégis nem is oly régen egy debreceni, ma már a 90. évéhez közeledő s régóta Budapesten lakó barátomtól tudtam meg. Pamper Viktornak hívják az

illetőt. Ő komoly erőfeszítéssel kutatta az akkori eseményeket, melyeknek maga is részese volt, húszévesen. Készített is egy DVD-t a debreceni történésekről, amelyekről azért teszek említést, mert én valójában ezen események kapcsán találkoztam először szülővárosom akkori történetével. Ez pedig azért fordulhatott elő, mert még mindig – s nem csak az ötvenhatos események kapcsán – igen sok a történelmi homály, az alaposan ki nem kutatott, fel nem tárt, sőt az eltitkolt eseménysor. A történelem őrzi titkait. S nekünk, ma élőknek az lenne a kötelességünk, hogy minél többet megtudjunk azokról az eseményekről, amelyek történelmünk, történetünk fontos részei, de valahogyan még mindig homályban vannak. Olyan korban élünk, ahol: „Gyorsan elévül a bűn, / felejteni érdek, / Ábel emlékünnepén / Káin mond beszédet." Az idézet egy idegenbe szakadt hazánkfia, néhai Csokits János költő verséből való igaz mondat.

Az, hogy sok mindent megtudtam szülővárosom 1956-os eseményeiről, bizony egy civil embernek, nem tanárnak, nem politikusnak, nem történésznek, hanem a fentebb említett Pamper Viktornak köszönhető, az általa elkészített film címe: *Debrecen elfeledett bölcsessége, 1956.* Ha valaki megnézi ezt a kisfilmet, rájöhet arra, milyen hiányosságok vannak még mindig saját történelmünk eseményeinek megismerésében. Az alább következőket tehát az ő filmjéből és személyes beszélgetéseinkből tudtam meg. Ezekből idézek. Történelmünkről sokkal többet kellene beszélnünk, sokkal alaposabban kellene felvilágosítani az embereket. Ez nem pénz kérdése, hanem akaraté.

„1956. március 15-én Für Lajosék Debrecenben megünnepelték március 15-ét, kizárólag magyar zászlókkal. Máig rejtély, miért nem torolták meg ezt a cselekedetet, hogyan úszhatták meg büntetés nélkül. Für Lajos történész az MDF alapító tagja, az Antall- és a Boros-kormány honvédelmi minisztere volt. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett történészként 1954-ben, majd 1956-ig tanársegédként dolgozott az egyetemen. Nos, Debrecenben minden előbb történt, mint másutt. 1956-ban Debrecenben tartották meg az első felvonulást, itt nyomtatták ki a fiatalok 20 pontos követelését elsőként, és az első halottak is Debrecenben voltak. Az első hiteles Forradalmi Bizottság itt alakult meg. Sőt! Még korábban, júliusban létrehozták a Kossuth Kört, a budapesti Petőfi Kör mintájára. Majd július 22-én az összes helyi egyetem részvételével megalakult a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége. Követeléseiket 29 pontba foglalták, s kérték, hogy ezt a Debreceni Néplap hozza nyilvánosságra. Nem hozta, mert Kulcsár Ferenc városi párttitkár megakadályozta. Kulcsár később a Magyar Rádió Kossuth adójának főnöke volt több éven át. Október 23-án délelőtt elindult a debreceni egyetemisták menete. A Pártbizottság előtt – a székházon belül – az ávós katonák már várták őket, mert féltek, hogy megtámadják a székházat, holott ez szándékukban sem állt."

Pamper Viktor filmjében szerepel az egyik zászlóvivő, aki nem más, mint Kozák József magyar súlylökőbajnok, aki arról is mesél, milyen nagy hatással volt rá Görbe János színművész szavalata, a Petőfi-versnek ez a sora: „Még kér a nép, most adjatok neki!" Elmondta, a menet elindult a gyárakba, hogy felszólítsa a munkásokat, csatlakozzanak hozzájuk. Nem kellett kétszer kérni. A Vagongyárból özönlöttek kifelé az emberek, és csatlakoztak. Közben az Alföldi Nyomdáról már kezdték leverni a vörös csillagot. Kiderült az is, hogy a pártfőnök és a polgármester, azaz a tanácselnök már lövetni akart. Komócsin Zoltán megyei első titkár a gyűlésen még azzal is egyetértett, hogy a szovjet csapatok menjenek ki. Persze, kétkulacsos politikát folytatott, mert hamar kiderült, hogy felhívta a katonai alakulat parancsnokát, hogy intézkedjen, de Garab főhadnagy közölte, emberekre nem lövet. Garab később életfogytiglanit kapott, mert megtagadta Komócsin elvtársnak az engedelmességet. Garab a forradalom alatt végig vigyázott arra is, hogy ne legyen rendbontás. Nem is volt. Csakhogy mialatt a nagygyűlés folyt, az AVO is felvonult. A Kossuth utcában dördültek el az első lövések. Két halott és sok sebesült maradt ott, máig nem tudjuk, hányan sérültek meg, még az iskolákból kijövő diákokra is lőttek. A következő napokban aztán kijárási tilalom lépett életbe, majd Für Lajos elérte, hogy megválasszák a Debreceni Forradalmi Bizottmányt, melyben egyetlen kommunista vezető sem maradhatott.

Arra nem lehet mentséget találni, hogy teljesen fegyvertelen, békés tüntetőkre lőttek az ávósok, tizenéves gyerekekre is. Viszont az igazi felelőst itt is éppúgy nem lehetett megtalálni, mint a Mosonmagyaróváron, Salgótarjánban vagy Budapesten történt sortűz kapcsán. Máig sem. Magyarán: a történelem őrzi titkát, s bizony nem könnyű ezeket a titkokat megismertetni. Mindenekelőtt persze fel kell őket tárni, de még a nyilvánosság elé vinni sem könnyű. Mindazt, amit fentebb leírtam, nem oszthattam volna meg, ha pár esztendővel ezelőtt az emlegetett Pamper Viktor a maga makacsságával, kitartásával nem tárja elénk mindazt, amit átélt, és amiről kutatásai alkalmával megbizonyosodott. Mert amikor már lehetősége volt, mindennek kitartóan utána is nézett, bizonyítékokat kutatott fel. Ha ő nincs, a hétköznapi hős, Garab nevét sem ismerte volna meg senki. Ilyenkor, amikor nemzeti gyásznapunkra vagy ünnepeinkre készülünk, meganynyiszor rájöhetünk arra, hogy nagyon sok még a felfednivaló. S a legnagyobb feladat, hogy ha már felfedtünk valamit, akkor igyekezzünk is minél szélesebb körben ismertetni a tényeket. Bizonyára örök feladat ez. Nekünk, ma élőknek már csak egy kötelességünk marad: minél többet megismerni arról a korról, arról az időszakról, amelynek visszajövetelétől Isten óvjon mindenkit. S ha minél több eddig eltitkolt történéssel szembesülhetünk, ez egyúttal azt is jelentheti, hogy képesek leszünk megakadályozni hasonlók megismétlődését. Én azt tapasztalom, hogy nagyon sokan még mindig nem tudják, hogy az ’56-os megtorlás soha nem látott méreteket öltött. Hogy mindenkit, akinek valamennyi köze is volt a forradalomhoz, lajstromba vettek, börtönbe zártak, ellehetetlenítettek, kivégeztek. Hogy a halottakat jeltelen gödrökbe gurították, holtukban is meggyaláztak olyan emberek, akik földi pályafutásukat úgymond „közmegbecsülésben” fejezték be. Észreveszik-e, felfogják-e elegen, hogy sokan, akik pökhendien és kioktatóan hirdetik a demokráciát, húsz-harminc esztendővel ezelőtt még gyűlölték azt. Büntetlenül megúszták, hogy „jóvoltukból” az ’56-os hősök nagy része sosem kapott nyilvánosságot, arról nem is beszélve, hogy elfeledve, szegénységben tengette életét. S a kutatók szerint állítólag még mindig számos olyan történelmi, közéleti esemény van, amelyet igencsak eltitkolnak előlünk, vagy éppen elfedik, elferdítik a tényeket. Azt pedig sokan rémálmukban sem tudták volna elképzelni, hogy az 1956-os forradalom 50. évfordulóján, 2006-ban lovasrohammal rontanak az ünneplőkre, gumilövedékekkel veszik célba őket, és véres csatatérré válik a magyarság szent október 23. napján az ünnep. S ezután azt is meg kellett érnünk, hogy ezt követően három éven át az ország vezetői minden nemzeti ünnepünket kordonokon belül, amolyan majomketrecben ünnepelték, vagy csak úgy tettek, mintha ünnepelnének. A nemzeti ünnepből így éppen a nemzet lett kizárva. Azt üzenték nekünk, hogy saját történelmünkhöz nincs közünk.

Ami a történések feltárását illeti, lám, azért a szerencse is közrejátszik olykor. Találkozhat az ember egy Pamper Viktorral, kezébe kerülhet egy olyan könyv, amelyet valamelyik pince mélyéből hoztak elő, s fontos tudnivalókat, akár titkokat is tartalmaz. De még különös találkozások is segíthetik az emlékezést. Szóval az élet rendre tartogat meglepetéseket. A fentebb közölteken túl nekem is tartogatott még néhányat, ha apróságokat is. Például azt, amikor pár évvel ezelőtt a svédországi magyarok egyik egyesülete meghívott az ’56-os forradalom emléknapja alkalmából tartott rendezvényére. Hangsúlyozom, az ottani magyarokról van szó. Szép ünnepség kerekedett. A himnuszunk után odajött hozzám egy svéd férfi, mondván, hozott egy szerény ajándékot. Egy verset kaptam tőle. Nem ő írta, hanem egy svéd költő. Kezembe is nyomta a verset, s közölte, hogy le van fordítva magyarra is. Tényleg le volt. A költőt Nils Lindströmnek hívják, a versének címe pedig: *Magyarországhoz*. Az ajándékozó nevét nem tudtam meg, nem adott névjegyet. Megosztom a tisztelt olvasóval a költeményt. Ritkán kap az ember ilyen különös ajándékot.

Magyarországhoz

Győzelem nincs
mondják a bölcsek.

Az idő múlásában
csak a viszály örök.

De van egy fajtája
a törvényszerűségnek ma és itt:

Hogy ki másokat szüntelenül
és mélyen megsért
végül is megbüntettetik.

Hogy ki a végtelenségig
erőszakoskodik
végül is megbüntettetik.

Hogy ki megnyomorítaná
a legbensőbb emberi szabadságot
végül is megbüntettetik.

Hogy ki újból meg újból
gyengék ellen emeli kardját
kard által pusztul végül el.

A verset ajándékozó svéd férfit sosem láttam többé. Mit tehet ilyenkor az ember? Megköszöni gondolatban, és elolvasva a verset, csak annyit mond: úgy legyen!

Bekay Nagy Maya: „Hazádnak rendületlenül / Légy híve, oh magyar...”

Mezey László Miklós

Sorok Budán

A téli alkonyat hirtelen estébe fordult, a derengő homályból sötétség lett. Mindent belepett a feketeség, hiszen az utcai közvilágítás nem működött. A tömeg, a kígyózó sor némán várakozott a kórház téglakerítése mellett, segélycsomagra várva. M. az apjával állt a lassan araszoló sorban, valahol a közepén, de csaknem reménytelen messzeségben a kaputól, ahol teherautókról osztották AZ AMERIKAI NÉP ADOMÁNYA feliratú, egyforma kartondobozokat. M. abban az időben még nem tudott olvasni, így hát nem tudhatta, hogy az amerikai nép adományára várakoznak a sötétben. Azt viszont tudta, milyen finom az ilyen csomagokban található tejpor. Múltkor is szereztek segélycsomagot, abban is volt egy zacskó tejpor. Megnyálazta a mutatóujját, belenyomta a fehér porba, majd lenyalta. Nagyon ízlett neki. Újra és újra megismételte a műveletet, és egyre finomabbnak találta a nem túl édes, mégis zamatos port. Talán abba sem hagyta volna a nyalakodást, ha a nagymamája szelíden el nem veszi tőle a zacskót. – Majd tejet főzünk belőle, és abból iszol – mondta, és forró vízben föloldott pár kanál tejport.

M. apja viharkabátjának szélét fogta, úgy várakozott csöndben. Nem volt éhes, nem volt szomjas, nem is fázott, és pisilnie sem kellett, tehát nem nyűgösködött. Meg aztán tudta, ha türelmesen várakoznak, megint lesz otthon zamatos tejpor. Lesz vaj, sajt, csokoládé, konzerv, kétszersült is. De mind között a tejport szerette legjobban. Ha nem volt senki a konyhában, a hokedlit a kredenc elé húzta, fölkapaszkodott rá, kinyitotta az üveges ajtót, leemelte a polcról a tömött zacskót, és a nyálas ujját a tejporba mártogatta. Egészen addig, amíg valaki be nem lépett a konyhába, és le nem emelte a hokedliről. – Elég legyen, kisfiam! Ha így eszed, megfájdul a gyomrod. – M. tehát a tejpornyalogatás reményében türelmesen várakozott, miközben lassan araszoltak előre a sorban.

Bár még kicsi gyermek volt, valahogy megérezte, hogy rendkívüli időket élnek. Erre akkor gyanakodott először, amikor ugyan este az egyetlen szobájukban levő rácsos kiságyába feküdt le, másnap reggel mégis – igaz, a megszokott kiságyában, de – a konyhában ébredt föl. Kerekre nyílt szemekkel bámult maga köré. Hogyan lehet, hogy este lefekszik a ruhásszekrény és a vaskályha közötti kiságyába, reggel meg a konyhai csap mellett ébred? Magyarázatot követelt az érdekes, de egyáltalán nem kedve ellen való változásra. Hiszen valami furcsa és megmagyarázhatatlan dolog történhetett, hogy az éjszaka a szülei ágyastul átköltöztették a konyhába. Csak jóval később értette meg, mi történt azon az éjszakán. A szobájuk ablaka a Déli pályaudvar rendezővágányaira nézett. Azelőtt egész nap pöfögtek az ablakuk alatt a hosszú kéményű, fürge tolatómozdonyok, ahogy rendezték a szerelvények kocsijait. Aztán eltűntek a dühösen pöfögő kis mozdonyok, megszűnt az ütközők fémes csattogása, csönd borult a rendező pályaudvarra. De ez akkor föl sem tűnt neki. Azon a különös reggelen a konyhában ébredve gondolt először arra, hogy rendkívüli időket élnek. Már nem pöfögtek a kis gőzmozdonyok, már nem csattogtak a vagonok kerekei a váltók fölött. Ellenben valamivel távolabb, a Márvány utcai vasúti felüljáró alatt két kiégett tehervagon eltorzult, fekete váza torlaszolta el a vágányokat. Csöndben, a mozdonyok és vagonok zaja nélkül telt el néhány nap, hogy aztán azon a bizonyos reggelen a konyhában ébredjen. Jóval később összeállt a fejében a történet: azon az éjszakán lövöldözés tört ki a rendező pályaudvar környékén, és a szomszéd lakás ablakán beröpült egy eltévedt golyó. A szülei fölébredtek a fegyverek ropogására meg a rémült szomszédasszony sikoltozására, és őt a kisággyal együtt azonnal átvitték a konyhába, amelynek ablaka sem volt, az ajtaja pedig a kör-

folyosós bérház keramitkockás udvarára nyílt. A szülei okkal tartottak attól, hogy az ő szobájuk is bármikor belövést kaphat.

Egyre több jel utalt arra, hogy különös időket élnek. Az egyik ilyen jel az volt, hogy egy este észrevette, amikor az apja hazaért, komor arccal a belső zsebéből egy revolvert húzott elő, és a ruhásszekrény legfölső polcára tette. M. persze azonnal kitervelte, hogy közelebbről szemügyre veszi a pisztolyt. Alig várta, hogy másnap egyedül maradjon a szobában. Mivel itt nem volt hokedli, csak megmozdíthatatlanul nehéz fotel, megpróbálta a beakasztott ruhákba kapaszkodva elérni a fegyvert. Ebből azonban baj lett. Jobb esetben vállfástul leesett a kabát a földre, rosszabb esetben szétesett a vállfa, kijött belőle a fémkampó. Ezek miatt jól megszidták. Utólag aztán rájött, milyen fölöslegesen próbálkozott a magas polcot elérni, hiszen napközben a pisztoly az apjánál volt. Elővette hát két kisautóját, és a szőnyegrojtok közötti fényes padlósávban, vagyis a sima utcákon tologatta őket hangos burrogással.

Szintén a rendkívüli idők jele volt, hogy a háromemeletes bérház lakói őrséget szerveztek. Esténként legalább két-három férfilakó álldogált a lépcsőházban, a kapualj szögletében, hogy megakadályozzák a fegyveresek behatolását. Ennek okát is csak jóval később értette meg. A rögtönzött lakógyűlés úgy döntött, hogy a házban lakó férfiak váltásban álljanak őrt a bezárt kapu mögött, mert ahová a fegyveresek bejutnak, ott fölmennek a padlásra, és onnan lőnek az orosz tankokra, azok azonnal ágyútűzzel viszonozzák a rájuk nézve csaknem veszélytelen golyószórók sorozatait. Akkor pedig összeomlik a fél ház, hajléktalanná válnak a lakók. Ezt mindenképp meg akarták akadályozni, ezért szerveződött meg a kapuőrség. És mivel M. nagyszülei voltak a házfelügyelők, az ő lépcsőház melletti lakásuk konyhája lett az „őrszoba”. Kiságya a konyhában állt, így maga is részese lett az „őrszoba” egyszerre aggodalmas, feszült és kedélyes, kártyázós életének. Aggodalom és feszültség vibrált a társaságban, amikor közelről hallatszottak a lövések, máskor meg oldott volt a hangulat, mert az őrségre várakozók kártyázással ütötték el az időt. Eközben az édesanyja vagy a nagymamája a gáztűzhelyen a kis piros lábasban kavargatta a barnán habzó, pótkávéból főzött feketét. Fél éjszaka a kiságyából figyelte a kávézó, cigarettázó férfiakat, ahogyan egymást váltják, hallgatják a rádió híreit, és kicserélik értesüléseiket. Az üveges ajtajú konyhaszekrény tetejéről szólt a két keresőgombos néprádió, amely hol komor zenét, hol beszédeket sugárzott. M. állt a rácsos kiságyban, hallotta a recsegő rádióadást, a konyhaasztalnál kártyázók bemondásait, figyelte a barna habzású kávét a lábosban, és hallgatta az asszonyok aggodalmas sóhajtozását.

A különös napoknak voltak örömteli eseményei is. Például, amikor az apja egy khakiszínű katonai hátizsákban hatalmas kerek sajttal tért haza. Akkora volt, és olyan nehéz, hogy M. alig bírta fölemelni. De így is körbefutotta vele a konyhát, magához ölelve a méretes, kemény héjú sajtot. Azokban a napokban folyton sajtot ettek, előfordult, hogy többször is. Gyakran volt ebédre sajtos tészta, igaz, tejföl nélkül.

Lassan, de folyamatosan haladt a sor a kórház kapuja felé. M. már éppen unatkozni kezdett volna, amikor messziről morajlás hallatszott. Furcsa zaj volt ez, egyszerre mély morgás és éles csikorgás kúszott végig a széles utcán az üres villamossínek fölött. Ez a furcsa hangzavar egyre erősödött. A sorban állók egyszerre nyugtalankodni kezdtek, először hallgatóztak, majd forgolódni kezdtek, összesúgtak, találgattak. Sokáig nem kellett várniuk, mert páros fehér fények jelentek meg a Hegyalja út felől, az emelkedőn. És ahogy közeledtek az éles fénycsóvák, úgy vált egyre hangosabbá a motorok mély dübörgése és a lánctalpak fülsértő csikorgása. – Tankok, tankok – suttogták az emberek.

M. kíváncsian figyelte a koromsötétből kibontakozó fémmonstrumokat. Fogta apja viharkabátjának szélét, úgy hallgatta az egyre erősebb zajt. Az emberek ösztönösen a kórház téglakerítése mellé húzódtak, voltak, akik a falhoz lapultak, és riadtan nézték a végeérhetetlen tankcsorda vonulását. Le nem vették riadt tekintetüket az ellenzős reflektorok fényében is inkább csak fölsejlő T–34-esekről. A sorban állók korábbi suttogását, dünnyögő beszélgetését riadt némaság váltotta föl, miközben az Alkotás utca szemben levő házsora megsokszorozta a dübörgést. A tiszta téli levegőt fojtogató gázolajfüst váltotta föl, az este csöndjét pedig a kockaköveken és villamossíneken csikorgó lánctalpak fülsértő csörgése.

M. az első percekben még csodálkozva bámulta a sejtelmes látványt, ám ahogy a morgás és csikorgás egyre elviselhetetlenebb lett, a motorfüst meg fojtogató, félni kezdett. Meresztgette a szemét, hogy kivegye a harckocsik körvonalait. Látta, hogy a lövegtornyok némelyikéből egy-egy fej kandikál ki. Újabb és újabb T–34-esek vonultak el, zárt sorban dübörögtek a Déli pályaudvar, majd tovább a Moszkva tér és a Széna tér felé. M. szemét elkezdte csípni a bűzös füst, fülét sértette a lánctalpak csikorgása, és egyre nyomasztóbbnak érezte, hogy a tankok sorának nem látszott a vége. Félni kezdett, arcát az apja lábához nyomta, már nem a viharkabátját fogta, hanem a combját ölelte át. Az apja a karját védően a vállára tette, és magához vonta a fiát. M. ettől némileg megnyugodott, hiszen biztonságban érezte magát. Apja volt a legerősebb, legtekintélyesebb ember a világon, maga a bátorító védelem. Mint egy félistenre, úgy nézett föl rá.

A tankok sora nem akart véget érni. Mint valami sejtelmesen meg-megcsillanó, sötét bőrű óriáskígyó, kúszott a T–34-esek sokasága, szörnyű hanggal és borzasztó bűzt árasztva. M. számára elviselhetetlenné vált a dübörgés, csikorgás, fullasztóvá sűrűsödött a füst. Hirtelen sírva fakadt. Már utálta a tankokat. Az arcát apjához nyomta, szemét behunyva szorosan ölelte a combját, és alig hallhatóan hüppögött. Az apja fölemelte, arcukat egymáshoz szorították. M. érezte apja borostáját és cigarettaszagát, de most mindez épp olyan jó volt, mint édesanyja vagy nagymamája szappanszagú kezének simogatása. A borosta és a cigarettafüst szaga biztonságérzettel töltötte el. Érezte, ilyen szoros ölelésben nem eshet baja.

Egymáshoz tapadva álltak a kórház kerítése mellett a megbénult és elnémult sorban. M. nem tudta, hogyan is tudhatta volna, milyen veszélyben vannak. Ha csak egy puskalövés is eldördült volna valamelyik ház ablakából, elszabadult volna a pokol. Ha csak egy Molotov-koktél is röpült volna valamelyik tankra, a többi azonnal tüzet nyitott volna, lekaszálva a segélycsomagra várakozók sorát. Honnan tudhatta volna, ha csak egy bevodkázott orosz katona belesorozna a várakozó tömegbe, mi lenne… M. mindezt nem tudhatta, nem is sejtette, őt csak az elviselhetetlen zaj és füst gyötörte. Könnyes arcát apja borostás képéhez nyomta, a nyakát átölve szorította, és keservesen kiabált: – Menjünk haza, menjünk haza! – Már nem kellett neki sem a tejpor, sem a csokoládé, semmi sem. Csak haza akart menni, a konyhában álló kiságyban állni, nézni a gáztűzhelyen a kis piros lábasban habzó pótkávét és érezni kesernyés illatát. Nem akart mást, csak otthon lenni, figyelni az apját, az ismerős szomszédokat és belealudni a kártyázók halk beszélgetésébe vagy a néprádió hangjába.

Apja egy szót sem szólt, átölelte a fiát, hátát a kórház téglakerítésének vetette, és nem vette le a szemét a harckocsik soráról. M. a rettegéstől már se nem látott, se nem hallott, amikor egyszer csak arra eszmélt, csöndesedik a dübörgés, oszlik a füst. A várakozók sora rendeződött, az emberek halkan és megkönnyebbülten újra beszélgetni kezdtek. Aztán mindnyájan előrébb léptek, lassan megindult a sor a kórház kapuja felé. Újra föltámadt a remény, megkaphatják a segélycsomagot, az „amerikai nép adományát”, benne a zamatos tejporral, amelybe olyan jó a nyálas ujját mártogatni.

Soká, nagyon soká jutottak el a teherautókig. Megkapták a vöröskeresztes kartondobozt. Apja, mint valami drága zsákmányt, a hóna alá vette a csomagot, másik kezével a fia kezét fogva elindultak hazafelé. Csöndben haladtak a koromsötét, kihalt, mégis otthonosan ismerős utcákon. M. még egy picit szepegett, de közben megfogadta magában, többé nem fog fölkapaszkodni a ruhásszekrény fölső polca felé.

Ország György

A radír

A fiú összekulcsolt tenyerét a városligeti tavat átszelő híd korlátjára fektette, majd előrehajolva állát rátette az alkalmi támaszra. Késő téli este volt, a biciklin kerekező lámpagyújtogató sorra lobbantotta be a gázlámpákat. A világító oszlopok sapkáján már nem volt hó, nem lógott oldalán sem fénylő jégcsap. A fiú csak nézte-nézte a korcsolyázókat. Bömbölt a zene, de nem zavarták a hangos melódiák. Becsukott szemmel saját sorsára gondolt. Édesanyját most kísérte el a közeli kórházba, ahol éjszakás nővér volt. Mikor elbúcsúztak, lelkére kötötte, hogy menjen haza, és ne csavarogjon. Mikor megígérte, akkor is tudta, hogy nem siet haza. Minek sietne? Hisz csak az üres lakás várja, meg különben is fél egyedül. Rádiót hallgatni meg olvasni éjjel is tud. A „…Marina, Marina…” slágerre nyitotta ki a szemét. A korcsolyázók sercegve írták a köröket és a nyolcasokat. Úgy ficánkoltak a jégen, mint íváskor, nyár elején a piciny halak a tó sekély vizében. Belenyugodott a sorsába, ő itt fent, mások ott lent, neki ez van megírva. Talán ha volna barátja, akivel megbeszélhetné az élet dolgait, és ha lány lenne a barát, jobban megértené. Hirtelen elkezdtek vacogni a fogai, csattogtak, mint az autók kerekei az Andrássy út macskakövein. Hazaérve bevette a kikészített gyógyszert, már délután is sokat tüsszögött és köhögött. Éhes volt, de amikor megemelte a zsírosbödön tetejét, meggondolta magát. A nagymamánál mindig fehér a zsír, anyunak nincs türelme, és mindig megégeti. Igaz, kevés az ideje, mert szabadidejében szőrmepapucsokat varr egy szövetkezetnek. Az Apja a forradalom után megváltozott. A katonaságtól elküldték, és valahol sofőrködik. Évente kétszer-háromszor ha eljön. Pénzt nem nagyon ad haza. Öccsét a nagyapáék magukhoz vették a szobakonyhás lakásukba. Míg együtt volt a két fiú, sok baj akadt velük. Sokat csavarogtak, és ez meglátszott a bizonyítványukon is.

Még egyszer megnézte, be van-e zárva a bejárati ajtó. Odakészítette a Bimbi és Botond című kölcsönkönyvet, de mivel égett a szeme, lemondott az olvasásról. Bekapcsolta a rádiót, és az ágy szélére ülve hallgatta. A rádió piciny lámpája bevilágította a szobát, mint felhős éjjel egy-egy kikandikáló kíváncsi csillag a sötét tájat. Remegés jött rá, ruhástul lefeküdt, és a takarót magára húzta. Izzadtan forgolódott, arca piros és tüzes volt. Holnap megint vasárnap lesz. Akkor ministrálás közben láthatja Noémit és testvérét, Cecíliát. Nagyon tetszett neki mindkét lány, bármely mesefilmben eljátszhatnák a tündérek szerepét – gondolta. Lázálmában képek jöttek elő. A forradalombéli képek. Jöttek le a Naphegyről a ruszki tankok. Olyan részegek voltak, hogy felfelmentek a járdára. A kora estében fegyveres civilek kísértek egy szintén civilt. Odaállították egy garázs falához, kerepeltek a géppisztolyok. Az épület sárga falán véres foltok sötétedtek, egy távozó lélek árnyékai.

– Fiacskám, mi történt veled? – kérdezte a hazatérő édesanya.

Levetkőztette, majd száraz törülközővel átdörzsölte.

– Gyorsan, gyorsan – nógatta a száraz pizsama mielőbbi felvételére.

Egy dobozból gyógyszert vett elő, és szájába helyezte, mint áldozáskor a pap az ostyát, majd teát itatott vele. Lázmérőt csúsztatott a hóna alá, és nyakig betakarta. Az odakészített fával begyújtott a cserépkályhába. Az égő fa pattogva feleselt a lángnyelvekkel. A perlekedés egyhangú zajától visszaaludt, észre sem vette, mikor vette ki a lázmérőt anyu. Az iskoláról álmodott, ahol hatodik osztályos volt. Sehogy sem illeszkedett be az osztályba. Egyedül ő nem volt úttörő, édesanyja nem engedte, utálta a komcsi rendszer minden jelképét. A fiút nem érdekelte a politika, szeretett volna ő is úttörőnyakkendőt,

őrsgyűlést meg félcipőt. A nagyszülők szerint a magas szárú cipő sokkal egészségesebb. Ám mégis félcipőbe jártak. Kialakított magának egy saját öntörvényű világot. Egy-két lecsúszott család gyerekeivel csavargott, főleg a Városligetben. Az édesanyja nem tudott csavargó életéről, mert állandó éjszakás volt. Nappal vagy pihent, vagy papucsot varrt. Reggelre mindig kikészítette a pénzt az uzsonnára és az ebédre. A közelben volt egy önkiszolgáló étterem. A fiú még az iskolaév kezdetén büszkélkedett a nem létező gombfocigyűjteményével. Nehezen hitték el az osztálytársak. Ezért az ebédpénzből reggelente gombfocit vásárolt Bóda bácsitól, a háborús rokkant trafikostól. Beérve az osztályba, osztogatta társainak. Aztán a pénzért vett barátságot megunta. Az ebédpénzt inkább mozijegyre költötte. Ha ritkán otthon volt, regényeket, meséket olvasott. Kedvencei az állatok és a növények voltak. A nagy Brehm-könyvet rendszeresen kikölcsönözte a könyvtárból. Mindenét odaadta volna egy saját kutyáért, egy igaz barátért.

Felébredve felültette az összegyűlt család. Rég volt ilyen meleg a lakásban, vagy a láztól van? – gondolta. Az éjjeliszekrényen gyűlt a narancs meg a csoki. Betegnek kell lenni, hogy foglalkozzanak velem? Ha igen, nem szedem a gyógyszert – mosolyodott el magában. A gondolatot tett is követte, és a gyógyszereket a WC-be dobálta. Az állapota rohamosan rosszabbodott. Az ügyeletes orvos kérdést tett föl a családnak:

– Ez a fiú egyáltalán meg akar gyógyulni? Nem eszik, és a láza sem csökken.

Egy este felébredve édesapját az ágyszélén ülve találta. Nagy tenyerében lapult az izzadt, lázas gyerekkéz.

– Fiam gyógyulj meg – kérlelte. Ha meggyógyulsz, jössz velem a teherautón az iskolai szünetben.

Egy doboz márkás színes ceruzát és egy igazi tintaradírt adott a kezébe. A fiú hitetlenül nézte a radírt, egy igazi külföldi tintaradírt. Ilyen az iskolában senkinek sincs.

Az állapota hirtelen javulni kezdett. Pár nap múlva az iskolapadban ült, még nem gyógyult meg teljesen, de önként vállalta az iskolát. A kirakott füzetek mellett a padon látható helyen lapult a radír.

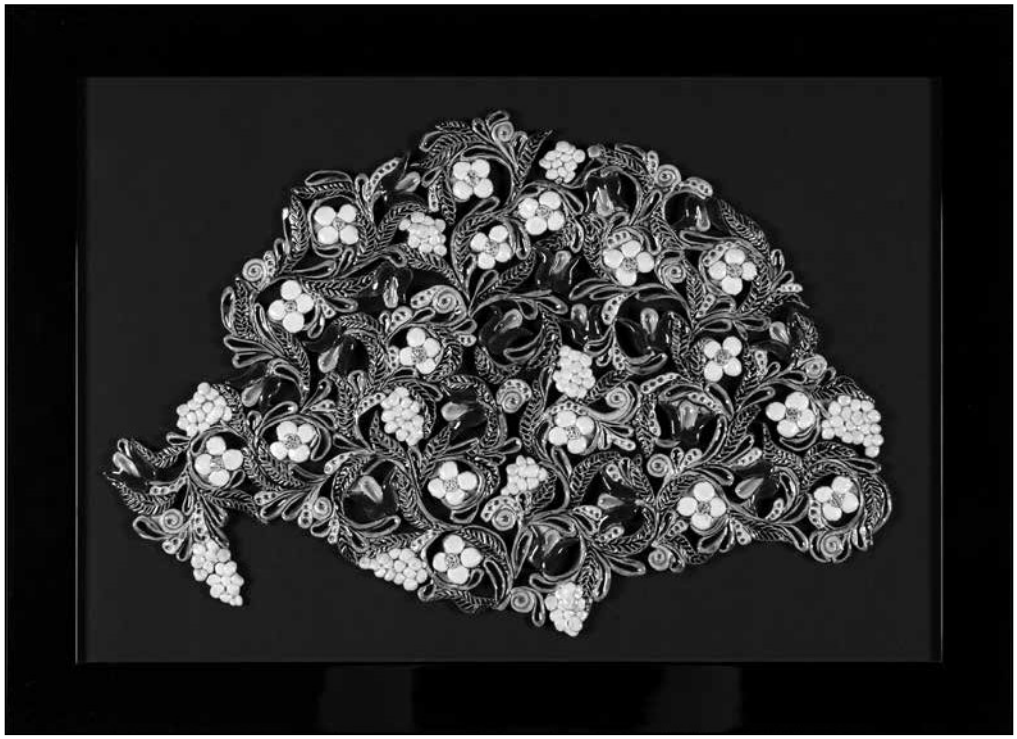

Kósa Klára: Minden magyarok Himnusza

Volford Éva

Holtak szigete V.
Arnold Böcklin azonos című festményéhez

Ezt az eget a hold is kerüli,
csak egy obolosz villan fémesen.
Ezüstös fénye az egyedüli
a szigeten s túl a bérceken.
Szótlan víz sziklát mos félszegen,
sós lehelet a szél, nem susog.
Holt földbe fogódzva kéjtelen,
zöldellnek mégis a ciprusok.

Az égbolt a torkát köszörüli,
a viharfelhők sora végtelen,
nem tudja senki, mikor derül ki,
s lát-e még a sziget fényeket.
A föld naiv reményt dédelget,
mely, mint iszapra hullott sulyom,
lélektalpba fúródik élesen,
mint stratusokba a ciprusok.

Kőbe vájt sírkamrák név nélküli,
rég elhasznált lelkeket rejtenek.
Halálhajóját Kharón kiköti,
s partra vet egy újabb életet.
A Sztüxön túl bolyongó kéreget,
száz év, s feltár minden kis zugot,
megőrül – talán csak képzeleg –,
vagy valósak a távoli ciprusok?

Nem szökik be fény a réseken,
az égbolt földszürke cinkburok,
akár magamat látnám részegen,
csak itt van ami él: a ciprusok.

Kintsukuroi[1]
„Keserves ügy. De rám tekint
Talán Isten, ha zajt csapok.”
François Villon

Falábbal járok friss halott parázson.
Szabadon döntök rosszul, ahogy elvárt:
éles késekről nyalom le a lekvárt,
s a szilvás vérízt finomnak találom.

A hegeket számolni nem tanácsos.
Mások is ütnek, s kevés, aki megszán,
szív-csont töréshez mindig akad egy társ,
hogy lefogjon, ha engednek a láncok.

Nem leszek egyéb, mint törött kék csésze,
amit az Idő ujjai próbálnak
megragasztani, karátokkal rakva,

s ha majd a ráncok rajzolnak térképet
megkopott csontjaim takarójára,
minden törés aranyfolyó lesz rajtam.

[1] A törött kerámia javításának japán művészete, porított arany, ezüst vagy platina keverékével. Filozófiaként az objektum történetének részeként kezeli a törést és a javítást, nem próbálja azt álcázni.

Ferencz Orsolya

Lehetőségek a közoktatásban az iskolapadtól a világűrig*

Nagyon szépen köszönöm a szervezőknek, hogy gondoltak a korszerű 21. századi oktatáspolitikai kihívások számbavételére, így az űrtevékenységre is. Hogy miért tartom ezt fontosnak? Néhány évtizeddel ezelőtt még azt lehetett gondolni, hogy a világűr az egy kis színes dolog, nagyon érdekes, hogy van ilyen, és majd oda is eljutunk, de hát sok egyéb dolog létezik a világon, amivel foglalkozni kell.

Tulajdonképpen az elmúlt évtizedek alatt észrevétlenül olyan mélységekig integrálódott ez a szektor az emberiség tevékenységébe, a világgazdaságba és a társadalomba is, hogy ha most hirtelen kirántanák ezt a lábat az emberiség alól, akkor nagy bajba kerülnénk. Például ha a Napnak olyan váratlan kitörése érné el a Föld körüli teret, ahol műholdjaink ezrei működnek, akkor az gyakorlatilag ellehetetlenítené az eszközállományt. Hogyha ez így van, akkor a gyerekeinket erre fel kell készíteni. Először is arra, hogy egy olyan társadalomban kell helytállniuk, ahol ezek az eszközök, ha akarjuk, ha nem, megváltoztatják a világot. Ugyanakkor a közoktatásnak azt is tudatosítania kell a tanulókban, hogy amennyiben ezekkel az eszközökkel helyesen élnek, akkor egy sokkal jobb világot építhetnek majd.

Tehát ma már nem eldöntendő kérdés, hogy akarunk-e foglalkozni az űrtevékenységgel, vagy sem, ezt ránk kényszeríti az élet, akkor is, ha ez nem tetszik nekünk. Hogy pillanatok alatt tört rá mindez az emberiségre, arra egy példát szeretnék idehozni. 1957 októberében a Szputnyik–1-gyel éri el először az emberiség a Kármán-vonalon túli helyet. Kármán Tódorról nevezték el a világűr határát, tehát ember alkotta tárgy először 1957 októberében éri el ezt a magasságot. És 14 hónappal később, 1958 decemberében Eisenhower amerikai elnök beszédét már az első távközlési műhold, a SCORE közvetítésével hallgathatta meg az amerikai nép. Tizennégy hónappal azután, hogy először érjük el ezt a térséget az emberiség történetében az évmilliónyi fejlődés során. Valószínűsíthető, hogy akkoriban még az amerikai társadalom sem tudta, hogy az első ilyen műhold pályára állításával milyen történelmi küszöböt lépett át az emberiség. Akkor, abban a pillanatban, ha tudomást vesz róla az átlagember, ha nem, megszületett az úgynevezett műholdas távközlés, hírközlés, műsorszórás, és az, amit úgy hívunk az angol szakzsarnokban, hogy „global village”, magyarul világfalu – összemegy alattunk ez a bolygó olyan mértékben, ahogy soha azelőtt.

Ha belegondolunk, birodalmak emelkedtek fel vagy süllyedtek el azért, mert megkaptak vagy nem kaptak meg egy információt a történelem során – elég a maratoni futásra gondolni. Ez az, ami végérvényesen megváltozott 1958 decemberében, és azóta nem is űrkorszakban élünk, hanem űrkorban, mert a korszaknak van egy eleje és vége, de annak, ami akkor elindult, egyáltalán nem tudjuk, hol a vége. Jelen pillanatban a fent említett térségben közel tízezer műhold operál. Hogy ez mekkora jelentőségű, azt a Starlinkkel (A Starlink a SpaceX cég műholdas konstellációja, amely hozzáférést biztosít az internethez – a szerk. megj.) tudnám megvilágítani, és azzal az érdekes helyzettel, hogy ezt a kritikus infrastruktúrát egy magánszemély birtokolja: Elon Musk. Gyakorlatilag van egy ember, aki nagyon szellemes megnyilvánulásokat tesz a médiában, de ettől függetlenül egy igazi vizionárius, és pimaszul bátor ahhoz, hogy meg is lépje azokat a lépéseket, amelyeket egy adott esetben kontinensnyi országok vagy államok irigykedve néznek. És eldönti ez az ember, hogy 42 000 alsó pályás műholdat fog hadrendbe állítani, hogy elérje a Föld minden pontját egy globális hírközléssel és internettel.

Információs robbanásban élünk, egy új világgazdasági szerkezet áll előttünk

Most egy kis kitérőt teszek a társadalomtudomány felé, és a technika által közvetített tartalomra fókuszálok. Tudniillik, hogy ki fogja ezen a rendszeren biztosítani a tartalmat? Mert eljut technikailag valahová az információ – de azt is ez az ember fogja nagyjából meghatározni, hogy mi lesz az az információ... A hadrendbe állítandó tervezett műholdaknak jelenleg a 10 százaléka van pályán, 4000-5000 összesen, de hát az amerikai légügyi hatóság engedélyt adott rá, hogy fent legyenek ezek a műholdak. Jól tesszük, ha egy picit is elgondolkodunk a jog természetéről, mert 200 ország az ENSZ-ben csodálkozva nézi, hogy mi lesz a többiekkel. Ebben a térségben ugyanis véges a frekvenciamennyiség, amit használhatunk. Az atmoszféra szűr: akármilyen frekvencián nem tudunk kommunikálni, végesek a pályaszakaszok. Itt mutatkozik meg, hogy ez az egész technológia már nem a mérnökök világa. Persze, valakinek dolgoznia kell a gépházban, és én magam mint villamosmérnök büszkén vállalom, hogy igen, valakinek meg kell azt a gépet építenie, de hogy a használata által annak milyen társadalmi következményei lesznek, hogy miként módosítja az egész társadalmi berendezkedésünket, mindazt amit 10 000 év alatt, az írástudás kezdete óta felépítettünk, hogy milyen gazdasági következményekkel jár, hogyan változtatja meg végérvényesen a gazdaságot és nem utolsósorban: milyen biztonságpolitikai következményei vannak – mindez még kérdéses.

A kárpátaljai kolleganőnk említette, hogy a Kárpát-medencében most is vannak, akik légiriadóra ébrednek. Ebben a jelenkori orosz–ukrán konfliktusban óriási szerepet kap ez a rendszer, az említett Starlink, amely egyáltalán lehetővé tette az ukrán hadseregnek, hogy bizonyos precíziós műveleteket esélye legyen kivitelezni. Amikor 2022. február 24-én elindult az orosz támadás, akkor ezzel egyidejűleg hajnalban német szélkerékfarmok gyakorlatilag vezérelhetetlenné váltak, nem azért, mert elromlottak, mert forogtak ezek a kerekek, csak a vezérjelet nem kapták meg, mivel ugyanazon a műholdrendszeren keresztül kommunikált az ukrán hadsereg is. Ez volt az első dolog, amit megzavart az orosz fél. Ha látjuk ezt a dimenziót is, akkor hirtelen érthetővé válik, hogy nem egy második űrverseny zajlik, hanem az első sohasem ért véget.

Ez mindig is egy interdiszciplináris terület volt. Itt érünk el az oktatás, az önök végtelenül fontos szerepéhez. Eltérő tudományterületeket vonnak össze egyetlen szerves ökoszisztémává, nyilván ennek az alapja a természettudomány: fizikusok, matematikusok indítják el, hogy egyáltalán gondolkodhassunk a rakétaegyenletről, pályaszámításról és így tovább. Azután jönnek a mérnökök, akik megépítik ezeket az eszközöket. Rakétát már a kínai birodalom elkezdett készíteni, évezredekkel korábban, de mégiscsak kell valaki, aki fel is írja azokat a rakétaegyenleteket, tehát tudósgenerációk egymás vállán állnak. Amikor a fiataloknak tartok ismeretterjesztő előadást, mindig elmondom, hogy nem úgy van az ám, hogy mindig velük kezdődik minden. Nekem is van négy kamaszkorú gyerekem, ők is csodálkoznak rajta, hogy előttünk is születtek emberek a világon. Ez a fiatalság energiája, és örüljünk is, hogy ez így van. De az, hogy egy okostelefonnak nevezett, valójában számítógép lapul a táskánkban, a zsebünkben, amely segítségével egy csettintéssel elérjük a Föld bármely pontját az interneten, és ha születik Bangladesben egy kétfejű borjú, azt reggel mindenki megtudja a Facebook hírfolyamán, lássuk be, annak a bizonyítéka, hogy őrületes információs robbanásban élünk. De ez nem úgy lett, hogy ezt egyik nap valaki csak úgy kitalálta, hanem évezredek alatt tudósok egymás munkáját folytatva, értve, adott esetben kataklizmák közepette is folyamatosan építették az emberiség tudását. Ettől vált elérhetővé a világűr mára. Ma ott tartunk, hogy óriási szükségünk van közgazdászokra, mivel egy teljesen új világgazdasági szerkezet áll előttünk, amelyben egészen más szabályok lesznek érvényesek, mint a földfelszíni gazdaságban. Nélkülözhetetlenek a felkészült jogászok is, akik értik, hogy mivel állnak szemben, és jogilag hogyan lehet ezeket a kérdéseket szabályozni. Hihetetlenül nagy az igény a társadalomtudósok válaszaira is, mert megváltozott szerkezetű társadalmat hozott létre ez az új technológia. Azt nem a mérnökök fogják megválaszolni, és nem a plazmafizikusok, hogy miként kell egy társadalmat felépíteni, amikor ilyen hallatlan technológiai eszköztár áll a ren-

delkezésünkre. Említettem a biztonságpolitikát is. Mostanra a nemzetek szuverenitásának sarokkövévé vált, hogy rendelkeznek-e vagy sem az új technológiával.

A 21. század kincse az adat. Az adatot pedig továbbítani kell, eljuttatni, ehhez pedig technológia szükséges. Évszázadunk kulcsa ennek a technológiának a birtoklása, értése és felhasználása.

Óriási űrversenyfutás zajlik a Holdért

Ez az emberiség következő kontinense. És mit csinálunk a kontinensekkel? Emberi szokás szerint gyarmatosítjuk. Ezt fogjuk tenni most is. Lehet azt mondani, hogy ez nem szép dolog, én nem vagyok annak a tudója, hogy morálisan megítéljem, helyes-e az, amit az emberiség tesz, én csak azt tudom mérlegelni, hogy meg tudja-e tenni. Meg tudja tenni, tapasztalataim szerint meg is fogja. Sohasem ért véget a Holdért való versenyfutás. Az egy önáltatás volt, amikor elengedtük. Valójában óriási képességet vesztettek el azok – elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, de valójában mindannyian a fejlett nyugati, észak-atlanti világban –, akik abban bíztak, hogy a Holdért való versenyfutás lezárult, mivelhogy odaértünk. Mondtak egy nagyon szép mondatot: „Kis lépés ez egy embernek, de nagy ugrás az emberiségnek” – megható pillanatok voltak, hogy milyen nagy dolog oda eljutni… De több mint fél évszázad után jelenleg nincs az emberiség birtokában olyan technológia, amellyel, mondjuk, holnap reggel el tudnánk érni a Holdra. Hogy lehetséges ez? Úgy, mint a biciklizés, hogyha én tudok biciklizni, de a gyerekemnek nem veszek kerékpárt, és nem tanítom meg biciklizni, akkor a gyerekem nem fog tudni kerékpárt hajtani. Az, hogy harmadszorra sem tudtak feltölteni egy rakétát folyékony oxigénnel, azt mutatja, hogy ezek nem triviális technológiai kérdések. Mostanra nem két érdekkör versenyez ezekért a képességekért: a Hold birtoklásáért és felhasználásáért. Az Amerikai Egyesült Államok és anno a szovjet érdekszféra után, azaz ma Amerika és Oroszország mellé megérkezett pár másik szereplő: Kína, India, és megérkeztek az arab országok. Izraelnek például önálló Hold-programja van. Ma jogosan tesszük fel a kérdést, hogy ha Izraelnek, Csehországnak, Portugáliának – tízmilliós országokról beszélek – megéri az űrtevékenység, és magas szinten műveli, akkor egy Magyarország méretű vagy más Kárpát-medencei ország formálhat-e igényt arra, hogy egy kicsit részese legyen ennek a történetnek? Igen, jogos az igény, reális űrprogramokat ki lehet tűzni célként magunk elé. Erre van bizonyítékunk:

A magyar kormány 2021-ben elfogadta a nemzeti űrstratégiát

Ennek vannak olyan sarokkövei, amelyek önöket is mélységesen érintik, ha szabad így fogalmaznom. Az egyik például, hogy megpróbálunk a Hungarian to Orbit (rövidítése HUNOR) program keretein belül egy következő magyar kutató űrhajóst (azóta számuk kettőre bővült – a szerk. megjegyzése) 2025-re eljuttatni a Nemzetközi Űrállomás fedélzetére. Az ő programjának egy nagyon jelentős része lesz az oktatás. Ez külön elvárás a NASA és az Európai Űrügynökség részéről is. Azt szeretnénk elérni, hogy a Kárpát-medence minden iskolájában egyszerre legyen majd kapcsolható az űrállomásról a magyar űrhajós, például egy fizikaóra vagy egy természettudományi óra során. Ezt a programot készítjük elő.

A másik fontos kérdés: ember kell a gátra, emberek nélkül nincs tudományterület, teljesen mindegy, hogy melyikről van szó. Építhetünk gyönyörű új iskolákat, óvodákat, infrastruktúrát – a magyar kormány nagyon sokat fektet abba, hogy az infrastrukturális körülményeket javítsa –, de a falak lelkek nélkül élettelenek, a falak közé gyerekek kellenek, és a gyerekek mellé tanárok. Egyébként minden gyerek óriási érdeklődést tanúsít a világűr témaköre iránt. Én még nem találkoztam olyan fiatallal, akivel ha elkezdtünk komolyan beszélgetni az űrről, akkor ne érdekelte volna őt. Egy ilyen interdiszciplináris területről már az általános iskola kezdetétől kell és lehet is velük beszélgetni. Ezért adta ki a magyar kormány támogatásával az MCC (a Mathias Corvinus Collegium) a *Magyarország és a világűr* című kiadványt, amely egy kicsit tankönyvként is fel-

fogható. QR-kódokkal még digitális tartalmakat is tettünk a könyv mögé. Magyar kutatásokon keresztül mutatjuk be ennek az egész területnek a komplexitását, űrélettantól, orvosi tudományoktól kezdve a gyógyszerészeten és a mérnöki tudományokon keresztül egészen a felhasználásig.

Irány az űr címmel versenyt szervezünk Kárpát-medencei középiskolásoknak, a második körben már 146 csapat jelentkezett. Tizenhét magyar egyetem együttműködésével létrejött a *UniSpace* program, amelyben egy önmagában végzettséget nem adó, talán úgy mondhatnánk, hogy kiegészítő szakirányú továbbképzést nyújtunk három féléven keresztül, interdiszciplináris szellemben négy tudományterületre fókuszálva. Az egyik ilyen az *élettelen természettudományok*, ennek a központja az Eötvös Loránd Tudományegyetem, de számos más egyetem is bekapcsolódik a képzésbe. A másik az *élő természettudományok köre,* amely növény-, állat-, ember- és gyógyszerkísérletet tagol, vagyis elemzi az élő szervezetet, organizmust a világűrben, egy zárt ökoszisztéma modell kapcsán. A harmadik terület a műszaki és a negyedik az informatikai tudományok. A furcsa az volt az első jelentkezésnél, hogy kétszeres túljelentkezés volt a társadalomtudományok területén: itt vannak a jogászok, közgazdászok, diplomaták és a biztonságpolitikusok. Óriási érdeklődés van a programok iránt. Elkezdjük a következő indításnál, 2024 szeptemberében az újabb három féléves képzést – angol nyelven, és ez már egyetemi képzés. Ehhez verbuváljuk a fiatalokat, és ezért indítjuk el ezeket a vetélkedőket és a különböző programjainkat.

Remélem, még ennek a ciklusnak a végéig megszületik egy olyan speciális űrlaboratóriumi program, ahol középiskolások fognak tudni kisméretű műholdakat építeni. Ez egy izraeli szabadalom, ahol évente nyolc ilyen műholdat készítenek középiskolások, és ezeket fel is lövik. Ami előttünk áll, az egy óriási feladat. Ehhez nem kizárólag a fizika- vagy a földrajztanárokra, hanem mindenkire szükség van. Igyekszünk is megadni az oktatásban azokat az anyagokat – egyre növekvő számban –, amelyek ezt a célt szolgálják. Ha belegondolunk abba, hogy a Covid alatt milyen hallatlanul nagy szerepe volt a technológiának, akkor láthatjuk, hogy ez nemcsak nagy általánosságban fontos, és nem csupán egy-egy gazdag országnak. E nélkül a technológia nélkül már most, a járvány idején összeomlott volna a világgazdaság, jóval nagyobb mértékben, mint az bekövetkezett.

Magyarország ebbe az irányba halad, ez az űrstratégiának egy sarokkövét képezi. Minden olyan oktatási-képzési, könyvkiadványi programot, amelyet elindítunk, azt az egész Kárpát-medencében tesszük meg, hogy minden magyar oktatási intézmény számára egyaránt hozzáférhetővé váljon.

** Az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesületének szabadkai 27. Nyári Akadémiáján 2023. augusztus 14-én elhangzott előadás szerkesztett változata.*

Bárczi Imre Zsolt: Ősi fohász

Sági Zoltán

Gondolkodva érezni vagy érezve gondolkodni?

A napi híreket követve az a benyomásunk, hogy a jelenkori civilizációnk egyre kevésbé biztonságos. A rosszabbodó közérzet kiolvasható az egyre erősödő erőszakhullám jeleiből – felfegyverzett diákok az iskolában, lövöldözéssel végződő incidensek az autópályán, elbocsátott dolgozók, akik elkeseredésükben lemészárolják korábbi kollégáikat, stb. – hogy a migránskérdést ne is említsük. A felindulásból elkövetett erőszak, a fegyveres ámokfutó és a trauma kiváltotta stressz az utóbbi években bevonult a köztudatba.

Gondolkodásunk, cselekvésünk indítékai

Érzelmeink a fejlődésünk során belénk ívódott, cselekvésre késztető minták. A civilizált felnőttnél a megjelenő érzelmek és a szemmel látható reakciók különválnak. Ez az érzelmek szocializálódásának eredménye. Minden érzelmünknek megvan a sajátos szerepe abban, hogyan készít fel bennünket más és más reakcióra.

Félelem esetén a menekülésre állítódunk be, vagy éppenséggel sóbálvánnyá dermedünk (ha csak egy pillanatra is), hogy legyen időnk felmérni, nem lenne-e jobb mégis inkább elrejtőznünk. Feszültek, idegesek leszünk, tettre készek, figyelmünk közvetlenül a fenyegetésre irányul, hogy könnyebben eldönthessük, mit tegyünk.

Öröm esetén sokféle változás játszódik le bennünk, olyanok, amelyek gátolják a negatív érzéseket, háttérbe szorítva az aggályos gondolatokat. A viselkedést illetően nincsenek látványos kilengések, nyugalmi állapot van, ennek jóvoltából közömbösítjük a felkavaró érzelmeket. Ez oldottságot nyújt, ezzel együtt pedig készséget és kedvet az éppen aktuális feladathoz vagy a távolabbi céljaink meghatározásához.

A bánat megcsappantja aktivitásunkat és lelkesedésünket. A befelé fordulás, félrevonulás ugyanakkor módot ad arra, hogy veszteségünket, csalódottságunkat meggyászoljuk, levonjuk a következtetéseket, és erőnk új visszatérésével új terveket készítsünk.

Ennek a véletlenszerűen kiválasztott néhány érzelemnek a cselekvésünkre és gondolkodásunkra kifejtett hatásai is jól bizonyítják, hogy kétféle elméből tevődünk össze. Egyfelől az érzelmi, másfelől a racionális elme működéséről van szó.

Kétféle elménk van: egy érző és egy gondolkodó. A kettő egymásba szövődése képezi belső életünket. A racionális gondolkodás tudatos: nagyobb figyelemösszpontosítás, elmélyedés, latolgatás, a reflexió képessége jellemzi. Ezzel párhuzamosan viszont létezik a megismerésnek egy másik rendszere is bennünk, amely indulatos, heves, időnként logikátlan – az érzelmi elme.

Az érzelmi és a racionális elme többnyire szoros harmóniában működik együtt. Az érzelem termékenyen járul hozzá a racionális elme működéséhez, a racionális elme pedig árnyalja, esetenként megtagadja azt, amit az érzések beletáplálnak. Az érzelmek elengedhetetlenek a gondolkodáshoz, de ez megfordítva is ugyananyira fontos: gondolkodva érezni – érezve gondolkodni.

Felismerés és számontartás

Ha feltámadnak a szenvedélyek, megbillen az egyensúly: fölénybe kerül az érzelmi elme – nem tudjuk feltartóztatni indulataink mindent elsöprő lavináját, és a racionalitás talajt veszít.

Ugyanakkor viszont érzelmek nélkül a gondolkodás beszűkültté, merevvé, kizárólagossá válik, olyannyira rugalmatlanná, hogy kizár bennünket a személyes kapcsolatok érzelemvilágából. Az

érezve gondolkodáshoz alapvetően szükséges az érzelmeinkkel való szembesülés, azok tudatosítása.

Önmagunk, lelkünk megértése szempontjából döntő jelentőségű érzelmeink nyomon követése pillanatról pillanatra. Ha képtelenek vagyunk valódi érzéseink észlelésére, ki vagyunk szolgáltatva nekik. Mindaddig, amíg nem tudatosodnak bennünk érzéseink, azok irányítanak bennünket. Minél biztosabbak vagyunk érzéseinkben, annál határozottabban irányítjuk életünket, mert egyértelműbbé válik, hogy ténylegesen miként viszonyulunk – különösen a nagyobb horderejű – személyes döntéseinkhez.

Egy régi japán mesében a harcias szamuráj azzal fordul zen mesteréhez, hogy magyarázza el neki, mi a menny és a pokol. A mester azonban elzavarja, mondván neki: „Tágulj innen, fajankó! Ne rabold az időmet!" A becsületében megsértett szamuráj dühbe gurul, előrántja kardját, és azt ordítja: „Most meg tudnálak ölni arcátlanságodért!" „Íme a pokol" – válaszolja higgadtan a szerzetes. A szamuráj ámulatba esvén, amiért a mester oly találóan nevén nevezte elvakult haragját, elteszi a kardot, és főt hajtva köszöni meg a szerzetesnek a felvilágosítást. „Íme a menny" – mondja neki a szerzetes. A szamuráj ráeszmélése saját zaklatottságára, azt mutatja meg, mennyit számít, ha nemcsak ránk tör egy érzés, hanem tisztában vagyunk azzal is, hogy hatalmában tarthat.

Érzelmeink tudatosítása azt jelenti, hogy ismerjük hangulatunkat és ezzel párhuzamosan a róla való gondolkodásunkat. Az érzelmek tudatosítása és a megváltoztatásukra irányuló cselekvés gyakorlatilag összekapcsolódik – aminek eredménye az, hogy ha tudatosodnak bennünk rossz érzéseink, ki is akarunk belőlük mászni. Megakadályozva ezzel, hogy adott esetben érzelmi felindulásból cselekedjünk.

Hogy miként tartjuk számon és kezeljük érzelmeinket, annak háromféle személyiségtípusát ismerjük. Az elsőbe azok tartoznak, akik az érzelmeiket biztosan felismerik, akik közvetlenül észlelik hangulatváltozásaikat, ezért érzelmi életük kifinomult. Érzelmi tisztánlátásuk egyéb jellemvonásaiknak is nyomatékot ad: autonóm személyiségek, biztos tudással korlátjaikról, lelkileg épek, életszemléletük pozitív. A rossz hangulaton nem rágódnak, nem válik rögeszméjükké, hamarabb leküzdik. Röviden: odafigyeléssel rendben tartják érzelmi életüket.

A második típusba tartozókra az előzővel szemben az jellemző, hogy gyakran érzik magukat tehetetlennek a lehengerlő, nehéz érzésekkel szemben, amiért hangulathullámzásaik szinte uralkodnak rajtuk. Csapongók, érzelmeikről nem vesznek tudomást, átadják magukat nekik, a kissé távlatosabb szemlélet helyett. Csekély az igyekezetük arra, hogy rossz hangulataikból kikeveredjenek, mert úgy vélik, képtelenek befolyásolni saját érzelmi életüket. Gyakori tapasztalatuk a megsemmisülés érzése, az önuralom elvesztése.

A harmadik típusba azok tartoznak, akik előtt gyakran világos, hogy mit éreznek, de hajlanak arra, hogy beletörődjenek hangulati állapotukba, és nem akarnak változtatni rajta – kicsi a motivációjuk a változtatásra, természetesnek veszik kétségbeesett lelkiállapotukat.

Az érzéseink mindegyikének megvan a maga értéke, jelentősége. Megélésük hiányában az életet nem a mindennapok sokszínűsége, hanem szürkeség jellemzi. Az érzelmeket a maguk helyén kell kezelni. Ha túl visszafogottak, unalom és távolságtartás az eredmény; ha viszont féktelenek, szélsőségesek, befolyásolhatatlanokká válnak, mint például a vakító düh. A gyötrő érzések kordában tartása a jó érzelmi állapot kulcsa; a háborgó, túl heves vagy túl hosszan tartó, saját útjukat járó érzéseink megingatják belső stabilitásunkat.

Érzelmi mélypontjaink éppúgy fűszerezik életünket, mint a csúcsok. A jó közérzet a pozitív és a negatív érzések arányán múlik. Az elégedettségnek nem az a feltétele, hogy elkerüljünk minden negatív érzést, hanem az, hogy az érzelmi viharok ne söpörjenek el minden korlátot, ne szorítsanak ki minden kellemest. Jó általános közérzete lehet olyan embereknek is, akik időszakosan heves indulatot vagy depressziót élnek át, feltéve, hogy a mérleg másik oldalán a derű és a boldogság ugyanolyan súllyal van jelen.

Azt már nagyon régóta tudjuk, hogy nemigen irányíthatjuk érzéseink keletkezését. Abba azonban beleszólhatunk, hogy mennyi ideig tartsanak hatalmukban. A kérdés nem a harag, az aggodalom vagy éppen a bánat közönséges, minden-

napi változatainál merül fel; egy kis idő múlva ugyanis túljutunk rajtuk. Ha azonban ezek az érzések nagyon hevesek, és nem csillapodnak belátható időn belül, gyötrő végletekbe csaphatnak át – mint például tomboló düh, agresszív késztetések. Ha csillapításukba aktívan bekapcsolódunk, a keserű következmények is elmaradnak.

Az önkontroll

Az intenzív érzések kisajátítják a figyelmet, és meggátolják a más történésekre való összpontosítást. Egy érzelem betegessé fokozódását jelzi, ha lehengerel minden más gondolatot, és megakadályozza, hogy más feladatnak is figyelmet tudjunk szentelni. A veszítés okozta fájdalom következményeként például nemigen tudunk odafigyelni más mindennapi feladatainkra.

Amikor az érzelmek kikezdik a koncentrációt, egész teljesítményünk, egész lényünk inog meg – ilyenkor van szükség arra a döntő jelentőségű képességre, hogy érzelmeinket kontroll alatt tartva, késztetéseinket késleltetve irányítani tudjuk azokat.

A szorongás megakadályoz bennünket a kívánatos életvitelben, mindenféle katasztrófák jelennek meg lelki szemeink előtt, nem vagyunk képesek szabadon választani, döntéseket hozni, a félelem legyőzi józanságukat. Mert a félelemben testesül meg az a rombolás, amelyet a szorongás visz végbe mindenfajta szellemi tevékenységben. A szorongás, a félelem tudati blokkolást hoz magával, és foglyul ejti figyelmünket, megbénítva ezzel azt a képességünket, hogy másfelé is tudjunk összpontosítani.

Következményét, illetve eredményét illetően a szorongásos állapotnak két típusát láthatjuk: az egyiknél a szorongás a teljesítmény kárára van, a másiknál épp az ellenkezője történik: segíti a feladat sikeres végrehajtását. Minél többfajta aggályunk van, annál rosszabb eredményt fogunk produkálni. Ha az aggódásra összpontosítjuk szellemi kapacitásunkat, másfajta tevékenységtől vonjuk el energiánkat; ha lefoglal az aggódás, hogy elrontjuk a vállalt feladatot, kevesebb figyelmet tudunk szentelni a megoldásra – annak ellenére, hogy rendelkezünk a szükséges képességekkel. Aggódásunkból önmagát beteljesítő jóslat lesz.

Ha azonban tudatosan megzabolázzuk negatív érzéseinket, a szorongást önmotivációként hasznosíthatjuk – így biztosítva a sikert. A szorongás és a siker egymáshoz való viszonyát mindannyian ismerjük. A szorongás hiánya apátiába ejt, nem ad elég motivációt az erőfeszítéshez, tevékenységünk nem lesz eléggé sikeres, és ez fokozza szorongásunkat. A másik végletben viszont, amikor a szorongás dominál, derékba tör minden igyekezetet. Csak az egészséges szorongás hoz kimagasló eredményt.

Jól ismert, hogy a jó hangulat elősegíti a rugalmas, sokrétű gondolkodást, könnyebbé téve ezzel az alkotást vagy a személyes problémák megoldását. A felhangoltság szabadabb asszociációkra tesz képessé, olyan összefüggések észlelésére, melyek felett különben elsiklanánk. Tervezésnél, döntéseinknél a jó hangulati beállítódás nagyvonalúbb, pozitívabb gondolkodásra serkent. Ez részben azért van, mert a memória hangulatspecifikus: jó hangulatban több pozitív esemény jut eszünkbe – ha tehát egy cselekvésmódozat előnyeit és hátrányait mérlegeljük jó közérzettel, emlékezetünk a pozitív tényezőket helyezi előtérbe, és így jobban hajlunk a kockázatosabb változat felé. Kockázat nélkül pedig, mint tudjuk, nincs siker.

Napjaink kutatásai arról győznek meg bennünket, hogy érzelmeink irányításában igen nagy szerepe van a reménynek is. Az alkotó gondolkodásra kifejtett hatásáról sokáig csak keveset tudtunk. Azonban meglepően fontos szerepet játszik életünkben, mert több enyhe vigasznál a szerencsétlenségben, nem más, mint meggyőződés, hogy sikerül elérni céljainkat, amire energiánk és módunk is van. Igen eltérő, hogy milyen mértékben vagyunk reményteljesek. Egyesek tipikusan úgy látják magukat, hogy meg tudják találni a problémák nyitját, míg mások elvitatják maguktól ezt a képességet vagy lehetőséget. A reménykedők ösztönözni tudják magukat, bíznak találékonyságukban, amivel elérik céljukat szorult helyzetben is. Hisznek abban, hogy lesz még jobb is, eléggé rugalmasak, hogy több oldalról is megközelítsék céljaikat, vagy módosítsák, ha végképp falba ütköznek. Jó érzékük van ahhoz, hogy a nagy feladatot apróbb, könnyebben elvégezhető szakaszokra bontsák. A remény annak biztosítéka, hogy nem adjuk meg magunkat, ha

nehéz feladat hárul ránk, vagy akadályokkal kerülünk szembe. Mert a remény képes jól irányítani bennünket.

Hatás a közösségre

Érzelmeink felismerése, kezelése és irányítása előfeltétele annak, hogy mások érzelmeire hatni tudjunk. Ami ahhoz szükséges, hogy a mindennapi szociális kommunikációinkban helytálljunk, és meg tudjuk valósítani céljainkat. Minden kommunikációnk során érzelmi jelzéseket adunk, és ezek hatnak azokra az emberekre, akikkel együtt vagyunk. Általunk elfogadott és kedvelt embernek szemünkben az számít, akivel szívesen vagyunk együtt, mert érzelmi praktikái jólesnek nekünk. Akik képesek mások érzelmi igényeit érzékelni, azok a közösség szempontjából nagyon értékesek: bennük lelhetünk lelki támaszra leggyötrőbb érzelmi szükségünkben. Így vagy úgy valamennyien egymás hangulatváltásainak vagyunk kitéve.

Az érzések egyik emberről a másikra teljesen észrevétlenül terjednek. Ha valaki ránk mosolyog, akaratlanul magunk is mosolyra késztetjük arcunkat, ha szomorúságot árul el megnyilvánulásunk, környezetünkben az arcokról eltűnik a jókedv. Önkéntelenül utánozzuk a másik ember érzelmi kinyilvánításait, tudtunkon kívül gépiesen visszaadjuk arcjátékát, taglejtését és más nem verbális hangulatjelzéseit. Ilyen utánzással voltaképpen újrateremtjük magunkban a másik ember hangulatát. Két ember interakciójakor az átvitel az érzelmeit erőteljesebben kifejezni tudó félről irányul a passzívabb résztvevőre. Hogy melyik „szerepben” működünk az adott élethelyzetben, az határozza meg, hogyan érezzük magunkat, és mit sikerül megvalósítani magunkból.

Minden kapcsolatunk alakulásának lényege a hangulat koordinálása: ha jól ráhangolódunk másokra, illetve könnyedén tudjuk befolyásolni őket, olajozottabban bonyolíthatjuk le interakciónkat az érzelmek szintjén. Akik gyengék az érzelmek vételében és átadásában, kapcsolataikban sok gondnak néznek elébe, mert taszítják a többi embert, jóllehet azok konkrét kifogást legtöbbször nem tudnak megfogalmazni. Ha hibázunk érzelmeink kinyilvánításában, állandóan azt fogjuk tapasztalni, hogy a környezetünk furcsán reagál ránk, és nem értjük, hogy miért. Nem értjük, mi történik körülöttünk, képtelenek leszünk befolyásolni mások viselkedését irányunkban, cselekedeteinknek semmi hatása sem lesz arra, ami velünk történik.

Ha akadálytalanul teremtünk kapcsolatot másokkal, kiismerjük magunkat mások reakciói, érzelmei közepette, akkor képesek leszünk vezetni, szervezni és olyan vitákat elsimítani, amilyenek bármely emberi tevékenység kapcsán óhatatlanul fellángolnak. Akkor képesek leszünk megfogalmazni a ki nem mondott kollektív érzéseket is, és úgy hangot adni nekik, hogy ezáltal közösségünk, amelyben élünk, közelebb kerülhessen a kitűzött céljához.

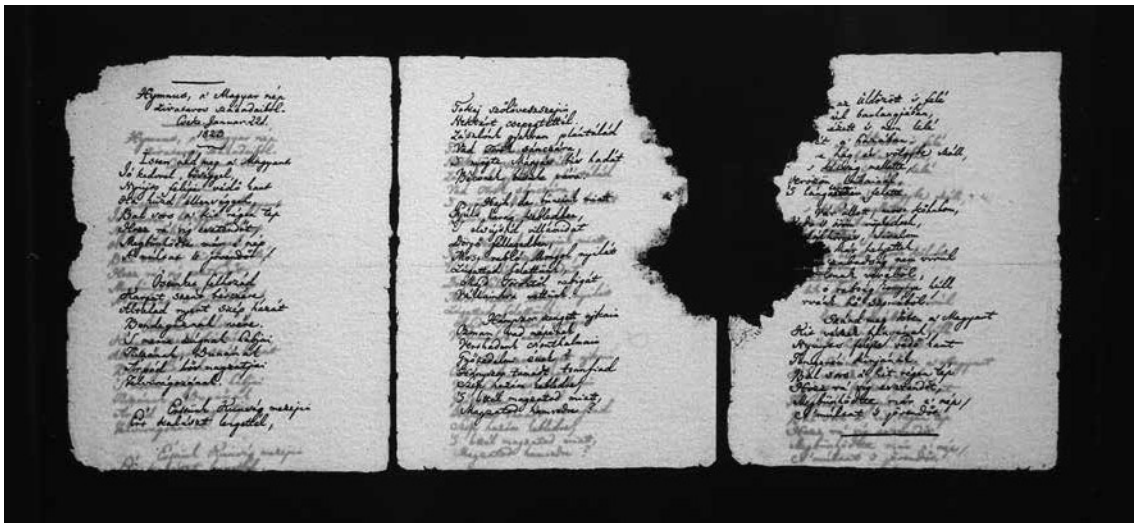

Lisányi Endre: Hogyan lett egy versből Himnusz?

Gyémánt Richárd

Kevevára és környéke népesedésének évszázadai – dióhéjban

Jelen tanulmány a történelmi Temes vármegye egykori Kevevárai járásának népesedési sajátosságait kívánja „dióhéjban” bemutatni, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási viszonyokra. A Kevevárai járás a dualizmus korának (1867–1910) magyar népszámlálási adatai szerint kilenc nagyközséget tömörített egy közigazgatási egységbe. A járás központja a nagy történelmi múlttal büszkélkedő Kevevára (Ковин/Kovin) volt.

I. Egy hajdanvolt vármegye: Keve vármegye

A népesedéstörténeti előzmények kapcsán sietünk hozzátenni, hogy a térség a középkorban, egészen a török hódításig nem Temes, hanem Keve vármegye része volt. Kevevára a vármegye székhelyének számított.

A középkori Keve vármegye fekvéséről A Pallas nagy lexikonának tizedik kötete (1895) megjegyezte, hogy: *„a mai Torontál és Temes vármegye déli részén, a Duna baloldalán, keleten a Karas torkolatáig, nyugaton a Dunáig és a Temesig terjed. Közepe táját a terméketlen és néptelen Maksond mezeje foglalta el, melynek csak egy része volt az alibunári és deliblati mocsaras, homokos vidék.”*[1] Györffy György (1917–2000) történész szerint Keve vármegye I. (Szent) István uralkodása (1000–1038) idején létesült.[2] Ennek ellenére a ránk maradt írásos források először csak 1201-ben említik meg – mint vármegyét; majd 1238-ban – mint várispánságot.[3] Számunkra népesedéstörténeti szempontból kiemelendő, hogy az ún. *„vegyes házi királyok”* uralkodása (1301–1526) alatt egyre jelentősebb lett a pravoszláv vallású szerbek száma a térségben. A népesség már (Luxemburgi) Zsigmond magyar király regnálásától (1387–1437) kezdve sokat szenvedett a török betörésektől. Árulkodó jel, hogy a vármegye főispánjainak neve 1439-től már nem ismeretes. A török veszély feltehetően már az állam- és közigazgatásra, a mindennapi életre is rányomta a bélyegét. Az ország határán fekvő Keve vármegye területén a 15. század közepén hatvanhat falu, további három város (Barlod [Barlad], Kevevára, Pancsaly [Pancsova]) és három vár (Dombó, Kevevára, Tornistya) állt.[4]

A 15. század második felére válságossá vált a vármegye helyzete. Hiába rendelte el az 1478. évi országgyűlés a térség megerősítését, az 1551/1552 körül török kézre került. Temesvár (1552), majd Gyula (1566) végvárainak eleste megpecsételte a terület sorsát, a magyar népessége kiveszett, de a szerb is meggyérült. A török kiűzését követően, idővel Kevevára és környéke a császáriak által felállított katonai határőrvidék része lett. *„A katonai határőrvidék feloszlatásával az 1876. XXXIII. t.-c. részint Temes, részint Torontál vármegyéhez csatolta, noha 1872. a magyar akadémia is folyamodott visszaállításért.”*[5] A középkori Keve vármegyét végül nem

[1] Bokor József (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs–Közellátás).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895. 481. p. (A továbbiakban: Bokor [X. kötet])

[2] Györffy György az alábbiakat írta: *„Ami az István kori magyar vármegyék számát illeti, kb. 48 körülhatárolt területtel rendelkező vármegyével számolhatunk; ezek közül 24 volt határvármegye.”* A neves történész ezt követően felsorolta a közigazgatási egységeket, ahol 21-es sorszámmal Keve vármegyét mint határvármegyét említette meg. Györffy György: *István király és műve.* 3. bővített, javított kiadás. Balassi Kiadó, Budapest, 2000. 209. p.

[3] Bokor (X. kötet), 481. p.; Pesty Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék. I. kötet.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880. 372. p.

[4] Bokor (X. kötet), 481. p.

[5] Bokor (X. kötet), 481. p.

támasztották fel. Kevevára és további nyolc település Temes vármegye Kevevárai járását alkotta. A „néhai" vármegye többi települése részben Temes, részben Torontál vármegyéhez került.

II. Az egykori Kevevárai járás településeinek vázlatos népesedéstörténete

Említettük, hogy a Temes vármegye részeként a 19. század második felében felállított Kevevárai járás kilenc nagyközséget számlált: Deliblát (Делиблато/Deliblato), Dunadombó (Дубовац/Dubovac), Gálya (Гај/Gaj), Homokbálványos (Баваниште/Bavanište), Homokos (Мрамораk/Mramorak), Kevepallós (Плочица/Pločica), továbbá a járás székhelye, Kevevára, valamint Székelykeve (Скореновац/Skorenovac) és Temessziget (Острово/Ostrovo).

Az egykori járást alkotó kilenc település közül három – Dunadombó, Homokbálványos, Kevevára – bizonyíthatóan középkori eredettel büszkélkedhet. A többi helység „elődeiről" – ha léteztek is akkoriban – nem maradt ránk írásos forrás. Habár a járás területén több őskori, valamint ókori régészeti lelet került elő – tehát lakott helynek számított a térség –, az egykori járás feltehetően legrégebbi helysége maga a járásszékhely, Kevevára – más néven Temeskubin – nagyközség lehetett.

A települések rövid népesedéstörténeti ismertetését az egykori járási székhellyel, Kevevárával kezdjük. A gazdag történelmi múlttal büszkélkedő helységről már a 12. századból maradt ránk adat. III. Béla magyar király (1172–1196) „névtelen jegyzője", Anonymus leírása szerint már az Árpád-kor előtt is erődítés, illetve erősség állt itt, amely Ajtony vezér ősének, Galádnak a birtokában volt. Első királyunk, I. (Szent) István magyar király ennek helyére építtetett királyi várat. Kevevára – vagy ahogy a középkorban hívták, Keve – a tatárjárásig (1241–1242) ipari központnak, illetve a Bulgáriába, továbbá a Bizánci Birodalomba vezető kereskedelmi útvonalak egyik jelentős pontjának számított. Földrajzi helyzeténél fogva a hadi útvonalak is érintették.

A tatárdúlás után bár hanyatlásnak indult, de még mindig fontosabb település lehetett. Amellett, hogy Keve vármegye székhelye is volt, (Luxemburgi) Zsigmond magyar király jelentős kiváltságokat adott a helység lakóinak. 1392-ben mentesítette őket a harmincad, illetve a vám fizetése alól, majd 1397-ben „királyi sókamara"-hely is lett, valamint 1405-ben vásárjogot is nyert. Később a „bővérű" magyar király, (Luxemburgi) Zsigmond egyéb kiváltságokkal is elhalmozta a település lakóit: például adómentességgel, birtokadományokkal, továbbá a szabad halászatra és hetivásárok tartására is jogot nyertek.[6] Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor vált a helység jobbára „ráczok", azaz szerbek által lakottá, annyi bizonyos, hogy a kiemelkedő kereskedelmi gócpont a 16. század hajnalára nagyobb számban vonzotta őket ide.[7] Vára – hol jobb, hol rosszabb állapotban – dacolt az egyre fenyegető török veszéllyel is, amíg végül 1551/1552 körül török kézre nem került[8] – ekkor egy korszak zárult le a település történelmében. A helységet a török hódoltság időszakában a szerb lakói már *Kubin*nak nevezték.[9] Megjegyezzük, hogy a vár a történelem viharaiban elpusztult, napjainkban csak kisebb maradványai láthatók a település határában.[10]

A török hódoltság időszakát követően kirobbant osztrák–török háborút (1737–1739) lezáró belgrádi békekötés (1739) elrendelte a település várának lerombolását. Majd a 18. században teljesen átalakult a helység képe is. Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rendeletére az egyik olyan település lett, ahová – az 1760 és

[6] Reiszig Ede: *Temes vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914. 57. p.
[7] Pesty (I. kötet) 1880, 375., 390. p.
[8] Érdekességként jegyezzük meg, hogy az 1440 körül a településről a török miatt elvándorló szerbség jobbára a Csepel-szigetet déli részén, Ráckevén telepedett le. (Megjegyzés: ennek a kapcsolatnak a tiszteletére Ráckeve és Kevevára napjainkban testvérvárosi viszonyban állnak. Hozzátesszük, hogy Székelykeve ugyancsak Ráckeve testvértelepülése.) Vö. Pesty (I. kötet). 1880, 375., 385–386. pp.
[9] Reiszig 1914, 57. p.
[10] Vö. *Kevevára – Kovin, Szerbia, Vajdaság. Temes történelmi vármegye – Keve.* Várak és erődített helyek a Kárpát-medencében. Magyar Várarchívum Alapítvány: https://varak.hu/latnivalo/index/2013-Kevevara-Keve/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

Kevevára várának romjai

Forrás: *Stari Grad Contra Margum, Kovin.* Dečiji grad: https://www.decijigrad.rs/atrakcije/stari-grad-contra-margum/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

1770 közötti években – „kiszolgált" német (osztrák) katonákat és családjaikat telepítették le.[11] Ekkor a szerbek mellett a német ajkú lakosság is megjelent, illetve bevándorolt a településre. A magyarság – nagyobb számban – csak az 1778/1779 utáni időszakban telepedhetett le itt, azonban idővel – egészen a trianoni békeszerződés aláírásáig (1920) – egyre inkább növelte lélekszámát. Ebben nyilvánvalóan az a tény is segítette, hogy a település – a 19. század nyolcvanas éveiben – járásszékhely lett. A negyedik népcsoport, a románság is beköltözött Kevevárára, de hogy konkrétan melyik évre tehető a letelepedése, arra vonatkozóan nincs pontos adat.

Az egykori Kevevárai járás székhelyének templomai a mai napig hirdetik a helység etnikailag és vallásilag színes múltját. A Szent Arkangyalok tiszteletére felszentel szerb ortodox templomot 1777 körül építették, ikonosztáza 18. század végi műremek. A településen 2004-ben egy újabb pravoszláv templomot is felépítettek – 2007-ben Szent Stefan Dečanski tiszteletére szentelték fel. A folyóparton egy kisebb ortodox kápolna is áll, amelyet Szent Prokópiusznak szenteltek. Arra vonatkozóan, hogy a régi épületet mikor építették, illetve szentelték fel, nincs pontos adat.[12]

A németek és a magyarok által látogatott, Avilai Szent Teréz tiszteletére felszentelt római katolikus templomot 1829-ben kezdték el építeni, és 1830-ban fejezték be. Napjainkban önálló plébánia, az igehirdetés nyelve a magyar és a horvát. A temetőben egy római katolikus kápolna is található.[13]

[11] Pesty (I. kötet) 1880, 375., 386–387. pp., Reiszig 1914, 57. p.

[12] Ковин. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/kovin/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[13] Vö. Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet (Kaán–Kiz).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001. 730–731. pp.; Erős Lajos (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993. 299–302. pp.; *Kevevára. Déli esperesség.* Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis: http://www.catholic-zr.org.rs/kevevara/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

A negyedik jelentősebb népcsoport, a románság – Szent Illés próféta tiszteletére felszentelt – ortodox templomát pedig 1904-ben építették. A kései építés oka feltehetően abban keresendő, hogy a román ortodox hívek 1873-ig a szerb pravoszláv egyház alá tartoztak, és közös templomot használtak. A románság különválása ezt követően „érett be". A román ortodox hívőknek a szerb pravoszláv egyház alá való „besorolása" hosszú vitát eredményezett a két ortodox közösség között.

Az egykori Kevevárai járás másik régi helysége Homokbálványos. (Luxemburgi) Zsigmond magyar király 1412-ben az akkor még néptelen pusztát Kevevárának adományozta. Azonban 1428-ban már önálló település volt. Később, a 15. század közepére ismét puszta lett. Az ezt követő időszakot illetően nincsenek biztos értesüléseink róla. A török kiűzése utáni első császári térképes kimutatás, illetve összeírás (1717) *Malo-Bavaniste* (négy lakóházzal), illetve *Veliko-Bavaniste* (harminc lakóházzal) néven két helységet is említ a helyén. A helységnevekből ítélve jobbára a szerbség vallhatta otthonának. A két rész területét hamarosan a gróf Mercy-féle térképen (1723/1725) csak mint „puszta" jelölték. Akkori neve Palfsanista volt. A 18. század második felében, Mária Terézia rendelete értelmében, 1765 és 1768 között ugyancsak „kiszolgált" német, osztrák katonák és rokonaik letelepedési helyéül jelölték ki. A helyi németség idővel elvándorolhatott, mivel később ismét szerbek által lakott községgé vált a település. A 18. század végén, az 1787 és 1791 között zajlott osztrák–török háború sem kímélte meg a falut és annak lakosságát. A török hadsereg 1788-ban kifosztotta és feldúlta a helységet.[14] A szerb ortodox templom építését 1778-ban fejezték be, és Mária mennybemenetele tiszteletére szentelték fel.[15] Homokbálványos a későbbiekben is jórészt pravoszláv vallású szerbek által lakott település maradt.

Dunadombó nagyközség a középkorban várral is rendelkezett, amelynek pontos helye nem maradt ránk. Pesty Frigyes (1823–1889) történész könyvében említést tett Dombó 15. századi váráról, akkor azt – többek között – még Horogszegi Szilágyi Mihály birtokolta.[16] A török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át a már ortodox szerbek által lakott település. Mária Terézia magyar királynő rendeletének értelmében – 1765 és 1768 között – erre a településre is „kiszolgált" német (osztrák) katonákat telepítettek le, rokonaikkal egyetemben. A német ajkú lakosság azonban hamar elköltözött innen, ekkor szerb határőrök és családtagjaik vándoroltak be, és telepedtek le a faluban. Az 1787 és 1791 között zajlott osztrák–török háború alatt, 1788-ban a török sereg feldúlta a települést. A helység régi ortodox temploma is megsemmisült Dunadombó elpusztítása során, ezért 1790 és 1794 között újat építettek, és Szent Miklós tiszteletére szentelték fel.[17]

A Kevevárai járás többi településéről jobbára a török hódoltság végéről vannak adataink. A szerb és román ortodox lakosok által „elegyesen" lakott Deliblát,[18] továbbá a szerb ajkú Gálya, valamint a sajátos fekvésű, jobbára ugyancsak szerbek által lakott Temessziget nagyközség a török korszakot lakott helyként vészelte át.

Deliblát esetében a románok betelepedésének pontos idejéről nincsenek értesüléseink, azonban a szerbek a császári adminisztráció rendelkezései értelmében, Mária Terézia magyar királynő kegyéből, 1770 körül telepedtek le nagyobb számban a településen. Szerbek már korában is éltek ezen a területen, de akkor még „spontán migráció" keretében érkeztek. „Új" pravoszláv templomukat a régi helyére építették fel 1778-ban. A barokk stílusjegyeket mutató épületet Szent Miklós tiszteletére szentelték fel. A település határában egy szentkút (Vodica) is talál-

[14] Reiszig 1914, 52. p.

[15] Баваниште. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/bavaniste/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[16] Pesty (I. kötet) 1880, 377. p.

[17] Дубовац. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/dubovac/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[18] Делиблато. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/deliblato/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.); Roşu, Costa: *Bisericile româneşti din lugoslavia.* Editura Fundaţiei, Novi Sad, 2001. 34. p.

ható.[19] A román ortodox templomot jóval később, 1925 és 1927 között építették, és a Szentháromság tiszteletére szentelték fel.

Gálya szerbek által lakott település volt, azonban 1765 és 1768 között „kiszolgált" német (osztrák) katonákat és családtagjaikat is letelepítették a faluba, de ők hamar elköltöztek onnan. A szerb ortodox templomot 1770 és 1780 között építették,[20] és Urunk mennybemenetelének tiszteletére szentelték fel.

Gályán egy kisebb magyar szórványközösség is él, amely ősei jobbára a 19. század végén, illetve 20. században költöztek a faluba. Az első világháború után viszont csehek is érkeztek a településre.

A két népcsoport a római katolikus felekezethez tartozik. A katolikus templomot 1938 és 1940 között építették, és Szent Vencel herceg, Csehország védőszentjének, illetve vértanújának tiszteletére szentelték fel. Ünnepnapját szeptember 28-án tartják. A liturgikus nyelv a cseh és a horvát. Jelenleg nem önálló plébánia, hanem Kevevára leányegyháza.[21]

A pravoszláv vallású szerbek által lakott Temesszigetre is igyekeztek kiszolgált németet, illetve osztrák határőröket, valamint családjaikat letelepíteni. Az 1765 és 1768 között érkezett bevándorlók itt sem tudtak megmaradni, elköltöztek innen, a helység továbbra is szerb ajkú maradt.[22] A település „új" ortodox templomát a régi helyén 1925-ben építették, és Szent György tiszteletére szentelték fel.[23] Érdekességként jegyezzük meg, hogy Temessziget azon kevés, egykoron Magyarországhoz tartozó települések közé tartozik, amely napjainkban nem a Vajdaság, hanem Közép-Szerbia, Kostolac község (Градска општина Костолац/Gradska opština Kostolac) része.

Kevepallós nagyközséget először az 1717. évi osztrák katonai kimutatás jelölte Plochika alakban. A helység népesedéstörténete annyiban „egyedi", hogy a kezdetben szerbek által lakott településre 1765 és 1768 között érkező kiszolgált német ajkú (osztrák) katonák és családtagjaik itt maradtak, nem vándoroltak el. Ennek ellenére a németek – jóval később – kivesztek a településről. A második világháború végén, 1944 őszén egy részük elmenekült. A helyben maradt németekre a jugoszláv partizánok megtorlása várt. Az 1836-ban épített, Szent József tiszteletére felszentelt római katolikus templomot is lebontották. Előbb, 1960-ban csak a tornyát, végül az egész épületet. Ehhez hasonló sorsra jutott a két római katolikus kápolna is, amelyet 1948 után ugyancsak lebontottak.[24] A németség „távozásával" Kevepallós egyértelműen szerb ajkú településsé vált. A Szent Lázár tiszteletére felszentelt szerb pravoszláv templomot 1837 és 1853 között építették. A település határában, Beresztóc (Банатски Брестовац/Banatski Brestovac) irányában egy ortodox szentkút (Vodica) is található.[25]

Érdekességként jegyezzük meg, hogy Kevepallós határában egy régi téglahíd maradványai dacolnak az idő vasfogával. A híd építésének időpontja vitatott, a „hagyomány" nagy előszeretettel köti Mária Terézia uralkodásához. Ami azonban biztosabb, hogy a térségben a Duna folyam egyik mellékága, a kis Panyóca folyó csordogált, amelynek alkalmasint jelentős volt a vízhozama, ezért is vált szükségessé a felette átívelő híd megépítése.[26] A vízfolyásról Martinek Imre a következőket közölte: *„A folyócska Dunadombótól (Dubovac) indult kanyargós útjára, útközben érintve Kevevárát,*

[19] Делиблато. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/deliblato/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[20] Гај. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/gaj/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[21] Erős 1993, 253. p.; *Kevevára. Déli esperesség.* A Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis honlapja: http://www.catholic-zr.org.rs/kevevara/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[22] Vö. Reiszig 1914, 46. p.

[23] Острово. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/ostrovo/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[24] *Székelykeve. Déli esperesség.* Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis honlapja: http://www.catholic-zr.org.rs/szekelykeve/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[25] Плочица. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/plocica/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

[26] Vö. Gyémánt Richárd: *Pancsova vázlatos népesedéstörténete, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási sajátosságokra.* In: Földi András (főszerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae.* LI. évfolyam. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014. 163. p.

A Mária Terézia híd Kevepallós mellett

Forrás: *Most Marije Terezije – Pločica.* Najlepše iz Srbije: https://www.najlepseizsrbije.rs/tv-paketi/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

Kevepallóst, Beresztócot (Banatski Brestovacot) és Homoliczot (Omoljicát), majd Sztarcsovát/ Tárcsót (Starčevót) elhagyva torkollott a Dunába. Hajózható volt még 1915-ben is. Egy magyar hadászati beszámolóban említést nyert az első világégés idején, a DTD-csatorna megépítésével azonban Dunadombó és Beresztóc közé eső része holtággá degradálódott, idővel pedig eliszaposodott. Mai formájában természeti rezervátumként van jelen Beresztóc és Tárcsó között, megközelítőleg 10 km-es szakaszon."[27] Napjainkban (2023) a folyónak már csak a medre húzódik a híd környékén, így a „létesítmény" műemlékvédelem híján, feltehetően, idővel teljesen elpusztulhat.

Homokos nagyközséget csak a 18. század végén alapították. Mária Terézia magyar királynő rendeletére 1770 és 1773 között német és szerb határőröknek és családtagjaiknak jelölték ki letelepedési helyül. A kezdeti gyér betelepülést 1810 körül jelentős szerb, 1820 körül pedig nagyobb számú német bevándorlás követte. A németek főképp Hessen területéről érkeztek. Az első szerbeket és németeket – 1805-ben – az ortodox felekezethez tartozó románok követték, akik Dézsánfalváról (Dejan) érkeztek. Később ismét jelentősebb számú német, illetve román bevándorlás irányult a faluba.[28]

A szerb pravoszláv templomot 1859 és 1860 között a helyi szerbek és a románok együtt építették. A két népcsoport közös egyházközösséget alkotott 1873-ig, amikor az ortodox románság önálló egyházközösséggé vált. Ekkor a templom – amelyet Szent Száva tiszteletére szenteltek fel – a szerbeké lett. A település mellett egy ortodox szentkút (Vodica) is található.[29] A románok ortodox templomát 1902-ben építették, és a Szentháromság tiszteletére szentelték fel.

[27] Martinek Imre: *Híd az üres folyómeder fölött.* Bánáti Újság. LXVII. évfolyam, 3. szám. (2012. január 18.) Hét Nap Online: http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=11206 (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

[28] Bohland, Heindrich: *Mramorak Gemeinde an der Banater Sandwüste.* Waiblingen Selbstverlag, 1978. 52. p.

[29] Мраморак. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/mramorak/ (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

Népesedéstörténeti szempontból fontos kiemelnünk, hogy az egykori német lakosság – akárcsak a közeli Ferenchalom (Качарево/Kačarevo) „néhai" németsége – egyedülálló módon az ágostai hitvallású evangélikus felekezethez tartozott. Toronyórával ellátott evangélikus templomukat 1886 és 1888 között részben maguk építették.[30] A németekre emlékeztető evangélikus templomot, akárcsak a temetőkápolnát, a második világháború után lebontották.

Homokos – ahogy az előbbiekből is kitűnik – etnikai és vallási értelemben „elegyes" falu volt: a lakosság közel fele német, több mint a negyede román, valamivel több mint 20%-a szerb anyanyelvűnek számított. Három templom ékesítette tornyával a városképet: a szerb pravoszláv és a román ortodox templomot a falu közepén, a németek lutheránus templomát a német – legjobban kiépített – településrész szívében építették fel.[31] A németek kálváriája 1944-ben kezdődött. Egy részük a partizánok elől elmenekült a faluból, de a többség, vesztére, maradt. A német lakosságot amellett, hogy megfosztották vagyonától, jószágaitól, még táborokba is zárták, ahol az embertelen bánásmód, az éhség etc. miatt sokan elhaláloztak. A túlélők nem térhettek vissza lakóhelyükre, Németországba kényszerültek kivándorolni.[32]

Az egykori Kevevárai járás legfiatalabb települése Székelykeve nagyközség volt. Székelykeve területe a középkorban is lakott volt, de a népesség idővel innen is kiveszett. Az egykori katonai határőrvidéki adminisztráció – 1869-ben – egy bizonyos Gyorgyevits ezredest bízott meg, hogy a térségben új települést létesítsen. A helység a Gyurgyevó nevet kapta. Első lakói jobbára Torontálból származó magyarok voltak, akik a Duna folyam áradásai miatt nem tudtak megmaradni. Az 1870. évi nagy áradás elmosta a falut, ekkor a magyar családok egy része visszavándorolt oda, ahonnan korábban érkezett. A helyben maradt magyarok és bolgárok nyolcvan német családdal egészültek ki, amelyek szintén Torontálból – Györgyházáról (Велика Греда/Velika Greda), Szécsenfalváról (Дужине/Dužine) és Zichyfalváról (Пландиште/Plandište) – érkeztek. Az 1876. évi árvíz ismét elmosott mindent. Ezért a telepítés újfent nem lett sikeres. Ezt követően, 1883-ban a magyar kormányzat bukovinai székelyeket telepített a területre. Az 1887-es esztendőre már nyilvánvalóvá vált a kormányzat számára, hogy Gyurgyevo helye a Duna folyam áradásai miatt nem megfelelő. Ezért az új falut – Székelykeve néven – magasabb helyen, Kevepallós és Kevevára határában alapították meg.[33]

A helyi székelység a római katolikus felekezethez tartozott és tartozik ma is. Templomukat 1891-ben építették, és I. (Szent) István magyar király (1000–1038) tiszteletére szentelték fel.[34] A döntő hányadában magyar ajkú Székelykeve a Kárpát-medence viszonylatában egyedülálló, mivel a „Kárpát-medence legdélebbi magyar pontjának" tartják. A település lakói a mai napig jobbára római katolikus vallású al-dunai székelyek. Az al-dunai – egykoron Bukovinából érkező[35] – székelyek azonban nemcsak Székelykevén, hanem a közeli, egykoron Torontál vármegye Pancsovai járásához tartozó Sándoregyházán (Иваново/Ivanovo) – korábbi nevén Nagygyörgyfalván – és Hertelendyfalván (Војловица/Vojlovica) is otthonra leltek. Sándoregyházán az ugyancsak római katolikus bolgárokkal, Hertelendyfalván – egyedülálló módon református vallásúként – az evangélikus szlováksággal élnek együtt. Habár mindkét székely közösség népességszáma megfogyott, ráadásul Hertelendyfalvát beolvasztották a döntő többségében szerbek lakta Pancsova városába, még mindig léteznek a „végeken" az al-dunai székelyek.[36] Ortutay Gyula (1910–1978) szabadkai származású néprajzkutató az általa

[30] *Evangelische Kirche in Mramorak.* Mramorak: http://www.mramorak.de/seiten/mamkirch.htm#bau (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)
[31] *Ein dorf mit zwei Namen.* Mramorak: http://www.mramorak.de/seiten/mkirche6.htm (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)
[32] *Ein dorf mit zwei Namen.* Mramorak: http://www.mramorak.de/seiten/mkirche6.htm (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)
[33] Galambos Tibor: *Székelykeve (Skorenovac).* Lo Press, Kovin, 2001. 30–49. pp.
[34] Erős 1993, 405–411. pp.
[35] *„A kis határú székely községek – Fogadjisten, Istensegíts, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva – hamarosan túlnépesedtek és proletarizálódtak. A múlt század második felében többször fölmerült Magyarországon a bukovinai székelyek hazatelepítésének terve."* Ortutay Gyula: *Magyar néprajzi lexikon. Első kötet, A–E.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 384. p.
[36] Vö. Ortutay 1977, 62. p.

szerkesztett Magyar néprajzi lexikon első kötetében a székelység vonatkozásában megjegyezte, hogy *„népi kultúrájuk, nyelvi elzártságuk miatt sok archaikus vonást őriztek meg”.*[37]

III. A Kevevárai járás anyanyelvi és vallási statisztikája (1880–1910)

Temes vármegye egyike volt annak a három bánsági vármegyének, amelyet 1778/1779-ben, Mária Terézia magyar királynő rendeletének értelmében, ismételten felállítottak, miután a térség felszabadult az osztrák katonai, illetve polgári adminisztráció alól, és ismét a történelmi Magyarország része lett.[38] A katonai határőrvidék azonban, amelyhez a későbbi Kevevárai járás is tartozott, még egy évszázadig külön, katonai igazgatás alatt állt.

„polgárosításával” 1873-ban a térséget Temes vármegyéhez csatolták. Az egyes településekből kialakították az egykori Kevevárai járást, Kevevára székhellyel.

A Kevevárai járás a történelmi Temes vármegye tizenegy egykori járása közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egység volt. Területe: 138 513 katasztrális hold (797,1 km^2) volt. A Kevevárai járás területe a történelmi Temes vármegye – 7433 km^2 nagyságú – területének közel 10,7%-át tette ki.

A járás településeinek száma, illetve a hozzá tartozó települések a négy magyar – az 1880., az 1890., az 1900. és az 1910. évi – népszámlálás alatt nem változott. A négy népszámlálás idején ugyanaz a kilenc település alkotta a Kevevárai járást. A járás neve viszont megváltozott; az első három népszámlálás idején Kubini járás, majd

A Kevevárai járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

	Népszámlálás			
	1880	**1890**	**1900**	**1910**
1.	Deliblát	Deliblát	Deliblát	**Deliblát**
2.	Dubovácz	Dubovácz	Dubovácz	**Dunadombó**
3.	Gája	Gája	Gálya	**Gálya**
4.	Bavaniste	Bavaniste	Bavaniste	**Homokbálványos**
5.	Mramorák	Mramorák	Mramorák	**Homokos**
6.	Plosicz	Plosicz	Plosicz	**Kevepallós**
7.	Kubin	Temes-Kubin	Temeskubin	**Kevevára**
8.	Gyurgyevo	Székely-Keve	Székelykeve	**Székelykeve**
9.	Osztrova	Osztrovó	Temessziget	**Temessziget**

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Temes vármegye Kevevárai járásának települései előbb a katonai határőrvidék német-bánsági ezredéhez, majd az 1838-ban felállított, 1845-től bánsági-illír ezred nevet felvett közigazgatási egységhez kerültek.[39] A katonai határőrvidék ún. 1910-ben – a magyarosítás eredményeként – Kevevárai járás lett a neve.

Anyanyelvi szempontból a Kevevárai járás településeinek népessége „elegyesnek” tekinthető, azonban az egyes népcsoportok helysé-

[37] Ortutay 1977, 62. p.

[38] Gyémánt Richárd: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre).* In: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára.* Magyar Statisztikai Társaság – SZIE ÁJK, Budapest–Győr, 2016. 27–39. pp.

[39] Gyémánt Richárd: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája”.* In: Bata János (főszerk.): *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata.* XVII. évfolyam, 3. szám. Aracs Alapítvány, Horgos, 2017. 80–81. pp.

A Kevevárai járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	22 262	222	4292	65	3825	9	12 565*		389+895**
1890	27 663	2107	5571	28	4815	3	19	14 518	602
1900	31 718	3283	6643	47	5271	1	20	15 658	795
1910	35 482	5355	6587	42	5705	2	31	16 795	965

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

* Megjegyzés: Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb" megjelölés alatt.
** Megjegyzés: Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Fehértemplomi járás esetében az első érték (389 fő) az egyéb hazai (371 fő) és az egyéb külföldi (18 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A Kevevárai járás vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	22 262	3185	17 233	1774	30	17	23
1890	27 663	5780	19 486	2135	103	52	107
1900	31 718	7719	21 202	2316	197	101	183
1910	35 482	9484	22 914	2487	279	101	217

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

genként jobbára elkülönültek egymástól. Az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában a legjelentősebb népcsoport a szerb volt (47,3%). A második legjelentősebb népelemet a német anyanyelvűek képezték (18,6%). Sorban a harmadik legnagyobb népcsoport a román (16,1%), végül a negyedik helyet a magyar anyanyelvűek „szerezték meg" (15,1%). Az egyéb anyanyelvűek száma (1040 fő) és aránya (2,9%) nem tekinthető számottevőnek. A kilenc település közül hat helységben regisztrált szerb anyanyelvi többséget az 1910. évi magyar népszámlálás. Szerb többségű falvak voltak: Deliblát, Dunadombó, Gálya, Homokbálványos, Kevepallós és Temessziget. Két faluban képeztek többséget a németek, ezek: Homokos, valamint a járás székhelye, Kevevára. A magyarság mindössze egy helységben – Székelykevén – alkotott többségi népcsoportot.

A magyarság a járás öt településén képezett száz főt meghaladó közösséget. Ezek a helységek a szerb ajkú Deliblát, Dunadombó, Gálya és Homokbálványos, valamint a német többségű járási székhely, Kevevára voltak. A németek négy településen alkottak jelentősebb – száz főt meghaladó – kisebbséget, ezek: a jobbára szerbek által lakott Deliblát, Homokbálványos és Kevepallós, valamint a magyar ajkú Székelykeve. A románság, jelentős népességszáma ellenére, egy településen sem alkotott többséget, azonban jelentősebb kisebbséget képezett a szerb többségű Delibláton, továbbá a német ajkú Homokoson és Kevevárán. A szerbség jelentősebb számban volt jelen a német többségű településeken, így Homokoson és Kevevárán.

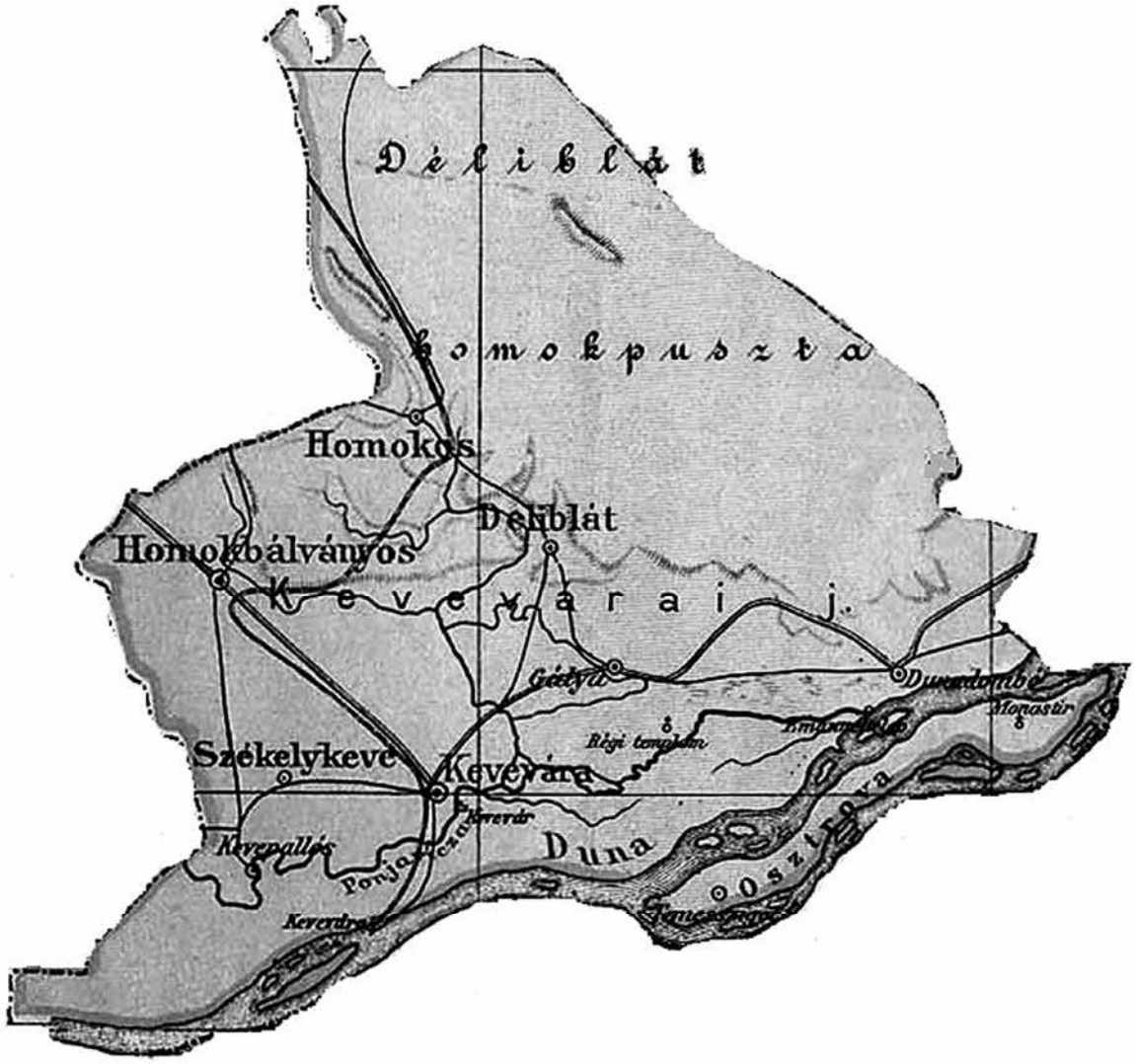

A történelmi Temes vármegye egykori Kevevárai járása

Forrás: Kogutowicz Manó: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbizásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

A vallásstatisztikai adatok tekintetében az 1910. évi magyar népszámlálás szerint – jórészt a szerb és a román anyanyelvűeknek köszönhetően – ortodox többség érvényesült. A járás népességének 64,6%-a vallotta magát – 1910-ben – a szerb pravoszláv és a román ortodox egyházhoz tartozónak. A második jelentős felekezet a római katolikus volt (26,7%), ennek tagjai jobbára a németek és a magyarok soraiból kerültek ki. A harmadik jelentősebb felekezet az ágostai hitvallású evangélikus egyház (7%) volt. Az ágostai hitvallású evangélikusok jelentős hányada német anyanyelvű személy volt – döntő arányban Homokos németsége. A többi felekezethez tartozók száma (597 fő) és aránya (1,7%) elenyészőnek számít.[40] Az egykori Kevevárai járás területén – 1910-ben – legalább tíz ortodox templom állt, ebből kettő volt a románoké, a többi a szerbeké.

[40] *A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* In: *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912. 365. p. (A továbbiakban: 1910. évi magyar népszámlálás, 1912)

A járás területén további három római katolikus és egy ágostai hitvallású templom is a híveket szolgálta.

A Kevevárai járás területén – 1910-ben – 9362 fő, azaz a teljes népesség 26,4%-a beszélt magyarul. Emellett a járás területén 18 412 fő – a népesség 51,9%-a – tudott írni és olvasni.[41]

A trianoni békeszerződés a Kevevárai járás teljes területét elvette Magyarországtól, a térséget teljes egészében a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolta.

IV. Kitekintés: Az egykori járás településeinek vázlatos népesedéstörténeti sajátosságai (1920–2011)

A trianoni békeszerződés aláírása (1920. június 4.) óta eltelt száz esztendő alatt jelentős változások mentek végbe egyes települések etnikai és vallásstatisztikai sajátosságainak tekintetében. A 2011. évi – szerb – népszámlálás településsoros adatai szerint a szerbség – az egykori Kevevárai járás – már nyolc településen képezett többséget. Székelykeve kivételével az összes helységben szerb többséget regisztrált a 2011. évi szerb népszámlálás. A románság száma és aránya jelentősen visszaesett Delibláton, Homokoson, de Kevevárán is. A németek viszont a második világháború végén, illetve azt követően teljesen kivesztek azokról a településekről, ahol korábban éltek. A Homokoson élő, jobbára ágostai hitvallású evangélikus német lakosság ugyanúgy járt, ahogy Kevepallós római katolikus németsége. Kevevára német lakossága is eltűnt a második világháború után. A 2011. évi szerb népszámlálás alig mutatott ki német nemzetiségű személyt a térségben.

A szovjet Vörös Hadsereg és a velük karöltve haladó jugoszláv partizánok ebben a három, jobbára németek, illetve németek által is lakott helységben brutális kegyetlenséggel bántak a kezükre került németekkel. A német túlélők, illetve leszármazottaik helytörténeti kutatásai napjainkban számos nyomtatott és elektronikus fórumon elérhetők. Ezekben a forrásokban sokszor „naturalisztikus” részletességgel, az olvasót megdöbbentő őszinteséggel írnak a három település német népességének „kálváriájáról”. A németek többsége ugyanis nem menekült el a lakóhelyéről. Homokoson 2759, Kevepallóson 1010, valamint Kevevárán 1917 fő került a partizánok kezére.[42] Nem volt ritka, hogy a partizánok már megérkezésükkor számos helyi lakost kivégeztek. Azonban nagyobb csoportjukat – brutális bánásmód mellett – táborokba zárták. Szörnyűnek hangzik, de a táborokban átélt borzalmak miatt olykor „szerencsésnek” mondhatta magát az a fogságba került német lakos, akit a partizánok egyszerűen főbe lőttek.[43] Így legalább megmenekült a további szenvedésektől. A partizánok a fogságába került németek kisebb hányadát szovjet munkatáborokba küldték, nagyobb hányadukat viszont a vajdasági „lógerekbe” vitték. Földrajzi fekvése miatt főképp a rezsőházi táborba (Книћанин/Knićanin) került sok környékbeli német lakos. Itt tömegesen haláloztak el a partizánok kegyetlenségei, bántalmazásai, a téli hideg és fagy, az alultápláltság, a betegségek és járványok miatt. Végül 1948-ban, amikor a vajdasági „lógereket” felszámolták, a túlélők elhagyni kényszerültek nemcsak a lakóhelyüket, hanem egész Jugoszláviát. Településeikre, házaikba a délszláv vezetőség Jugoszlávia különböző részeiről érkező szerbeket költöztetett. Homokoson az ágostai hitvallású evangélikus templomot lerombolták. Ehhez hasonló sorsra jutott Kevepallóson a Szent József, a Boldogságos Szűz Mária jegyese tiszteletére felszentelt római katolikus templom, illetve az egykoron állt két római katolikus kápolna is. Egyedül Kevevára Avilai Szent Teréz szűz és egyháztanító tiszteletére felszentelt római katolikus temploma maradt meg. A templom ma is otthont ad egy kisebb, részben magyar ajkú hívőközösségnek. Az igehirdetés nyelve a magyar és a horvát.[44]

Az egykori járás területén 1920 után két további település létesült. Emánueltelep (Шумарак/

[41] 1910. évi magyar népszámlálás, 1912, 365. p.

[42] *Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion*: http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf (Letöltés ideje: 2023. augusztus 24.)

[43] Bohland 1978, 282. p.

[44] Erős 1993, 377–379. pp.

Az egykori Kevevárai járáshoz tartozó helységek nemzetiségi adatai (2011)***

Település	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
Deliblát	2 939	54	3	–	390	5	2 158	329
Dunadombó	1 188	17	9	...	13	...	926	...
Gálya	2 929	115	...	...	37	3	2 298	...
Homokbálványos	5 820	29	...	...	15	5	4 894	...
Homokos	2 690	49	6	...	348	3	1 981	...
Kevevára	13 515	700	19	12	352	40	10 706	1686
Kevepallós	1 794	20	6	...	3	3	1 675	...
Székelykeve	2 354	1972	...	...	5	...	155	...
Temessziget	646	...	...	...	...	...	636	...
Emánueltelep	161	38	...	...	4	...	70	...
Kisbálványos	332	7	...	...	3	...	287	...

Megjegyzés: A „...” jelölés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába – jelen esetben – az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. Forrás: *Serbia. Ethnic composition, all places: 2011 census.* Population Statistics of Eastern Europe & Former USSR: http://pop-stat.mashke.org/serbia-ethnic-loc2011.htm (Letöltés ideje: 2023. augusztus 24.)

*** Emánueltelep és Kisbálványos utóbb keletkezett, 1920 előtt még nem voltak önálló települések.

Šumarak) korábban Dunadombó külterülete volt. Emánueltelep népességének 23,6%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek 2011-ben. (Árulkodó, hogy ez az érték az anyanyelvi adatok esetében rosszabb [9 fő]. Ez a megállapítás, sajnos, a többi település magyar anyanyelvi adatai viszonylatában is igaz. Ezek szerint a magyar nemzetiségűek nagyobb hányada inkább a szerb nyelvet használhatja a mindennapokban.) Kisbálványost (Мало Баваниште/Malo Bavanište) 1947-ben alapították, amikor Dél-Szerbiából érkező szerb lakosokat telepítettek oda.

V. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1882

A magyar korona országainak helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1892 (Az 1890. évi népszámlálás eredményeit is tartalmazza.)

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenkint. In: *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902

A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912

Bohland, Heindrich: *Mramorak Gemeinde an der Banater Sandwüste.* Waiblingen Selbstverlag, 1978

Bokor József (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs–Közellátás).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895

Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet (Kaán–Kiz).* Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001

Erős Lajos (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993

Galambos Tibor: *Székelykeve (Skorenovac).* Lo Press, Kovin, 2001

Gyémánt Richárd: *Pancsova vázlatos népesedéstörténete, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási sajátosságokra.* In: Földi András (főszerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae.* LI. évfolyam. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014

Gyémánt Richárd: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre).* In: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára.* Magyar Statisztikai Társaság – SZIE ÁJK, Budapest–Győr, 2016

Gyémánt Richárd: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája".* In: Bata János (főszerk.): *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata.* XVII. évfolyam, 3. szám. Aracs Alapítvány, Horgos, 2017

Györffy György: *István király és műve.* 3. bővített, javított kiadás. Balassi Kiadó, Budapest, 2000

Kogutowicz Manó: *Temes vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbizásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

Ortutay Gyula: *Magyar néprajzi lexikon. Első kötet, A–E.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977

Pesty Frigyes: *Az eltűnt régi vármegyék. I. kötet.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880

Roşu, Costa: *Bisericile româneşti din lugoslavia.* Editura Fundaţiei, Novi Sad, 2001

V. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/

A Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis honlapja: http://www.catholic-zr.org.rs/

Kevevára – Kovin, Szerbia, Vajdaság. Temes történelmi vármegye – Keve. Várak és erődített helyek a Kárpát-medencében. Magyar Várarchívum Alapítvány: https://varak.hu/latnivalo/index/2013-Kevevara-Keve/

Martinek Imre: *Híd az üres folyómeder fölött.* Bánáti Újság. LXVII. évfolyam, 3. szám. (2012. január 18.) Hét Nap Online: http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=11206

Most Marije Terezije – Pločica. Najlepše iz Srbije: https://www.najlepseizsrbije.rs/tv-paketi/

Mramorak: http://www.mramorak.de/

Serbia. Ethnic composition, all places: 2011 census. Population Statistics of Eastern Europe & Former USSR: http://pop-stat.mashke.org/serbia-ethnic-loc2011.htm

Stari Grad Contra Margum, Kovin. Dečiji grad: https://www.decijigrad.rs/atrakcije/stari-grad-contra-margum/

Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion: http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf

Fuchs Tibor

Magyarok Nagyasszonya-homília*

„Mennyek királynője, e világ jeles újjászerzője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nékik utolsó istenhozzádot mondva lelkemet kezedbe ajánlom.”

Krisztusban szeretett Testvérek!

Hartvik püspöknek a 12. század elején lejegyzett szavait idéztem az imént. Apostoli szent királyunk halála előtt, 1038. augusztus 15-én végső kétségbeesésében az Istenszülő Szent Szűznek ajánlotta, pontosabban szentelte a Magyar Királyságot és az abban élő összes népet. Ahogyan azt egyik ősi énekünk is kifejezi:

„Boldogságos Szűzanyánknak,
Mint magyarok asszonyának,
Feláldoztad hazánkat,
Szentelted koronánkat.

Kérünk mint apostolunkat
És az első királyunkat,
Szent István, nézz mennyből le,
A szép magyar népedre.”

Ettől a pillanattól kezdve egy igen különleges és egyedi kapcsolat fűzi a magyarságot Szűz Máriához. *Magna Domina Hungarorum*ként/*Magyarok Nagyasszonya*ként tiszteljük őt a továbbiakban. Az évszázadok során soha nem sikerült a magyarság máriás lelkületét megváltoztatni. Szent István király országfelajánlásából szépen lassan kialakult a Regnum Marianum, vagyis a Mária országa eszménye, mely szerint Szűz Mária nem csupán pártfogója Magyarországnak, hanem birtokosa is. Apostoli uralkodóink gondoskodtak arról, hogy ez a Nagyasszonyunk iránti tisztelet ne csak hogy fennmaradjon, de újra és újra megújuljon, és mindig valamilyen új jelentéstartalommal gazdagodjék. Ezért szerepel a legendákban másik szent királyunk, I. László „Szűz Mária választott vitézeként”, aki mindig az ő oltalmát kérte az ütközetek előtt.

IV. Béla király ezért ajánlotta az Úristen után Szűz Máriának leányát, Szent Margitot a tatárjárás idején, ezért épült fel a budai várban a Nagyboldogasszony koronázó főtemplom, vagy ahogyan a mai köznyelv mondja, a Mátyás-templom.

A törökverő Hunyadiak sem felejtkeztek meg a Szűzanya hathatós segítségét kérni: Mátyás király aranypénzén a Madonna látható a gyermek Jézussal. A török veszedelem idején mindennél fontosabb volt a magyar királyok számára, hogy a megmaradt országrészeket Szűz Mária palástja alá helyezzék. 1687-ben I. Lipót megismételte Szent István országfelajánlását, majd 1693-ban a török alóli felszabadulásért hálából a bécsi székesegyházban ünnepélyesen megújította. 1896-ban a magyar millennium alkalmából Vaszary Kolos bíboros hercegprímás engedélyt kért XIII. Leo pápától a Magyarok Nagyasszonya-ünnep bevezetésére, a Szentatya jóváhagyta azt, és utóda, X. Piusz pápa október 8-ára tette a megtartását. Szép kifejezése volt ez a magyar nemzet hálájának a Szent Szűz ezeréves pártfogásáért. Igen!

A Magyar Királyság Mária országa!

Ez akkor is így van, szeretett Testvéreim, ha egyes protestánsok vagy a politikai elit egy bizonyos része ezt tagadni szeretné. Megdöbbenéssel tapasztaltuk, hogy az elmúlt rendszer kiszolgálói milyen hevességgel támadták idén az augusztus huszadikai ünnepségek alkalmával a Mária országa fogalom középpontba állítását. Saját magáról állított ki szegénységi bizonyítványt az, aki nem érti, hogy a magyarság kereszténység nélkül nem lett volna képes megmaradni

Európa közepén a történelmi viszontagságok közepette, és hogy az államalapítás folyamatának minden részlete egybeforrt az egyházzal. Az apostoli kereszt adományozásával Szilveszter pápa az egyházszervezésnek és a főpapok kinevezésének jogát ruházta át Szent Istvánra, aki e kiváltság birtokában népének apostolává, utódai „apostoli királyokká” lettek.

Testvérek! Ne feledjük, hogy első királyunk nemcsak Csonka-Magyarországot, a megmaradt 93 ezer négyzetkilométert ajánlotta fel, hanem teljes birodalmát szentelte az Istenanyának. Ezt az igazságot pedig semmilyen hazugság, békediktátum, hatalmi szó nem tudja elfedni. A mai napon még erősebben kell hinnünk, és éreznünk, hogy összetartozunk! Élj a Délvidéken vagy Erdélyben, a sanyargatott Kárpátalján vagy Felvidéken, ha magyar vagy, akkor a Boldogságos Szűz Máriát különösen is pártfogódnak nevezheted, hiszen anyai palástjával takar be téged.

Erre hív minket Mindszenty József bíboros hercegprímás is, akinek szavai ma is aktuálisak, az ő végrendeletéből idézek most:

„A szabad, független Magyarországhoz, októberi és novemberi hőseinek sírjához legyetek hűek! Húzódjatok vissza a véres, zord időkben a családi körbe, az legyen tiszta és evangéliumi. Apa, anya, gyermek eszményét Názáretben találja meg. Ilyen családokból épül újra hazánk. Addig is mindig a magyar a magyart részvéttel szeresse, és ne ártson egymásnak. Mindig ragaszkodjatok a valláshoz, mert megtapasztaljátok, hogy mennyire felette áll a vallásos ember a vallástalannak. A katolikusok tekintsenek Rómára, a Szentatyára, a Kősziklára a nagy omlás között. Bízzatok gyermekien a mindenkor segítő Patrónában, a Magyarok Nagyasszonyában, aki Isten Anyja, és immár ezer éven át a mi édesanyánk is.”

Magyar Testvérek, határon innen és túl, és az egész világon!

Kérjük az Ő közbenjárását Szent Fiánál szeretett hazánkért, országunk vezetőiért, és kérjük, hogy ne engedje el kezünket, különösön a mai zűrzavaros és istentelen időkben. Hangosan kiáltjuk, amint tette ezt a magyarság egykori nagy pártfogója és barátja, tiszteletreméltó XII. Piusz pápa 1938-ban a Hősök terén: „Éljen Mária országa!”

Ámen!

** Elhangzott 2023. október 8-án a bakonyszombathelyi Szent Imre-templomban, amit a Kossuth rádió jóvoltából a világ magyarsága is hallhatott.*

Raffay Dávid: Nagyboldogasszony (részlet)

Perjés Klára

Isten, áldd meg a magyart!

Beszélgetés Józsa Judit kerámiaszobrásszal, művészettörténésszel, a Magyar Himnusz című Kárpát-medencei kortárs keresztény alkotóművészeti kiállítás megálmodójával

(Józsa Judit Galéria, Bp., Városház u. 1., 2023. október 8. – november 30.)

A magyar Himnusz nemzeti imánk, fohász az egy Istenhez. Kölcsey Ferenc 1823. január 22-én készült el a verssel Szatmárcsekén. Nyomtatásban csak később, 1829-ben jelent meg az Auróra folyóiratban. Előtte két középkori eredetű egyházi ének töltötte be a himnusz szerepét: a Boldogasszony Anyánk Mária-ének és az Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga kezdetű, Szent Istvánhoz és a magyar szentekhez szóló ének. A nemzet vezetői, gondolkodói és a művészek hamar rájöttek a Himnuszban rejlő, nemzetet összetartó erőre, de megzenésítve, énekelve tudott igazán hatni az emberekre. A Nemzeti Színház pályázatot írt ki 1844-ben a Himnusz megzenésítésére, a fődíjat Erkel Ferencnek ítélték oda – a megzenésített művet már az 1848-as forradalom és szabadságharc idején nemzeti himnuszként énekelték. A megtorlások idején betiltották, csak 1856-ban Szatmárcsekén a Kölcsey-síremlék avatásán énekelhették újra. Az elmúlt évszázadban, a trianoni békediktátum után megváltozott a Himnusz eredeti verbunkos stílusú zenéje. Dohnányi Ernő készítette az új zenei verziót, amely a Himnusz ima- és fohászjellegét hangsúlyozza, lassúbb tempóban, tragikus felhanggal. 1923-ban országos ünnepséget rendeztek a Himnusz születésének 100. évfordulója alkalmából. Ekkor Horthy Miklós, Magyarország kormányzója már állami jelképként emlékezett meg a műről. Később a kommunista diktatúrában, 1948-tól Rákosiék újra betiltották, utasították Illyés Gyulát és Kodály Zoltánt egy új, a kommunisták által is elfogadható Himnusz megírására és megzenésítésére. A két zseni ezt visszautasította. A régit csak az 1956-os forradalom idején énekelhették újra a szabadságharcosok. A mai magyar alkotmányunk, a 2011-es Alaptörvényünk preambuluma a magyar Himnusz első sorával kezdődik: „Isten, áldd meg a magyart!”

Józsa Judit Nimród című alkotásával

Nemzeti imánk a magyar nemzeti identitás, a közösségi emlékezet, hazaszeretet, hazafiság, hősiesség, önfeláldozás és összetartozás erejének megtestesülése. Mit üzen a magyar Himnusz 2023-ban a nemzetnek a Kárpát-medencei kortárs keresztény magyar művészek műalkotásain keresztül? Ezzel a kérdéssel fordult a művésztársakhoz a 200. évfordulón és egyben pályázatot hirdetett a Józsa Judit Művészeti Alapítvány és Galéria. Hogyan jutott eszedbe, Judit, hogy a versben elmondott imát képeken, szobrok-

ban, akár kerámiákban vagy fotókon is meg lehet jeleníteni? Talán a szükség adta, az, hogy a világ, Európa megbomlott? Mintha a sátán uralkodna a földön: a kereszténység üldözése, Isten és a teremtett világ tagadása, a férfi és a nő nemének összekavarása, szerepének megkérdőjelezése, a butaság, otrombaság piedesztálra emelése… Idehaza is sorolhatnánk: mit művelnek a guruló dollárok lélegeztetőgépére kötött balliberális pártocskák, a Nyugaton kiképzett politikai aktivisták? Csak rombolnak, zúznak. A szomszédban folyó háború! Az, hogy magyar testvéreink vére folyik egy háborúban, csak mert 1920-ban Kárpátalját a nagyhatalmak ajándékaként megkapta az akkori Csehszlovákia, egy kicsi magyar szünet után a kommunistáké lett, a Szovjetunióé, majd annak felbomlása után mint „ősi föld" szállt Ukrajna fennhatósága alá. Mindez emlékeztet a Himnusz alcímére, vagyis a magyar nép zivataros évszázadaira?

– Egyértelmű, ma mindenkinek, minden művésznek a bőrén kell éreznie, mi zajlik a családban, hazánkban, Európában és a nagyvilágban. Megdöbbentő, amit felsoroltál, azok mellett nem tudunk és nem is lehet elmennünk szótlanul. Nemcsak a nemzeti imára, de hitünk megerősítésére is mélyen szükségünk van. A pandémia alatt a Székely himnusz születésének 100. évfordulóját sajnos nem tudtuk méltóképpen megünnepelni, hiányérzet maradt bennem. Ebben az évben a magyar Himnusz 200. születésnapját tartjuk, most csodálatosabbnál csodálatosabb eseményeket kellene szerveznünk, ebben is hiányérzetem van, ezért is kezdtem el a témával foglalkozni, nem is akárhogyan: az MMA ösztöndíjasa vagyok, most már második éve. *A Kárpát-medencei magyarság himnuszai* címmel adtam be a pályázatom, harmadjára ezt a témát elfogadta az MMA Népművészeti Bizottsága. Tervem szerint tanulmányozom a magyar Himnusz után a Boldogasszony Anyánk egyházi éneket, a régi székely himnuszt, majd az újabbat, a csángók himnuszát, a palócokét, a Felvidékét, a Délvidékét és Kárpátaljáét. A magyarok talán ismerik a Székely himnuszt, de a többit? Jó, ha tíz ember közül egy akad, aki már többről is hallott. A pályázat végére 33 domborművet, 18 kisplasztikát készítek a Kárpát-medence magyarságának himnuszairól. A művészi alkotásokon keresztül megismerhetjük önmagunkat. Két évvel ezelőtt a magyar kultúra napja tiszteletére *Himnusz – a magyar nép imái* címmel nyílt népművészeti kiállítás a Pesti Vigadóban, Kósa Klára keramikusművész, akadémikus volt e nagyszerű kiállítás kurátora. A nemzeti imáink, zsoltárjaink, egyházi énekeink ihlette alkotások egymásra is reflektálva igazi keresztény világot tártak elénk, ezek a magyar nemzet lélekvirágai voltak. Ez bátorított és késztetett arra, hogy én is behatóbban foglalkozzam velük. A kortárs magyar képzőművészetben fellelhető ilyen jellegű alkotásokat is dokumentálom. Például: Budakeszin, a Szarvas téren V. Majzik Mária képzőművész Himnusz című fehérmárvány köztéri alkotását 2006-ban avatták fel. Barta János szobrászművész Székely himnusz című emlékművét Szegeden, a Vértó melletti nemzeti emlékhelyen állították fel. Kevés kortárs alkotást találok, amely ezzel a témával foglalkozna.

Ezért is hívtad fel a Kárpát-medencei magyar művészek figyelmét a Himnuszunkra?

– Igen, legalább ebben az ünnepi évben minél többeket meg kell érintenie, a lélekig kell hatolnia, ez az ihlet forrása. Tehát azzal, hogy meghirdettük ezt a pályázatot, a magyar nemzeti művészetet szeretnénk erősíteni. Nincs rá forrásunk, de ez nem lehet pénz kérdése senkinek... Önerőből, a saját pénzemből (ami még van) teszem, ilyen értelemben nem is pályázat. Van már egy csodálatos tapasztalatom: a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előtt hirdettem a Kárpát-medencében élő keresztény művészeknek *Szent István öröksége* címmel pályázatot a KÁMME Alapítvánnyal. Istenhez szóló, keresztény magyar emberhez méltó tárlatot tudtunk felmutatni a budapesti Szent István-bazilika altemplomában.

A Magyar Himnusz pályázatra olyanok is jelentkezhettek, akik eddig még soha nem állítottak ki a galériádban, de személyesen is meghívtál többeket.

– Például Homoki Gábort Kárpátaljáról, és neki elsők között született meg az alkotása. Elszorult a szívem, mert már előre küldött róla egy

fotót, izgalmas, gyönyörű kép! Meghatódtam, és írtam neki, hogy várom, remélem, itt tud lenni a megnyitón. Válaszolt, hogy sajnos most nem jöhet, nem hagyhatja el Ukrajnát, ha behívják, mennie kell a háborúba.

Mindkettőnk szeme könnyes lett, ilyenkor érzi csak az ember igazán kárpátaljai magyarjaink lehetetlen helyzetét. Miközben semmibe sem veszik a kisebbség jogait, Munkácson a magyar iskola igazgatóját indoklás nélkül váltják le, betiltják a nemzeti jelképeket, a zászlót, és ami már abszurdum, a magyar Himnuszt sem énekelhetik az évnyitón, majd feljelentik Magyarországot, mert nem engedi megfosztani mezőgazdászait termelési és kereskedelmi lehetőségeiktől, a magyar művész álljon haptákba a behívásra, és adja vérét sok más magyarhoz hasonlóan egy olyan háborúban, amely nem is az övé. Ha megpróbál kimaradni, véresre verik, úgy vonszolják a csatatérre.

„Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll.
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger felette.”

– Megdöbbentem, hogy ez a kortárs valóság. Benne van az egész viharos történelmünk, nem is lehet ezt szavakkal leírni, féltem őket, és imádkozom értük. Nagyon nehéz lesz elhozni a műveket Kárpátaljáról, a nagykövetség segítségében bízom. A kiállításra minden egyes alkotásról készítek egy szakszerű művészettörténeti leírást. Ha a Jóisten megsegít, ha tudunk majd rá pályázni, akkor egy katalógust is jó lenne kiadnunk. Erre most még remény sincs, de bízzunk benne, hátha…

Te is megálmodtad már a saját Himnuszodat kerámiában? És amikor mintázod, csak az első versszakra gondolsz, azt próbálod az anyagban megalkotni, a kerámia anyagában megformázni, vagy az egész ima hatását? Múltunkat, történelmünket, harcainkat, győzedelmeinket, kultúránkat, lelkünket, hitünket. Lehet-e ezt egyetlen tárgyban rögzíteni, kiválthatja azt a katarzist az ember lelkében, mint a versbe szedett, énekelt gondolatok?

– Elromlott a kemencém, gondban vagyok, de az elképzelésem megvan: egy-egy szakaszból szeretnék egy-egy domborművet készíteni, a történelemre is utalni, az istenhitemre, hitünkre, természetesen metaforikusan, mint korábbi műveimben is, a szimbólumok, a keresztény-magyar ikonográfia dominál majd. Törekszem arra is, hogy a magyar Himnusz költője és zeneszerzője is megjelenjen egy-egy kisplasztikában.

Micsoda felelősség ez, és micsoda felelősséget vársz el a Kárpát-medencében élő sorstársaktól, azt mondod nekik, járják be azt a lelki utat, gyötrelmet, amíg a szóból egy másik műfajban az Istenhez forduló imaként új mű születik.

– Volt olyan művész, aki meg is döbbent, hogy gondolom én, hogy ilyen horderejű dolgot ilyen rövid idő alatt megfesteni. Június elején írtuk ki a pályázatot, és szeptember 26-ára vártuk a műveket. Van, akinek több év kell, hogy megszülethessen egy mű, de azért teher alatt nő a pálma. Tudom, hogy az alkotóművészeknek csak egy apró szikra kell, egy pici löket, hogy elinduljon a fantáziájuk, és csodálatos művek születnek. Éppen az Aracs folyóirat grafikusa, Gyurkovics Hunor festőművész volt az első, aki elkészült, a Himnusz első versszakának soraira négy pasztellkép fotóját küldte el. Meg is mutathatom az egyiket a telefonomból: csodálatos!

A sötét, fekete háttérben először csak azt vesszük észre, ahogy az emberekre árad a fény. A finom pasztellszínű, magyar népviseletben lévő alakok arcát nem látjuk, mégis az egész drámai háttérből kirajzolódó kompozícióból az öröm árad, a hála, a mozgalmas tánc és az áldó fény. Egészen a hatása alá kerültem, június elején küldtem el Hunornak a felkérést, és 9-én már itt voltak az alkotásairól a fotók!

Az a kis csoport a Fény, vagyis Isten felé fordul, a kezek az égre mutatnak.

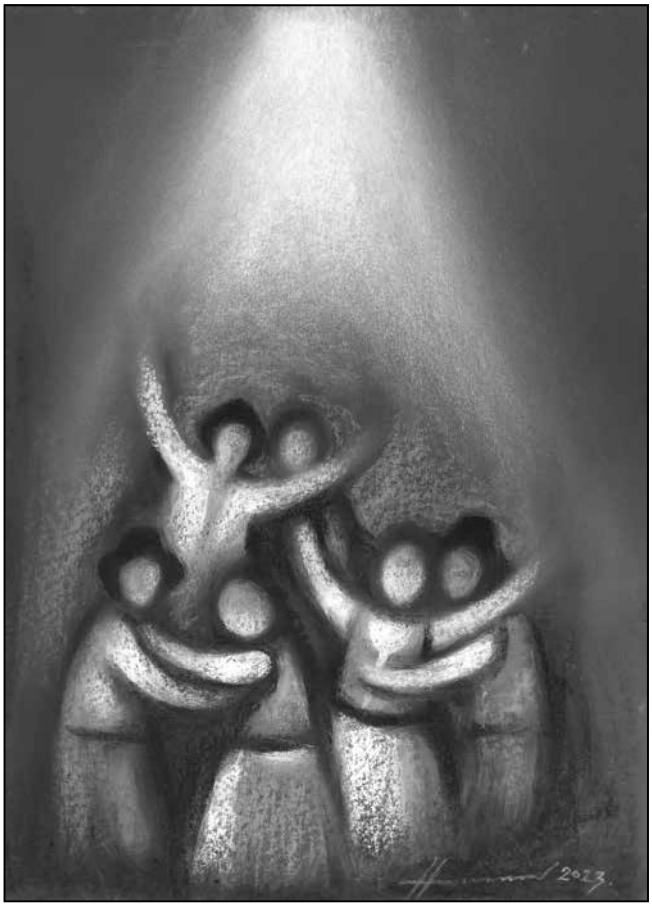

Gyurkovics Hunor: Himnusz III.
„Bal sors akit régen tép, / Hozz rá víg esztendőt”

– Igen, a fényben már védelemben vannak. A művész úgy tudja átvinni az üzenetét, ahogy más hivatású földi halandók ezt nem is gondolnák. Persze minden művész másképpen.

Ha kimondom azt a szót, hogy nemzet, nemcsak azokra a magyarokra gondolok, akik ma bárhol a világon élnek, hanem őseinkre, Nimródra, Hunorra és Magorra, Attilára, Árpádra és Szent Istvánra… A Turul nemzetségből származó Ősapánkat, Nimród királyt is megmintáztad, Judit, az Orion-csillagképben: hátrafele nyilaz az ellenségre. Dél- és Kelet-Ázsia népei, nemzetei is, amelyek tudtak szkíta–hun származásunkról, nagy királyként emlegetik őt. Mitikus ősapja az Árpádoknak, a te székely néped is megőrizte legendáiban a Nimród – Attila – Szent István király „vonulatát”. Az arabok, szírek, kínaiak és még sok más nép is tisztelettel emlegeti, de nem tartják ősüknek, a szírek egyértelműen a szkíták ősének tekintik. Tiszteletük jeléül több helyen is hegyeket neveztek el róla, a törökök is Anatóliában. Így, amikor a legutóbbi nagy török földrengés volt, izgultam is, de reméltem, hogy nem dőlt össze a szír határ fölötti, a törökök által Nimrudnak nevezett hegy oldalába faragott hatalmas emlékműve. Megkönnyebbültem, amikor a Magyar Nemzetben megláttam az ép hegyoldal fotóját. Isten bocsássa meg, hogy nem csak a ma élők sorsa aggasztott!

– Hát, mert jó hazafi vagy, Klára! *A rege a csodaszarvasról* c. versében Arany János is megénekelte az ősi családot: „Vadat űzni feljövének / Hős fiai szép Enéhnek: / Hunor s Magor, két dalia / Két egytestvér, Ménrót fia.”

Józsa Judit pedig a Magyar csillaglegendáriumban örökíti meg eleinket.

– Kiállításom mottóját Ipolyi Arnold nagyváradi püspök, művészettörténész 1854-ben írt *Magyar mythologia* c. csodálatos művéből választottuk: „Hitregéink emlékei a csillagokba emelkedtek fel a földi elhanyagoltatásuk miatt, s onnét világítanak még le feledékenységünk éjét felderítendők.” Népmeséinkből, legendáinkból, népdalainkból kirajzolódó ősi hitvilágunk szerint a csillagos ég a teremtő Isten és az elhunyt, nagy őseink lakhelye, melyet a Tejút köt össze a földdel. A hősök lelke, az 1956-os hazafiaké is a Lelkek útján került föl az égbe, így nevezték a Tejutat. Erdélyben, Székelyföldön pedig a Hadak útja a közismert, szenvedéseikben innen várják vissza Csaba királyfit is. Ősatyánk, Nimród a szarvas képében megjelenített Enéht üldözi, fiaik, a magyar nép hagyományos magatartásmodelljét megtestesítő Hunor és Magor az Ikrek csillagképben vállt vállnak vetve tesznek tanúbizonyságot az igazi testvéri szeretetről, nem Káinként és Ábelként egymás ellen, hanem ellenkezőleg, egymásért küzdenek. Csillagképeim célja éppen ez: szeretném felhívni a figyelmet értékeinkre, megerősítve nemzettudatunkat és helyes önértékelésünket itt, Európában. Ez a célom a Magyar Himnusz tárlattal is.

A magyar csillaglegendáriumban nincsenek istenek, félistenek. Egy Isten van, ez is

mutatja, a magyarság mindig is egy Istent imádott, hozzá fohászkodott. Nincsenek természeti istenei, azt a görög mitológiában találjuk. A Nagy Göncöl táltosa nem isten, hanem gyógyító, a magyar ősvallás papja.

– A Mária rózsakertje kompozícióm átvezet a jelenbe. Egy Istent hívő őseink Boldogasszony tiszteletének krisztianizált alakja, a mennyek királynőjévé koronázott Mária maga a világnak virága. Kisjézuskát, a világ világosságát mutatja fel, míg palástjával óvja virágoskertjét, amelyben a magyar rózsák Mária országának népe, vagyis mi vagyunk, a magyar nemzet, amelyet időről időre keresztre feszítenek, és erre manapság is nagy az igyekezet. A megpróbáltatások ellenére szobrom üzenete éppen az, hogy a magyar nemzet Istenbe vetett hitének és erős jellemének, erkölcsi tartásának és ősi időkből hordozott kultúrájának köszönhetően újra és újra kivirágzik.

Mostanában, ahogy a magyar Himnuszról szóló eddigi alkotásokat kutattam, azt tapasztaltam, hogy sokan úgy értelmezik a Himnuszról szóló mű elkészítését, hogy az írást fölrajzolják, mondjuk, egy vászonra, és valami mintákat rajzolnak köré. Ezek illusztrációk csupán, én nem ilyen alkotásokat várok egy kortárs keresztény magyar művésztől, hanem a szövegnek a saját lelkén átitatott egyéni értelmezését, amellyel meg is erősíti nemzetének gondolkodását, hitét. Van, aki ezen gyötrődik, van, akiből egy éjszaka alatt kiszakad egy ilyen mű! Határon túli, székely művész vagyok, amikor a szentmise végén felhangzott a magyar Himnusz, mindenkinek összeszorult a szíve. Nekem ma is összeszorul. Ha Kárpát-medencei magyarnak születtél, és elszakítottak országodtól, akkor ezzel az összeszorult szívvel élsz ma is.

Már emlegettük Kárpátalját. Az ukrán vezetőség Magyarországot is felszólította, adja ki a háború iszonyata miatt elmenekültek nevét, toloncolják vissza őket, ne csak a magyarokat, az ukránokat is, akiket befogadtunk. A befogadás védelmet is jelent, küldjük vissza őket meghalni, halálra veretni, börtönbe zárni? Nem és nem, ezt a magyar nem teszi meg! Dacos önérzettel megtagadja!

– Felháborító, kifordult a sarkából a világ! A mammon, a pénzéhes világ, csalók, ügyeskedők, a háború nyerészkedői, oligarchák akarnak uralkodni, a kisebbség a többség felett. Pedig én hiszem, hogy nemcsak Magyarországon, de az egész világon is többségben vannak a jó emberek.

A gyerekekbe be kell oltanunk a hazaszeretetet. Sok gyereknek tartok tárlatvezetést, kisebbeknek, nagyobbacskáknak, azt látom, hogy a közművelődést meg kell erősíteni. Ezt a folyamatot azzal kell kezdeni, hogy igenis tudni kell a Himnusznak az összes versszakát. És nemcsak szenvtelenül énekelni, hanem átitatva a szívükön és lelkünkön. Nagy a felelősségük a pedagógusoknak, nekik is jó hazafiaknak kell lenniük, igazi „lámpásnak”, hogy át tudják adni, mit is jelent a bensőnket marcangoló érzés, a Himnusz üzenete, a Haza, amelyért életüket adták történelmünk hősei, a végvári vitézek vagy éppen 1848–49-ben és 1956-ban forradalmárjaink, szabadságharcosaink.

Én úgy gondolom, már ezzel is késésben vagyunk. Rögtön a rendszerváltozáskor, az MDF-kormány idején még a tanárok képzésében is be kellett volna vezetni ezt a követelményt, akkor ma már kevesebb lenne a gondunk. Mi lehet azoknak a politikai aktivistáknak a fejében, akik pénzért itthon is, de a világban bárhol, Brüsszelben vagy Svédországban képesek elárulni saját hazájukat?

– Bizony, mindennél fontosabb a kötődés a szülőhazához. Az átlag amerikai büszkén kitűzi a zászlaját a házára, vajon mi büszkén kitűzzük-e? Na, hát ezt kellene megtanulni tőlük, hogy merjünk büszkének lenni a magyarságunkra… Miért viselnek ma annyian amerikai, angol feliratú pólót? Miért nem magyart? Gondolkodhatnának egy kicsit az emberek, mert ezzel hovatartozásukat is reprezentálják. A Magyar Himnusz tárlattal, de az előzőkkel is, a gondolkodást szeretném generálni, hiszen a művészet ereje csodálatos, talán rá tudja döbbenteni a magyar társadalmat, hogy van a mi kultúránkban valami, ami minden másnál fontosabb, sokkal mélyebb dolog.

Ha innen nézem eddigi életpályádat, különböző témájú alkotásaid akár a Himnusz

címszó alatt is készülhettek volna. Különösen a Magyar örökség alkotásaid: csak néhány cím, amelyre visszaemlékezem: Magyar harang, Magyar anyanyelv, Büszkeség hondala, Összetartás hondala, a Magyar lélek, Szent Korona, egymásra épülnek a tárlataid, el ne feledjem a Magyarok Nagyasszonya/ Patrona Hungariae, a Nagyboldogasszony sorozatod, mintha minden témáddal mindig ugyanazt tennéd, építed a nemzeted! Egyik tárlatod a másikból fakad.

– Úgy éreztem már kezdő koromban, talán mert éppen a határon túlra szakadva éltem, hogy ez egy olyan űr a művészetben, amelyet be kell tölteni, ha nem ismerjük eleinket, nincs mire építenünk.

Az az első pici kis alkotásod, amelyik itt volt sokáig a galéria kirakatában: egy öreganyó öleli a keresztet, a címe: Szeretet.

– Akkor a falusi életet népi életképekbe mintáztam, úgy éreztem, hogy csodálatos a magyar élet kultúrája, piedesztálra kell emelni. A magyar örökség olyan elköteleződést jelent, hogy ezt nem megőrizni, hanem élni kell. Évről évre megkerestem azt, ami megért bennem, és meg tudtam mintázni. Így jutottam el a Himnusz gondolatához is.

Van egy, csak nálad, a te munkáid címeiben megjelent szó: a hondala. Honnan ered?

– Jókai Anna, a nemzet művésze sokat segített nekem, aki most már – biztos vagyok benne – a mennyből vigyáz rám, ő nyitotta meg annak idején a Magyar örökség kiállításomat, annak első részében, 2012-ben készült el az Erény domborművek sora. A sarkalatos erényeket, például a hitet, reményt, szeretetet kiegészítettem tulajdonságokkal, ilyen például a büszkeség, az okosság, a bátorság, az összetartozás. Úgy gondoltam, ezek megerősítésre szorulnak a nemzet életében. Mindegyikből a keresztény ikonográfiát alapul vevő kompozíció született, középen az erény megjelenítése, körülötte annak szimbolikus kiáradása. Erre van egy szanszkrit szó: a mandala. Ez egy fogalom, amely gyógyító erővel bír, és kiárad, szétterjed. Tehát az erények is kiáradnak a nemzetben, és beindítanak egyfajta öngyógyító folyamatot. Amikor ezt megismerte Jókai Anna, úgy belelkesült, hogy elkeresztelte magyarul először hundalának (nekem az is tetszett, mert székely leány vagyok), aztán hondalának, azaz a haza dalának. Így született meg egy új műfaj: az erény hondalai.

Egyszer az anyaországról szólva Márai Sándort idézted: „A haza nem csak föld és hegy, halott hősök, anyanyelv, őseink csontja a temetőkben, kenyér és táj, nem. A haza te vagy, szőröstül-bőröstül, testi és lelki mivoltodban; ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mind a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotja.” Mennyire illik ez rád!

– Hiszek a Jóisten kegyelmében, a Jóisten küld erőt. Sokszor mintázom éjjel is, vagy hétvégén három napig egyfolytában, aztán az elkészült művet be kell emelni a kemencébe. Egyszer az egyik fotózáson éppen itt volt Jankó, a korondi fazekasmester bátyám, és kértem őt, hozza már ide a fotózáshoz az egyik szobromat, mert én nem bírom, olyan nehéz. Azt kérdezte: ha most nem bírod, hogy tetted be a kemencébe? Hát, nem tudom, de az biztos, hogy én tettem be, mert először ki kellett égetni, kivenni, aztán mázazni, újból beemelni, és végül megint kivenni. Nem tudom, hogyan sikerült. Olyankor valahogy átlényegül az ember!

A te hivatásod egyszerre kíván testi és lelkierőt. Egy budapesti belvárosi ház harmadik emeleti lakásának az egyik szobája a műtermed, ott az elektromos kemence is. Amikor egyszer ott voltam, nagy zsákokban érkezett az agyag, te hordtad oda be, hogy kéznél legyen. Édesszüleid hamuban sült pogácsájába, amellyel útnak engedtek, tehetség és ragaszkodás, szülőföld és emberszeretet, egyenes tartás és büszkeség és ki tudja, még mi minden lett belegyúrva. Messze földön híres fazekas édesapád, János és a szintén híres, ősi mintákat festő édesanyád, Juliska fiútestvéreddel együtt már hajnalban dolgoznak, láttam, amikor nálatok jártam Korondon.

Ők nemcsak az agyag illatával fertőztek meg, még szavaikat is beléd plántálták, a szép és igaz beszédet is onnan hoztad, így ami művészeknél ritkaság, te beszélni is tudsz az alkotásaidról, tárlatvezetéseidre sokan kíváncsiak. Szülőhazád Székelyföld, Korond neve hun eredetű. Attila kései leszármazottja vagy, annyi bizonyos, büszke, erős és kitartó. A hivatásnak ezt a furcsa fizikai-szellemi ötvözetét kevesen bírják, csak a királyok, táltosok, hadvezérek, a haza vezetői, őrzői és szentek leszármazottjai… és úgy látszik, egy székely leány is ebbe a sorba tartozik. Amikor az eucharisztikus kongresszusra, a bazilika altemplomába rendezett kiállításra gyűjtötted ide a galériába az anyagot, itt vártalak, s te megjelentél válladon cipelve egy hatalmas fémből készült korpuszt, keresztet. Azt is elbírtad.

– *(nevetve)* Ez igaz! Emlékszem, Cech Gábor felvidéki szobrászművész életnagyságú Megfeszített Jézusa volt az… Hiszem, hogy Isten segítségével minden sikerülhet! Általában be tudom rakni a szobraimat a kemencébe, de vannak nagyobbak, amelyek már fejtörést okoznak, például a Magyar lélek vagy az Isten pecsétje. Ilyenkor bizonyos helyeken el kell vágni a darabokat, egyenként kiégetni, ragasztani, ehhez már alapos technikai tudás is szükséges, hogy minden oda illeszkedjen, ahova kell. Ez azért idegőrlő! No és a mázazás! Sokan már a bronznál is azt hitték, hogy az nem is kerámia, hanem fémből készült, ennél már csak az aranyban játszó ezüstmáz kikísérletezése volt nehezebb. Szóval nemcsak lélek és erő, de idegek is kellenek ehhez a szépséges alkotási folyamathoz.

Azért láttalak már izgulni amiatt, hogy beérkeznek-e időre az alkotások.

– Ez most is így volt. Egy hónapig együtt látható majd a kettő: a Magyar csillaglegendárium és a Magyar Himnusz kiállítás. Mindkettőhöz Korond indított el, a Sóvidék legrégebbi településeinek egyike. Tündérek lakta föld, itt, a Kalonda partján hadakozott egymással valamikor réges-régen a jó tündér a rosszal, Firtos Tardossal. A jók építettek egy gyönyörű várat, a rosszak megirigyelték, ellopták a vár szögletkövét, rákötötték egy vasrúdra, és elröpültek vele, de a kötél kettészakadt, a nagy Likas-kő leesett Korond völgyébe.

El is vittél oda, a Likas-kőhöz, ez egy nagy andezit sziklatömb, a hosszanti irányban 10-15 centiméteres átmérőjű lyuk valószínűleg emberi kéz munkája, ha belenézek északról déli irányba, csak a talajt látom, ámde fordítottan éjszaka a csillagos égboltot... Ezoterikus vonzása van. Te is utaltál arra, hogy sokan úgy vélik, hogy őseitek az égboltot vizslatták vele. A Széchényi-könyvtár internetes anyagában találtam is egy leírást Veress Pétertől, egy Székelyudvarhelyről származó, ma Amerikában, Alabama államban kutató híres csillagásztól, asztrofizikustól. Haza-hazatérvén mintegy tíz évvel ezelőtt vizsgálta már a Likas-követ, s arra jutott: lehetséges, hogy több mint kétezer éve a téli napforduló közeledtét és napját is megfigyelhették az itt élők, és ez nagyon fontos volt a természettel együtt élő népeknél. Talán ezért érdekelt téged is annyira már évek óta a csillagos égbolt székely–magyar hagyományai: a teremtő Isten és a földről elköltözött őseink lakhelye, amelyet a Tejút köt össze a földdel, és innen már csak egy lépés a Himnusz.

Szeptember huszonhatodikára, minden előzetes várakozást felülmúlva, több mint 90 alkotás érkezett a Józsa Judit Galériába a Kárpát-medence minden szegletéből a magyar képző- és iparművészektől, népművészektől, sőt még divattervezőktől is. Október első napjaira legtöbbjüknek meg is lett a helye a falakon vagy a térben felállítva. Tudtam, hogy Judit már dolgozik Gedai Csaba fotóművésszel a művek fotózásán, a megbeszélt időre én is odasiettem. Lélegzetelállító a látvány, a pillanat varázsa, ahogy beléptem a galériába. Az előzetes várakozásomat felülmúlva a színek, a formák kavalkádja a falakon. Keresem Homoki Gábor festményét, vajon sikerült áthozni Kárpátaljáról? Judit már mutatja is, egy barátjának sikerült áthoznia.

– Amint látod, úgy komponálta meg a Magyar Himnuszt, hogy Isten fényében ott lobog a piros-

A kiállítás főfala

A galéria lépcső melletti fala

fehér-zöld trikolór, alatta a csodás aranyban fürdő kehely, az oltáriszentség, a szőlő, a búza, a virágok, Mária rózsái, ugyanakkor a másik oldalon a gonoszság kígyó képében tekeredik fölfelé, és lángra lobban az ország, a világ, benne villámokat szór a kard, a háború szimbólumaként. A Jóisten áldásai és büntetései egy kompozícióban. Tudat alatt vagy éppen tudatosan a lelki rezdüléseit festette meg Homoki Gábor, kiegyensúlyozza a képet azzal, hogy középre kerül a hála, az imádkozó kéztartásunk, benne a magyarság könyörgése a teremtő Atya felé. Isten látja ezt, a kompozíció felső részében, egy gyönyörű szép, szétsugárzó nyalábban, a keresztény ikonográfia szerint mintegy áldásként aláhulló, háromszögű fényáradatban jeleníti meg a teremtő Atyánk, Isten szemét.

Nagyon erős színekkel dolgozik: aranysárga, vörös, zöld, átüt rajta idegei háborgása, a testet-lelket borzoló történések. Azt festi le rendkívül finom átérzéssel, amiben Kárpátalja vagy talán az egész Kárpát-medence magyarsága mostanság kénytelen élni. Délvidéken a terrorista migránstámadások, Felvidéken a választások után a merre tovább kérdése, Izraelben a terrorista háború, Kárpátalján az orosz–ukrán háború, a magyar kisebbség meggyalázása!

– Ezt csak egy olyan művész tudja így ábrázolni, mint Homoki Gábor, hiszen ismerjük őt más munkáiból is, de itt sokkal erősebbek a kontúrvonalak is. Azt hiszem, eddigi munkásságának ez a fő műve!

Jobbra mellette Szent István kardja, Vinczellér Imre szintén híres festőművészünk díjnyertes alkotása. A kard mögött a sötét háttérből fölsejlik a honfoglalás kori tarsolylemez is, szimbolikusan már ott érezhetjük első szent királyunk elévülhetetlen intelmeit, de magát Szent Istvánt is, aki halála előtt fölajánlotta országát és népét Szűz Máriának, így lehetünk mi Regnum Marianum, azaz Mária királysága, Mária országa ma is. Nem véletlenül a kiállítóterem főfalára került ez a megkerülhetetlen alkotás.

Mert benne van minden: a pozsonyi csatától kezdve, ahogy tönkrevertük a nehéz fegyverzetű fennhéjázó német sereget, a nyugati kereszténység felvételén át az államalapításig, és valóban egészen addig, míg Szent István föl nem ajánlja országát és népét Szűz Máriának. A Kölcsey által megírt Himnuszig Boldogasszony Anyánkhoz fohászkodott a nemzet, ez az egyházi énekünk volt a magyar nép himnusza. „Boldogasszony Anyánk, régi nagy Patrónánk / […] Ne feledkezzél meg szegény magyarokról.”

– Valóban, egyáltalán nem véletlen, hogy október 8-ra, a Magyarok Nagyasszonya, vagy ahogy régebben mondták, Oltalmazó Boldogasszony ünnepére írtuk ki a tárlat hivatalos megnyitóját.

Itt egy világhírű, csíkszeredai festőművész képe, Xantus Gézáé, aki teológiát is végzett Rómában, mélyen átélt művet alkotott: egy fohászt, egy imát. Olyan imát fogalmaz meg, amelyben a lelkek imádkoznak, ugyanakkor a több síkra bontott kompozícióban ott van az, „akit a balsors régen tép”, egy fekvő, meggyötört alak is, de a lelkének van még ereje fölemelkedve imádkozni. Az elesett, ezerszer megtépázott ember lelke fohászkodik, és az égig ér. Mintha az anyaországtól elszakított, a világban szétszórt magyarságot szimbolizálná e csodaszép festményen, olaj- és vászontechnikával festve.

A következő kompozíció Smidt Róbert felvidéki fafaragó munkája, a tölgyfából faragott kereszt középtengelyében egy magyar család látható, a kereszt szárának középpontjában az aranyozott Szent Korona lebeg, fénye szétsugárzik, felé nyújtja a magyar család a kenyeret, vagyis fölkínálja az „életet” a Teremtőnek. Körülötte a kereszt szárában pedig keresztények küzdenek a sátánnal, az édesanya magához öleli elesett katona fiát, tehát fölsejlenek a történelmi képek, a magyarságnak nemcsak a múltja, de a jelen borzalmai, a világ történéseinek való kitettségeink is. Ő az a művész, aki a Magyar Parlamentnek adományozta hatalmas, 10 négyzetméteres Himnusz kompozícióját, több száz alakkal, történelmi személyekkel, tehát annak a Himnusznak egy kicsit átértelmezett részletét faragta meg kicsiben erre a pályázatra. Technikailag is micsoda munka! A kereszt alsó szárába tulipánokat faragott úgy, hogy azok az oldalsó részeket is körbejárják. A harcos dárdája pedig kitör a keretből, síkból – ahogy másutt a történelmi áttört képeken is –, és fölhasználja a fának az eredeti, természetes, csodálatos erezetét és formáját, úgy, ahogy a Jóisten azt teremtette. Ez a kereszt is az égig ér.

Azt hiszem, Judit, legszebb vágyaidat is fölülmúlja a művészek munkája: hihetetlen átéléssel, az eredeti költői alkotáshoz méltók képeik, szobraik, imáik. Azt hiszem, egyúttal nevezhetjük ezt tiltakozásnak a megőrült világ, a woke, a genderizmus, a hitetlenség, a torz értékek, a Black Lives Matter rasszizmusa, az országban is jelen lévő követői, a fanyalgók, a testet-lelket rombolók ellen, ugyanakkor merész kiállásnak a hazafiság, a magyarságtudat, a kereszténység, a valódi család mellett! Ekkora erő lakozik az alkotásokban, így védheti a kultúra a nemzetet.

– Ez egy csoda: az alkotók nem csupán istenadta tehetségek, de tiszta, erős jellemek is. A következő kép olaj-vászon technikával készült, a székelyudvarhelyi Molnos Zoltán festőművész nagy méretű, földöntúli, mondhatnám, a mennyország tündöklő kék színeiben pompázó, modern felfogású sajátos szürrealista alkotása a Himnuszról: a Szent Korona kinagyított keresztjére komponálja Kölcsey Ferencnek, Himnuszunk költőjének portréját, fölötte a zeneszerző Erkel Ferencé, és ott van Szent István királyunk is, akit – ha jól megnézzük – csukott, de nyitott szemmel is láthatunk. Tehát, ha azt szeretnénk, hogy reánk tekintsen, akkor a nyitott szemet keressük, ha azt szeretnénk, hogy vele együtt elmélyülten imádkozhassunk, akkor a csukott szemet látjuk. Nagyon izgalmas alkotás, vibráló lélekkel tekintünk rá. Molnos alkotómunkásságát ismerve ez is egy kimagasló fő mű, tehát remekmű született erre a kiállításra.

Érdekes, a modern képen mégis fölfedezem a népi motívumokat.

– Igen, hisz ez egy szürreális kompozíció, amelyen a népi elemeket szürreálissá varázsolja, és ezeket festi a síkra bontott részletekben, ugyanakkor realisztikus is, ez ellentmondásnak tűnik, de ha valaki rátekint a képre, azonnal megérti!

Kölcsey a szemünkbe néz, Erkel viszont Szent István királyra, ugyanakkor Szent István meg ránk is nézhet, tehát bennünket is bevon a képbe, a közös gondolkodásba, amely a három óriás, a politikus, a költő és a zeneszerző között egymásra rezonál, és ez föl is emel bennünket.

– Szándékosan szemmagasságban helyeztem el a képet, azért, hogy bevonjon bennünket. Az elhelyezés is számít, úgy illesztettem egymás mellé az alkotásokat, hogy egymást is erősítsék. Ezért is tettem az előbbi mellé Ballonyi Pál Mar-

Az MMA ösztöndíjasainak kirakatkiállítása

git magyarországi festőművésznek Isten, áldd meg a magyart II. című művét, mert ennek felső részében Isten áldó keze látható, alatta Nagy-Magyarország angyalokkal, és ott sorakoznak szentjeink is. Petrás Mária Babba Máriája Napba öltözött, aranyban égő kisugárzással övezve, imára kulcsolt kézzel fohászkodik. Kósa Klára keramikusművész, az MMA akadémikusa Minden magyarok himnusza c. kerámiaképén a Trianont megidéző, drámai fekete keretben és fekete háttérben a hit, remény és szeretet színes virágai Nagy-Magyarországot formázzák. E virágok bennünket idéznek meg, hogy ha mindahányan jó magyar hazafiakként összekapaszkodunk, akkor a reménység és a szeretet virágaiba tudjuk borítani a nemzetet, úgy, hogy már nincsenek is határok. A saját Nagy-Magyarország kompozíciómban magam is megmintáztam a testvéri szeretet határokat átívelő virágait, de ott mégiscsak aranyszínű virágokból font, de létező határ van. Kláránál ez megszűnt, édenkertté változik a Kárpát-medence. Hát nem csodálatos?

Szemben a középső oszlopon édesapám, Józsa János korondi fazekasmester, a népművészet mestere az összetett magyar címert festette meg majolika dísztárgyán: két angyal tartja a kettős keresztes, Árpád-sávos összetett címert a Szent Koronával. Fölül az „Isten, áldd meg a magyart”, alul a Szózat sora: „Hazádnak rendületlenül / Légy híve, oh magyar”. És ennek kiegészítéseképpen bátyám, Jankó – aki édesapámat követi a fazekasságban – egy gyönyörű, nagy padlóvázát készített A boldog élet forrása: Isten, Haza, Család címmel és a reménység zöldjével, és piros-fehér-zöld búzakalászok nőnek ki e vázából.

Menjünk ki pár percre az utcára, mert a Magyar Művészeti Akadémia 2022–2025. évi ösztöndíjas társaimat is meghívtam a kiállításra, az ő munkáik a galéria kirakatába kerültek. Reményteljes ifjú tehetségek, az ő alkotásaik csábítják az erre sétálókat, hogy kerüljenek beljebb.

Láthatják többek közt Jókainé Gombos Beatrix népi iparművész gyönyörű festett hímes tojásait, Antal Imola vászonból szőtt embermotívumos fá-

tyolkendőjét és Juhász Péter töviskoszorúját. A népművészet mestere, Kamocsai Judit színes, virágos kerparuhájára is rácsodálkozhatunk. Alatta Cseke-Marosi Eszter művészetpedagógus ünnepköreinket bemutató mesejelenetei, a néphagyományainkat ő maga tanítja is gyermekeknek, tanítóknak, külön pedagógiai módszert dolgozott ki erre, nagyszerű munkát végez.

Nagyon fontos, amit felvállalt ő és a hozzá hasonlók, korunk „lámpásai”! Ők kellenek ahhoz, hogy gyermekeink, unokáink értsék, hogy mit jelent a Himnusz, átszűrve magukon, lélekből énekeljék.

– Seregély Mirtill mézesbábos mézeskalácsokba sütötte hitét, régi formákat gyűjt a Kárpát-medencében, elképesztő, mit tesz e téren kultúránk megőrzéséért. Fehér Vilmos Lajos az Istenért és hazáért című kompozíciója egy egyedülálló, spanyolozott kobaktök „pertu” készletben látható. Madár Helga fazekas díszes, rátét motívumokkal ékes miskakancsóján a kígyó az újjászületés szimbóluma. Egyébként a miskakancsó, azaz az emberalakos edény kezdetben szertartási edény volt, amellyel a földnek, az égnek, a Teremtőnek áldoztak, csak mára alakult át póriasabb, boröntő edénnyé. És itt van három valódi kampós pásztorbot is, amelyek Pós Krisztián munkái. Ő gazdálkodik, rendkívüli tehetség, aki egy egyszerű bicskával egy botnyi felületre „Lélektükörként” a teljes életét ráfaragta, a születéstől a halálig, ott van a juhász háza, egy egész juhnyáj, udvarlás, házasság, boldog család és gyermekáldás…

Úgy érzem, azt is mutatja, hogy ebből a földből született a mi kultúránk is, amellyel a fafaragó ezeket az ember nagyságú pásztorbotokat is mintázta, innen nézvést ő kultúránk pásztora, vagyis őre! Nagyon szépek Kovács Levente ötvös, aranyműves pitykegombjai antikolt ezüstből, aranyozással, angyalos magyar címerrel. És ide, a társak közé illesztette Józsa Judit saját alkotását, fénylő bronzmázas domborművét: az Istenatya ölelésében, a kereszt szívében, a hajdani Magyarországban, a ma is élő magyar nemzet szimbolikusan a címerben. Mint a többi hondala, ez is szétsugárzik a folyondáros keretben.

– A galéria középső nagy kirakatában egy igazán különleges alkotást mutathatunk be Kisgyőr polgármesterének, Kékedi László fafaragónak, népi iparművésznek, az MMA akadémikusának köszönhetően. Ez a műalkotás Kisgyőr település tiszteletére a Tűz kell nékem című performansz keretében készült, és a kisgyőri Szent Koronakilátót jeleníti meg. Kisgyőr településen 150 faragott szobor van, köztük ez a 90 × 50 centiméteres nagyságú, a látványégetésben világra jött redukciós égetésű kerámia: mintha egy kör alakú bazilika volna, emelete a koronatető, rajta a kereszttel! Csoda az is, hogy mindez hat fazekasmester, Albert Attila (Magyarszombatfa), Bánföldi Ferenc (Tiszakécske), Czibor Imre (Alsópáhok), Káldi Károly (Rábapatona), Kovács József (Budapest) és Mácsai László (Dör) összefogásából született közös alkotás.

Bár válogatnunk kell a művekből, hiszen mind a százat lehetetlen bemutatnunk, de ahogy visszamegyünk a galériába, jobbra fordulunk a lépcsőn, megálljt parancsol egy szőttes.

– Vass Mária-Magdolna Magyar Himnusz – minden időben című alkotása, benne nagymamájának a piros-fehér-zöld törülközője, rajta a székely kapu, két oldalán a búzakalászok az égig érnek, hisz a tenyerükbe vett búzaszemekben, még nem is oly régen, a parasztemberek Jézust látták. Fönt pedig az az áttetsző, éteri réteg már a mennyei világot mutatja úgy, hogy az egész kompozíciót a művész egy életfába formázza.

A mű lehetne Jákob lajtorjája is, összeköti a földet az éggel, és benne a létra én vagyok, mi vagyunk.

– Tuzson-Berczeli Péter sajátos technikájában megjelenik a vérzivataros történelmünk, ugyanakkor mégis reménykeltő alkotás, magyar szimbólumok mutatják a reményt az egymásra festett síkokban. Felette Molnár János jász festőművésznek az Isten, áldd meg a magyart jókedvvel, bőséggel című kompozíciója. Két csodaszarvas tart – egy szűrhímzésre emlékeztető – tulipános, angyalos magyar címert. A szarvasok agancsa közt a nap és a hold, a férfi és a nő szimbólumai mutatják, hogy mi még normálisak maradtunk az

agybeteg Európában. Mindezt a festményen körbeöleli az örökzöld babérkoszorú.

Duncsák Attila festőművész alkotása még 1978-ban készült, címe Ungvári rekviem. Úgy érezte, még 2023-ban sem veszített aktualitásából, sőt!

Duncsák Attila híres magyar festő, grafikus, 1982-től kassai polgár lett, de soha nem szűnt meg ungvárinak lenni, hiszen felmenői mind odavalósiak voltak, Kárpátalja tájképei fel-feltűnnek alkotásain. A rekviem jelentése a tridenti liturgiában az elhunytakért feketében mondott gyászmise, hogy az elhunyt lelke minél előbb a mennyországba kerüljön, vagyis nyugodjon békében! Kárpátalján az életben maradásért is fohászkodniuk kell ma az Istenhez. Ezért küldte el a művész ezt az alkotását a Himnusz-kiállításra. Úgy érzem, büszkék lehetünk a Kárpát-medencei művészeinkre, alkotásaikkal nekünk, műélvezőknek azt is sugallják: legyünk erősek, főképpen ne ijedjünk meg attól, hogy a mindig csak huhogó, károgó, trágár, kulturálatlan kisebbség mást üvölt a megafonba a megfizetett vonulásaikon, kordonbontásaikon. Hiteltelenek! A hitelességet most a Magyar Himnusz kiállítás prezentálja a Józsa Judit Galériában.

– Pontosan így van. A remény, a tartás, a büszkeség háborús időkben, öldöklések közepette sem veszhet ki az emberből, ezt közvetítik kortársaim is alkotásaikban.

Judit, már máskor is észrevettem, te olyan szempontból is ritka művész vagy, hogy egy szemernyi irigység sincs benned, pedig versenytársakat is láthatnál a Kárpát-medencei kortársaidban, te rajongva beszélsz róluk.

– Sikerük az enyém is, hiszen azért hirdettem meg a pályázatot is, mert a cél közös. Ha már hazánk több mint száz esztendővel ezelőtt elvesztette területének, lakosságának majd kétharmadát, akkor mi, ma élők felelősséggel tartozunk a nemzet összetartásáért. Művésztársaim – egymás mellett – nemcsak, hogy nem gyengítik, hanem erősítik egymást, mi a nemzetet védjük azzal, ha az alkotások rezonálnak egymásra, így adódik össze az erőnk.

Dr. Drégelyi Viktória Laura textilművész Általad nyert szép hazát… címmel gyapjúból, moherből, selyemszálból különleges kompozíciót alkotott, honnan és hogyan kerültek bele ezek a kődarabok?

– A kőfaragványok a parlament leomló falából kerültek elő a felújításkor, és az alkotó, Viktória jó művészi érzékkel azonnal észrevette a lehetőséget, és beépítette sajátos, egyedi technikájú textilalkotásába. Vér szerinti kötődést jelent ez a hazához, az Ország Házából származik, valójában ereklyék. A szemlélő ritkán gondol arra, mennyi munka, gondolat, ráérzés és praktikum is van egy-egy kompozícióban.

Fantasztikus ötlet! A történelem kivirágzik ebben az alkotásban, amely nemcsak sugallja, meg is mutatja, hogy nem dobjuk el a régit, beépítjük kultúránkba, s ez jelenti a folytonosságot.

– Stekly Zsuzsa zománcképén a csodaszarvasok között egy olyan életfa látható, amelynek közepén ott a magyar család a kisbabával, fönt pedig a kereszténység szimbóluma, a kereszt kivirágzik. Lent az élet, a bárányok, a galambok, a szőlő, fönn pedig a fehér levelek között a virágba boruló égi világ. Stekly Zsuzsa rekeszzománc képén megteremti a Himnusz csodavilágát!

Mintha össze is hozná a Himnusz-témát a csillaglegendáriummal: fémben is megjelennek a csodaszarvasok, telis-tele a képe őstörténetünk szimbólumaival.

– Eredetmondáinkból indul ki ő is. Sok művészszel, akik most a Himnusz-tárlatra beküldték alkotásaikat, egy húron pendülünk, még ha teljesen más anyaggal vagy technikával dolgozunk is. Felhívom a figyelmedet Székely Csillának, a torockói bútorfestőnek a kazettás templomi mennyezetek ihlette kompozícióira. Szülőföldje virágszimbolikáját használja fel a stilizálásban, ám a Kárpát-medencei templomok kazettáinak virágai keretezik minden egyes táblaképén a Himnusz nyolc versszakát.

Templomot épített ezzel a művével, a kereszténység, a haza védelme mellett teszi

le a voksát, mert amikor Nyugat-Európában templomokat rombolnak, mecsetté vagy éttermekké, szállodává alakítják át, ő képben védi eleink alkotásait, és jövőt épít belőlük.

– De nem mehetünk el szó nélkül Keresztes Zsuzsa rongyképész alkotása mellett sem. Aki még soha nem látta műveit, képzelje el, maradék anyagokból, valóban rongyokból építi fel a Himnuszt. Hajó formájú sírokból temetőt épít, Kölcsey emlékműve is felsejlik a képén, szinte rekviem ez a mű is.

Nagyon boldog vagyok, hogy ennyien jelentkeztek a felhívásomra. Délvidékről Nemes Fekete Edit keramikusművész is, aki Áldd meg! című kisplasztikáját küldte el, amely egyszerűségében nagyszerű: a hármas halom szimbolizálta magyar föld felett a teremtő Atya Boldogasszonnyá átlényegülve óvja a magyarok Szent Koronáját, és megáldja azt!

Gyurkovics Hunor ugyancsak Szabadkáról juttatta el alkotását, habár nem azt a festményét, amelynek fotóját oly büszkeséggel mutattam, de mint megtudtam, Himnusz ihlette kilenc pasztellképet festett, és a beérkezett mű is magas színvonalú. Egy vérzivataros időt idéző kompozíció: vörös a háttér, elől a pozsonyi csatában harcolók, a háttérben egy többrétegű életfa, alatta ott sorakoznak a hét törzset megjelenítő sziluettek, az egyik oldalon áldást kérő lelkek, a másikon imádkoznak, de a remény itt is érezhetően sugárzik: főként az életfa zöldjéből és a ragyogó misztikus napsárgából.

Hihetetlen, de még divattervezők is tíz helyről küldték be munkájukat. Megemlíteném Pásztor Anna Kezdet és Vég c. fekete anyagra festett ruhakompozícióját, a tulipános motívum itt a szeretetben reménykedő életet és a feltámadásban hívő halált jelképezi. Németh Hajnal Auróra iparművész a régből áthozott matyó viseletén, a derékból lelógó szalagokra írta a Himnusz szövegét. Szóval minden művész a saját technikájával lehet honvédője ennek a hazának. Hampel Katalin a fekete bársony felületen aranyzsinórozással díszítve teszi a Himnuszhoz méltóvá ünnepi öltözékét.

A divattervezők munkái

Madarassy István ötvös és szobrászművész azt vallja, hogy a Teremtő fogja a kezét, hogy vele és általa „tűzecsetével”, hegesztőpisztolyával fényt gyújtson az emberek lelkében. A fém az ő kihívója! Beküldött alkotásán talán ezért is egy kortárs kéz idézi meg a jelenben a tűzzel írt nemzeti fohászt. A folytonosságot, a volt és a leendő életünket érzem benne, szinte örök életűvé tesz bennünket, a magyar nemzetet.

– És említsük meg még Szelényi Károlyt, az egész Kárpát-medencében híres fotóművészt, aki a Szent István hagyatékát, a gyönyörűséges koronázási palástot bemutató sorozatából küldte be képét. Sokan azt mondják, a fotótechnikának köszönhetően az ő palástján jobban látni Jézust, az angyalokat, vértanúkat, szenteket és magát a királyi családot – Szent Istvánt, Boldog Gizellát, Szent Imre herceget –, mint az eredeti, sok viszontagság után a magyar nemzethez visszakerült palástón. Az is egy isteni csoda, hogy ez az 1031-ben, Szent István korában készült relikvia, művészettörténetünk kiemelkedően fontos kincse máig megmaradhatott nemzetünknek.

***

Október 8-án, Szűz Mária, a Magyarok Nagyasszonya napján, vasárnap délután a kiállítás megnyitásának kezdete előtt negyedórával még állóhelyekre éppen csak be lehetett férni a galériába, ennyien egyszerre még soha nem jártak ott! A Magyar Himnusz című tárlat, egy modern kori „szertartás” vonzotta a Kárpát-medencei híveket. Tele volt jóakaratú emberekkel az alsó nagy kiállítóterem, a lépcsőn fölfelé is rengetegen álltak, a felső kiállítótermekben, a karzaton, akik később érkeztek, azoknak már csak a bejárat előtt a Városház utca járdája jutott, de őket sem zárták ki, hiszen a nyitott ajtón keresztül a hangosításnak köszönhetően együtt lélegezhettek a bentiekkel.

Szinte felrobbant a Józsa Judit Galéria! A műalkotásokban, a megjelent majd félszáz kiállító-művészben és a Kárpát-medence tájairól érkező művészetszerető közönségben lévő erővonalak összeadódtak, egyetlen közös imává, eget rengető fohásszá nőttek, mint ünnepnapokon a templomban, amikor a tömeg közös imája, éneke majd szétveti a falakat. A tárlatot meghirdető alapítvány és a Kárpát-medencei művészek akaratából a galéria katedrálissá magasztosult.

A Himnusz közös éneklése

Szvorák Katalin Kossuth-díjas népdalénekes vezetésével együtt énekeltük a Himnuszt, talán most egy kicsit meghatódottabban, mint máskor. Szemben álltam a kirakat első ablakával, s láttam, ahogy egy fiatal édesanya a karjában tartott pici babájának mutat befelé, nem értettem, de lehet, hogy az utcán is velünk énekelte – ringatásképpen – fohászunkat. Idebenn egy 11 éves ifjú művész, Gottlasz Kristóf Zoltán szólaltatta meg szaxofonon az Erkel Ferenc által megzenésített imát. Megérdemelten nagy tapsot kapott a művészpalánta, felkészítő tanára, Nagy Viktor kísérte el, aki a szentendrei Vujicsics Tihamér Zeneiskola tanára.

És milyen csodálatos lehetett 1844. augusztus 10. napja, amikor először szólalt meg a Himnusz nyilvánosan, mégpedig az Óbudai Hajógyárban a Széchenyi gőzhajó vízre bocsátásának ünnepségén. Erről már dr. Vitályos Eszter, a Kulturális és Innovációs Minisztérium parlamenti államtitkára, miniszterhelyettes, a kiállítás fővédnöke beszélt megnyitójában. A Honderüt idézte, amely így számolt be az eseményről: *„…Szent lelkesedés rezgé át a hallgatóságot, az erősmellű férfi és csengő hangú énekesnők' minden szavára, melly erélyezve az érc hangszerek' teljes harmoniája által, valóságos nemzeti hymnusszá magasult."*

1949-ben, a nemzeti címer lecseréltetése után Rákosi Mátyás és Révai József új himnuszszöveget akart írattatni Illyés Gyulával, Kodály Zoltánnal megzenésíttetni. Mivel ők nem vállalták, Rákosiék végül azt a megoldást választották, hogy a Himnusznak csak a zenéjét játszották, énekelni sokáig nem lehettet, később az állami rendezvényeken és iskolai ünnepségeken a Himnusz többnyire csak a szovjet himnusszal és az Internacionáléval együtt hangozhatott el. Dr. Vitályos Eszter miniszterhelyettes asszony arra is emlékeztetett, hogy az utódaik, egyes művészek nemrégiben azzal kampányoltak, ideje lecserélni a Himnuszt, mert „már nem elég korszerű". Tisztán látszik, hogy mindez a Rákosi-gondolatkör folytatása, csak látszólag új köntösbe öltöztetve!

A kiállítás fővédnöke Illyés Gyulát, azt az írót, költőt is idézte, akinek volt mersze a kommunista diktátort is visszautasítani, aki így vallott a nemzet Himnuszáról: *„E vers minden sorát hatéves korunk óta betéve tudjuk. Tudtam, mielőtt értettem, akár a gyónási imádságot, akár a kisorsoló gyermekverseket. Mielőtt erős hevéből egy szikrányit átadott volna, én bizalommal előre szívem minden hevét beleöntöttem. Valahányszor első betűjét kimondtam, villanyos ütést éreztem, tekintetemet rögtön a mennyezetre emeltem, úgy énekeltem, dagadó nyakkal."*

Pszichológusok és irodalomtudósok megállapítása szerint a Himnuszhoz kapcsolódó legfontosabb rituális cselekvés a memorizálás, azaz „belsővé tétel" – mondta dr. Vitályos Eszter: „A szöveg ismerete egyfajta kulturális jelzője lesz a közösséghez tartozásnak."

Dávidházi Péter pedig így fogalmaz: „belülre került, részünkké, mondhatni vérünkké vált, közös eredetet sugallva, az egy történeti közösségbe tartozás sorsdöntő varázsigéiként".

Igen, Himnuszunk valójában sorsdöntő varázsige – folytatta a fővédnök: „A Himnuszunknak köszönhető az a csodálatos tény is, hogy most is együtt vagyunk, igazi közösségként érezzük egymás hitét és gondolatait. Himnuszunk hívó szavára készült el a sok-sok itt látható alkotás, de úgy is mondhatnám: hitvallás."

Józsa Judit, a kiállítás kurátora Erdély mártír sorsú, nagyra becsült és szeretett püspökének, Márton Áronnak szavait idézte: „Nekünk szerepünk van ebben a világban, nem is szerepünk, hanem hivatásunk, viharnak kitett, apró lángok vagyunk, hitünkkel mégis a szeretet melegét őrizzük. Halvány hóvirágok vagyunk, de a téli faggyal küzdve mégis a tavaszt jelezzük. Arra vagyunk hivatva, hogy hitünkkel visszahozzuk Istent a hitetlen világba."

Józsa Juditnak meggyőződése, hogy a Kárpát-medencében – Erdélyben, a Partiumban, Délvidéken, Felvidéken, Kárpátalján és itt, az anyaországban szimbolikus jelentőségű a magyar Himnusz témájában megszületett alkotások sora. A magyar művészek önmagukat és nemzetüket erősítik elkötelezettségükben. Ők a lelki útjelzőink.

Hiánypótló ez a kiállítás azért is, mert napjainkban azt tapasztaljuk, hogy kifordult a világ a sarkából, és benne Európa is. Csakhogy mi, magyarok Európa része vagyunk, sőt történelmünk során számtalanszor mi védtük meg a ke-

resztény Európát, vérünket adtuk érte. Életüket feláldozó hőseink iránti tiszteletünk arra készteti a művészeket, hogy akkor is résen legyenek, amikor az elkényelmesedett, a keresztény hitet, erkölcsi rendet és a nemzeti értékeket feladó, pénz uralta világ szellemi, lelki nihilizmusba süllyed. Több mint ezeréves kultúránk erre kötelez.

Judit arról is beszélt, nagyon jó lenne, ha a beérkezett alkotásokat nem kellene két hónap után hazavinni, hanem további kiállításokon tudnák bemutatni Magyarország más városaiban is. Így a magyar kultúra napjára időzített megnyitóra már van befogadó, magas színvonalú helyszínen, Székesfehérvárott, a királyok és templomok városában. A Szent István Hitoktatási és Művelődési Ház igazgatójával, Jakubek Ágnessel már meg is beszélték, Spányi püspök úr áldásával, aki befogadja ezt a rendkívül magas színvonalú művészi anyagot a Szent Korona Galériába.

„Korunk európai történéseinek ismeretében – idézem befejezésül Józsa Juditot – meggyőződésem, hogy a Magyar Himnusz összművészeti kiállításra felkért és azon részt vevő valamennyi Kárpát-medencei kortárs keresztény magyar alkotó üzenete műalkotásaikon keresztül nemzeti megtartó erőt képvisel. E tárlat fókuszba állítja a nemzeti művészet kiemelt fontosságát, bemutatja annak magas színvonalát, és példát mutat az összefogásról, a keresztény szellemiségről, a magyar lélekről. A mag, a fény hordozói vagyunk, olyan fényé, amely a sötétbe boruló világban is égni tud!”

Józsa Judit köszöntőt mond

Dr. Vitályos Eszter, a kiállítás fővédnöke

Csoportkép az alkotókkal

E számunk szerzői

Bertha Zoltán	író, irodalomtörténész, Debrecen
Borsányi Katinka	költő, író, Fonte, Veneto
Cseresnyés Magdolna	író, Budapest
Ferencz Orsolya	villamosmérnök, űrkutató, politikus, Budapest
Fuchs Tibor	teológus, lelkész, Bakonyszombathely
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Józsa Judit	kerámiaszobrász, művészettörténész, Budapest
Julesz János	költő, belgyógyász, endokrinológus, Szeged
Kondor Katalin	közíró, újságíró, Budapest
Makkai Béla	történész, Budapest
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mezey László Miklós	irodalomtörténész, kritikus, Budapest
Ország György	író, Budapest
Perjés Klára	újságíró, szerkesztő, Budaörs
P. Maklári Éva	költő, Székesfehérvár
Sági Zoltán	pszichiáter, Szabadka
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Sutarski, Konrad	költő, író, műfordító, Budapest
Tráser László	író, újságíró, Szeged
Váradi Natália	történész, Beregszász
Volford Éva	költő, Ada
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest

Molnos Zoltán: „Isten, áldd meg a magyart”

Duncsák Attila: Ungvári rekviem

Gyurkovics Hunor: Himnusz

Nagy Erika: Himnusz

Ballonyi Pál Margit: „Isten, áldd meg a magyart” I., II.

Petrás Mária: Babba Mária

Pánczél Attila: „Általad nyert szép hazát...”

Nemes Fekete Edit: Áldd meg!

Smidt Róbert: Magyar Himnusz – Felajánlás és ima

Petrás Alina: Magyar címer

Orient Enikő: Évgyűrűink Himnusza

Id. Hidi Endre: Miska- és Mariska-kancsó

Kovács László: Tál

Fehér Vilmos Lajos: Az Istenért és hazáért (elő- és hátulnézet)

Sánta Márton: Címeres dísztál

Id. Józsa János: „Isten, áldd meg a magyart”

Kopócs Tibor: Psalmus

Mikóczy Dénes: Földtől az égig

Xantusz Géza: Imánk

Tuzson-Berczeli Péter: Fragmentum historicum

Mikóczy Dénes: „Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél”

Homoki Gábor: „Szánd meg Isten a magyart”

Drégelyi Viktória Laura: „Általad nyert szép hazát”

Vass Mária-Magdolna: Magyar Himnusz – Minden időben

Antal Imola: Embermotívumos fátyolkendő – Juhász Péter: Töviskoszorú

Jókainé Gombosi Beatrix: Festett hímes tojások (részlet)

Kovács Emil Lajos: Himnusz

Zilahi Nono: „Hymnus, a’ Magyar nép zivataros századaiból”

Sárosi Csaba: Himnusz

Hervai Katalin: Nemzeti ima

Nemes L. Mária: A mi anyánk

Orgoványi Anikó: Himnusz I.

Stekly Zsuzsa: Himnusz – Dicsőítő hálaének

Tanai Guzorán Anna: Himnusz

Sabău-Trifu Cristina:
Boldogasszony Anyánk (miseruha és részlete)

Öltözéktervezők munkái

Székely Csilla: Nemzeti ima

Molnár János: „A magyaroké”

Szabó Andrea: Kórosi kocka (kirakójáték)

Török László: Tornyos tükör

Ifj. Józsa János: A boldog élet forrása: Isten, Haza, Család

Józsvainé Kislőrincz Edit: Himnusz ma

Vinczellér Imre: Szent István kardja